

IZABELLA

ÉS

JÁNOS ZSIGMOND

LENGYELORSZÁGBAN.

1552—1556.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK ALAPJÁN

ÍRTA

D<sup>r</sup> SZÁDECZKY LAJOS.

KIADJA

A HG. CZARTORYSKI ALAPITVÁNYBÓL A M. T. AKADEÉMIA.

---

BUDAPEST, 1888.



Utolsó nemzeti dinasztiaink viszontagságai méltán képezhetik az érdeklődés tárgyát, úgy a történetíró, mint a hazai történelem minden barátja előtt.

A mohácsi vész után a Habsburg-háznak (I. Ferdinánddal) a magyar trónra jutása megvetette alapját hazánk jelenlegi dualisticus államformájának. De a nagy változás nem történt simán, erős megrázkódtatás nélkül. Az ország féltett önállósága erős védelemre talált. Hatalmas párt alakult, a mely *nemzeti királyt* kívánt, s ez eszme legkimagaslóbb képviselőjét, Zápolya Jánost, az erdélyi vajdát, a királyi trónra emelte. Évekig folyt az ellenkirályok harcza változó szerencsével; mígnem mind a két fél kifáradva a küzdelemben: megkötötték az u. n. *váradai békét* (1538.), s Zápolya Erdélybe és a tiszántúli részekbe vonúlt vissza, a melyek birását a békeszerződés neki s utódainak biztosítja.

János király, midőn korai sírjába szállt (1540.), özvegyét, a lengyel Izabellát és csecsemő fiát, János Zsigmondot hagyta hátra. A nemzeti hagyomány kegyelete s az önállóságért buzgó hazafiság őket tekinté most már a nemzeti királyság természetes örökösének. És Izabella híu maradt az eszméhez: fiát úgy nevelte, hogy méltó utódja legyen atyjának, s örökségét híven megőrizni igyekezett. Ámde az ország kormányzásának nehéz terhe (két nagy hatalmasság: a török és német állandó versengése tárgyát képezvén Erdély) s ama nagy átalakítások, melyeken Magyarország és Erdély a XVI. század közepén keresztülment: felülhaladták egy gyöngye asszony erejét, s Izabella nehéz küzdelmek után kényszerülve látta magát Erdélyről lemondáni s ősei hazájába, Lengyelországba térni vissza, fiával együtt.

De a számkivetés nem tartott örökké, néhány év multán hű magyarjai diadallal vitték vissza a királynét és királyfit János király örökébe.

\*

Izabella, férje halála után 1540—1551-ig, másodizben pedig 1556—1559-ig uralkodott Erdélyben, mint fiának a kiskorú János Zsigmondnak gyámja. A két uralkodás közti időt Lengyelországban töltötte.

Valóságos számkivetés volt ez az öt esztendő. Nem saját jószántából hagyta oda Erdélyt s adta át Ferdinándnak; csupán a viszonyok kényszerítő hatalmának engedett, midőn lemondott a fejedelemségről s visszaadta a kezénél lévő magyar szent koronát. A király által megígért és szerződéssel kikötött gyöngé kárpótlás csekély vigasztalásúl szolgálhatott, midőn második hazájától, könyes szemekkel és zokogó szavakkal elbúcsúzott. Ki gondolta volna, hogy 5 év múlva diadalmasan fog oda visszatérni.

Izabella és fia sorsáról a számkivetés emez 5 éve alatt vajmi keveset tud történetírásunk. Hogy éltek és hol tartózkodtak ez idő alatt? mennyire teljesítette Ferdinánd velök szemben a kárpótlási feltételeket? minő tárgyalásokat folytattak egymásközt e végétt? mennyi részök volt az erdélyi és tiszántúli mozgalmakban? hogyan sürgette nálok Ferdinánd az erdélyiek és a török lecsendesítését? miként készítették elő Erdélybe visszahívásukat? mind ezek eddigelé megoldatlan kérdések. Ezekre akarok én világot deríteni eddig kiaknázatlan levéltári adatok alapján.

\*

Ferdinánd a magyar koronáról és Erdélyről lemondás fejében János Zsigmondnak kárpótlásúl lekötötte az *oppelni* és *ratibori* hercegségeket Sziléziában, és pedig úgy, hogy azoknak 20,000 frtra számított évi jövedelmét 25,000 frtra egészíti ki évenként. Azonkívül feleségül ígerte és eljegyezte neki legkisebbik leányát Johannát s végül Izabellának hitbérül 100,000 arany frtnyi kárpótlást ígért.

*Oppeln* és *Ratibor* az akkori osztrák — most porosz — Sziléziában az Odera partján fekvő városok, a hozzájuk tartozó

hercegségi területtel. Az utóbbi Oderbergtől északra néhány mérföldnyire az első jelentékenyebb város és vasúti állomás (most mintegy 18,000 lakossal); az előbbi fentebb észak felé, a mostani osztrák határtól Boroszlónak fele útján, szintén a felső-sziléziai vasútvonal mellett (most mintegy 13,000 lakossal). E két hercegséget többnyire uralkodó családból származó hercegek bírták hűbérül vagy zálogbirtokul. 1200—1532-ig Piastházi hercegek bírták, azután Brandenburgi György nyeri I. Ferdinándtól, a ki azokat a cseh királysághoz kapcsolta, mint hűbéres hercegségeket. Mikor Ferdinánd János Zsigmondnak adja cserébe Erdélyért, Brandenburgi Györgynek más birtokokat ad helyette. 1742. óta tartoznak Poroszországhoz. A hercegség nem volt valami virágzó állapotban, jövedelmezősége ellen sok a panasz. A földbirtokon s különféle adónemeken kívül főjövedelem forrását a XVI. század végén nagyszerű halastavai s általában halászata képezte, melynek jövedelmét Báthory Zsigmonddal szemben 8000 frtra számították. A hercegi lak, a mely Oppelnben az Odera egyik szigetén állott, nem lehetett valami fényes; Báthory Zsigmond szerint Gyulafejérvártt az udvari istálók is különbek valának. Az oppelni és ratibori hercegség János Zsigmond óta többször szerepel hazánk történelmében, mint valami pensio-hercegség; de nem a legjobb hírnek örvendett; úgy, hogy az erdélyiek Báthory Zsigmond idejében *Opuliat Inopia*-nak gúnyolták szegénysége miatt.

Ezt a hercegséget ígérte tehát Ferdinánd cserébe és kárpótlásul Erdélyért János Zsigmondnak. A szerződés megkötése után mind a két részről megesküdték (Izabella és a királyi biztosok) a föltételek megtartására — a kolozsvári piaczi nagytemplomban s ünnepélyesen eljegyezték János Zsigmondot Johannával — Kolozsmonostoron az egyházban. Ezek megtörténte után 1551. augusztus 6-án Izabella és fia elindúlt Kolozsvárról s néhány híve kíséretében kivonúlt Kaszára. Követte őket családjoknak régi hű embere, az elhunyt János király rokona, az agg harcos Petrovith Péter, a kinek a mentor szerepe jutott az özvegy királyné és árva királyfi sorsa intézésében.

Kassán az 1551-ik év végéig szándékozott időzni a trónjavesztett királyné, mert a szerződés teljesítéseig e várost kötötte le neki Ferdinánd, december 24-ét tűzvéni ki a fizetés határnapjául. De még a következő (1552.) év is ott találta őket, mert Ferdinánd nem teljesíté a feltételeket. Főkép a 100,000 frt hitbér lefizetése okozott nagy nehézséget a folytonosan pénzzavarban lévő és a zsoldoshadak fizetése által nagyon igénybe vett királynak. Úgy, hogy Izabella végtére is kénytelen volt 1552-re annak évi 6<sup>0</sup>/<sub>0</sub>-os kamatával megelégedni.

Még Kassán találta őt a hír, hogy Frater Györgyöt Castaldo felbérelt zsoldosaival meggyilkoltatá (Alvinczen 1551. decz. 17-én). Az elkeseredett királyné nem titkolhatta kárörömét e kegyetlen hír hallatára, mert leginkább Fráter Györgyöt okozta Erdély elvesztéséért, s a reménység némi halvány sugarát látta felvillanni, hogy elvesztett országukat még visszaszerezhetik; hiszen híveik közül némelyek e hírre már is azt tanácsolták, hogy térjenek vissza Erdélybe.

1552. közepén a feltételek nem teljesülése daczára és »sok magyar tanácsának és akaratának ellenére« kibocsátá a királyné Kassát kezéből s visszaadta azt Ferdinándnak.<sup>1)</sup> 1552. június elején elindult Felső-Magyarország fővárosából s ősei hazája felé vette útját.

Hogy mily érzékenyen búcsúzott el a királyné s az ifjú királyfi Kassáról, s mennyire bánkódtak a hazafiak eltávozásuk felett, élénken rajzolja *Tinódi* Sebestyén, mint szemtanú, a ki akkor Kassán lakott.

»Söböstyén deák Kassába  
Látá hercezetet bánkódva.«<sup>2)</sup>

Tinódi lelkére, ki a Kassáról kivonulásnak szemtanúja volt, oly mély benyomást tón a bujdosásra induló királyné és királyfi látása, hogy ennek hangot adni még későbbben (1553.)

<sup>1)</sup> Kassát a királyné eltávozása után néhány napra 1552. június 14-én adták át Ferdinánd biztosainak. (Katona XX. k. 147. l. Wagner *Analecta Scepus. II. 56. l.*)

<sup>2)</sup> »Az János király fiáról való szép cronica« versfejeiből e rimes vers jő ki.

Ferdinánd királynak ajánlott egyik énekében sem tudá el-fojtani: <sup>1)</sup>

»Asszon szép Kassából *sirva* el-kiindúla,  
 Bánkódik királfí, jó lován ül vala,  
 Kassát nézi vala, szép szókat szól vala :  
 Vajjon mikor leszen Kassába szállása ?  
 Jó Magyarországbán és Erdélben lakása ? . . .  
 Óhajtják, siratják, az kik látják vala,  
 Az ő búdosását keserőlik vala,  
 Ó eszét, elméjét is csudálják vala ;  
 Lovon ülése, termete nagy és szép vala.« <sup>2)</sup>

Téves az a hit (Horváth Mihály és mások állítása), mintha Izabella, mielőtt Lengyelországban letelepedett, meglátogatta volna új herczegségeit: Oappelnt és Ratibort; de azt kietlennek és szegényesnek találván, semmi kedvet sem érzett az ott maradásra. Izabella és János Zsigmond, mint a Ferdinánddal később folytatott tárgyalásokból kitűnik, egy perczig sem volt a sziléziai herczegségekben; a hozzájuk tartozó némely birtokok (Tost vára) kiváltása felől csak később alkudoznak s csak 1555. elején tárgyalják Ferdinánd és a lengyel király János Zsigmondnak a herczegségek birtokába való beiktatását; a mi tényleg soha meg nem történt.

Izabella tehát Kassáról egyenesen Lengyelországba tért vissza, a hol még élt anyja Bona királyné s a hol trónon ülő fivére Zsigmond Ágost király pártfogására bizton számíthatott. Egy ideig Varsóban lakott anyja mellett, minden örömet szépen fejlődő fiában találván s minden gondját az ő neveltetésére fordítva. Mellette volt egy ideig az öreg Petrovith, a ki nem mondott le a reményről, hogy a királynénak és fiának, kiket a haldokló János király az ő, mint rokonának védelmébe ajánlott, visszaszerzi az elvesztett trónt és országot. Ott volt a királyné titkára Csáky Mihály s néhány bizalmasabb magyar híve.

Az 1552-ik év csöndben folyt le. Ha volt is oka Izabellának panasza, de Ferdinánd legalább a százezer forint első évi kamatját (6000 frtot) s a herczegségek jövedelmének pót-

<sup>1)</sup> L. *Thaly* Kálmán szerk. megjegyzése Századok 1871. évf. 181. l.

<sup>2)</sup> *Tinódi*: Erdéli históriának ötöd része: Királfí Kassából ki-búdosásáról (Régi magyar költők tára III. k. 58. l.).

lékát (az 5000 frtot) megfizette. A komoly elégedetlenség, a panasz és zúgolódás 1553-ban kezdődött, a midőn sem a megígért százezeret, sem annak kamatját, sem a jövedelem-pótlékot nem kapták többé. A herczegségek sem jövedelmeztek úgy, mint a hogy várták, mert a hozzá tartozó birtok egy része (Tost vagy Tosseg vára) el volt zálogosítva s kiváltásával még mindig késlekedett a király. Nem ok nélkül panaszkodott Izabella, hogy anyja, testvére s a lengyel rendek kegyelmére van szorúlva, nem volna miből élnie, ha azok nem könyörölnének rajta.

A feltételek nem teljesítése csak növelte Erdély elvesztése felett érzett fájalmát. Maga a serdülő királyfi is szemrehányással kezdé illetni anyját, hogy atya örökét oly könnyedén átengedé. Emez érzelmeket az Erdély bírása felett támadt bonyadalmak még inkább élesztették. A szultán, kinek hadai 1552-ben diadalmasan nyomultak előre (elfoglalván Temesvárt, Lippát), hallani sem akart arról, hogy Erdélyt a »bécsi király« bírja. Az erdélyi adót hiába ajánlotta fel Ferdinánd, a szultán el nem fogadta s szigorúan ragaszkodott ama követeléséhez, hogy Erdély Izabellának adassék vissza. Maga az ország is békétlenkedett s Ferdinándnak sehogy sem sikerült ottani uralmát megszilárdítania. Castaldo 1553. elején (márczius) jobbnak látta kivonúlni az országból s magyar vajdák (Dobó István és Kendy Ferencz) próbálták bevégezni az unio nehéz munkáját. Az erdélyiek elégedetlensége éles szavakban nyilvánult az országgyűléseken s Izabellának lassanként tekintélyes pártja támadt. A francia király is belé avatkozott az ő politikai céljainak kedvező viszályba s biztatta a királynét, hogy térjen vissza az országba. Török és francia követek fordultak meg a száműzött udvarában, a kik előtt, ha Izabella határozott ígéretet nem tett is a visszatérésre, de bizonyára élénken panaszkodott Ferdinánd mostoha eljárása miatt. Lassanként mindenfelé elterjedt a hír, hogy a királyné elégedetlen s a krakkai országgyűlés is felajdult, hogy János király özvegyével és fiával méltatlanul bántak.

A míg Izabella Lengyelországban kesergett és panaszkodott, az öreg Petrovith felkerekedett onnan és Magyar-



országba jött, hogy fegyveres actiót indítson érdekében. Az erdélyi elégedetlenséget s a török biztatásokat a királyné és királyfi érdekében forradalom indítására akarta felhasználni. Bizonyára, nem Izabella tudta és akarata nélkül hagyta el Lengyelországot s az ő udvarát, s alighanem jól volt értesülve Ferdinánd, hogy Izabella e vállalatra neki ígérte a nyereendő 100,000 frtot s az évi járadékok hátrálékait.«<sup>1)</sup>

Petrovith 1553. július 30-án 500 lovassal Debreczenbe érkezett. A tiszavidéki nemesség rokonszenvvel nézte vállalatát; de a budai basa oly csekély segédcapattal támogatta, hogy a királyi sereggel hirtelen rajta ütő Báthory András s a váradi püspök könnyű szerrel visszaszorítá és széllyelverte a csekély hadat. A lázadásnak egyszerre kellett volna kitörnie Erdélyben is. Patócsy és Kendy Antal Maros-Vásárhely mellett táborba szólíták a székelyeket; a moldovai vajda Csikba tört be 4000 főnyi sereggel; de Petrovith tiszántúli vereségének hírére a székely had csata nélkül oszlott szét a lecsendesítésükre siető Dobó elől, a ki a lázadás fejeit Bethlen várába szorítá és ostrom alá fogta.

Hogy Izabellának része volt e mozgalom indításában, habár Ferdinánddal szemben tagadta, abban kétség sem lehet. A mozgalom hírére közelebb jött a magyar határhoz, Kis-Lengyelországba, a Varsó és Krakkó közötti távolság fele útjára, *Piotrkowba* (Petricovia) tette át lakását. Ott fogadta az erdélyi élkelők Bethlen várából küldött követét *Pernezit*<sup>2)</sup> s azzal a titkos biztatással küldötte vissza 1554. elején erdélyi hiveihez, hogy nemsokára a magyar határra *Sanokba* fog jönni (Homonnával szemben, a Duklai szoros elé), s oda fogja hívni tanácskozás végett barátait. Sanokot testvére a lengyel király bizonyára nem ok nélkül adta neki s nem hiában járt ez időtűjt török csasz a királynénál, anyjánál és a lengyel királynál; küldetésének célja, — a királyné

<sup>1)</sup> Ferdinánd Lengyelországba küldött követeinek Bécs 1554. febr. 12-én (Bécsi állami és udv. levéltár 282. sz. codex egykorú másolatokkal.)

<sup>2)</sup> »Qui fuerunt obsessi in arce Bethlen, deditione facta, miserunt ad Reginam quendam Emericum Pernezi socium suum.« *Wernherus* György Ferdinándnak, Eperjes, 1554. febr. 2. (bécsi áll. lev. 282. számú codex 18. lev.)

és királyfi visszaviteléről folytatott tárgyalás, -- nem marad titokban.

Ferdinánd idejekorán értesült emez előkészületekről. Jelentést kapott, hogy Sanokban a királyné fogadására készülnek. Hallotta, hogy Munkácsról több hordó bort vittek oda Homonnán keresztül. A homonnai harminczados lefoglaltatta a borokat, de Werner György eperjesi főkapitány jobbnak látta átbocsáttatni, azt hagyván meg a túlbuzgó harminczadosnak, hogy a jövő-menőkre vigyáztasson s küldje emberét Sanokba s kémleltesse ki az ottani előkészületeket. <sup>1)</sup>

---

<sup>1)</sup> Wernherus György Ferdinándnak. Eperjes, 1554. febr. 2. A fennebbi híreket közölvén egyszersmind két levelet küld Ferdinándnak: Izabelláét és Frater Györgyét, melyeket egy szökevény hozott Konstantinápolyból Erdélybe. Bár más időben irattak — teszi hozzá — elárulják miképen gondolkodik a királyné. — (id. h. 18. lev.)

## I.

*Ferdinánd követküldése Lengyelországba. — Gregoriánczi Pál zágrábi püspök és Logus Mátyás követsége és tárgyalásai a lengyel királynál (Knyszinben, Litvániában), Bona királynénál (Varsóban) és Izabellánál (Piotrkowban). — Ferdinánd kívánalmai. — A lengyel király, Bona s Izabella királynék és a követek összejövele Kockon. — A követek a lublini országgyűlésen. — Visszatérésök s végjelentésök Bécsben.*

Ferdinánd a Petrovith-féle mozgalom és az erdélyi lázadás elnyomása után követeket küldött Lengyelországba a királyhoz, az öreg királynéhoz és Izabellához. Bízott a lengyel királyban, mint vejében (a ki csak nemrég vezette oltárhoz egyik leányát, Katalin főhercegnőt,) hogy visszatartja nővérét hasonló kísérletektől.

A követek *Gregoriánczi Pál* zágrábi püspök és *Logus Mátyás* győri kapitány, 1553. karácsony napjára *Varsóba* érkeztek s az ott tartózkodó Bona királyné által fogadtattak. Jövetelök hírére, az öreg királyné azt hitte, hogy lánykérőbe jöttek s egyik leányát (talán Annát, később Báthory István király nejét?) akarják megkérni valamelyik főherceg számára. Eme feltevésében nagyon szivesen, ragyogó arcczal, a legbarátságosabban fogadta őket. <sup>1)</sup> De csakhamar elkomorodott, mikor megtudta, hogy az erdélyi ügyek felől jöttek tárgyalni. Kereken kijelentette, hogy leánya méltán panaszkodhat, ha a százezer forint hitbér az újabban kitűzött terminusra, a közeli vízkereszt (1554 jan. 6.) napjára meg nem érkezik.

<sup>1)</sup> Azt hitte Bona királyné, hogy... »de matrimonio unius ex filiabus illius tractaretur; et propterea hilari fronte, grato et placido vultu excepti et tractati fuimus.« A követek jelentése Ferdinándnak 1554. jan. 27. in Lubowno (id. h. 8—13. lev.)

A követek Varsóból tovább folytatták útjokat s decz. 30-án érkeztek a lengyel királyhoz *Knyszinbe*, Lithvánia egyik városába, hol a király főbenjáró bűnben tartott ítélőszéket (generale iudicium) knez Dymithar (herczeg) felett, a ki a gazdag Neptim Konstantin leányát százezer frt érővel elrabolta.

A követeket helyszűke miatt a szomszéd Tykoczin városában szállásolták el, két mértföldnyire a király szállásától. Audientiát 1554. jan. 2-án nyertek. Sok senator és nemes volt jelen, összesen mintegy 32-en, a kihallgatás alatt. Előterjesztések egy egész óráig tartott. Ferdinánd izenete a körül forogott, hogy Izabella fondorlatairól a török szultánnal, Erdély visszaszerzése végett, nem pusztán hírek alapján, hanem elfogott levelek és kémlélések által is megbizonyosodott. Kéri a királyt, hogy az országából szótt eme fondorlatoknak veszen véget.

A követek előterjesztése különböző hatással volt a jelenlévő tanácsosokra. Némelyek oda nyilatkoztak, hogy ha ezek a hírek igazak, úgy Izabella nem maradhat tovább Lengyelországban; de mások erősen védelmezték a királynét. Zsigmond Ágost is határozottan védelmére kelt nővérének. Miután a követek a kihallgatás végeztével a vicekancellárnál megébedeltek, több senator jött hozzájuk a király parancsára, hogy bővebb felvilágosítást kérjenek: miért vádolják Izabellát a szerződés meg nem tartásával, mikor épen a római király szegte azt meg? Hiszen már két éve — izente a király — hogy Izabella kijött Erdélyből, s még sem kapta meg a 25,000 aranyat földbirtokban, (in bonis et possessionibus,) sem azt az 5000 frtot, melyet Opulián és Ratiboron kívül (jövedelem-pótlékul) kapnia kellett. Az elfogott levelek közül egy sem az Izabelláé, vagy az ő parancsára írott; a mit Petrovith tett, az nem a királyné dolga. A mit állítólag a basák jelentenek, hogy Erdélybe visszamenetele felől tárgyalna a szultánnal: az csak ráfogás. Ha panaszkodott volna tán barátainál s a szultánnal, hogy a kárpótlási föltételek nem teljesítettek, még az ő (a lengyel király) kéréseire, sürgetéseire sem: abban teljesen igaza volna. Hiszen élni sem tudna miből, ha ő és anyja nem segíelné s ha nem volna meg iránta a lengyel

rendekben a kegyelet, atyja, a dicső Zsigmond király s a Jagelló-ház érdemeiért. Ha egyéb okot nem adott rá, mint a mivel alaptalanul vádoltatik: bizony, mindenki méltatlannak fogja találni, hogy olyan királynak a leánya anyyi csapást tűrni kényszerítették! <sup>1)</sup>

A király és tanácsosai erős mentegetésére a követek azt felelték, hogy Magyarországon magától nem keletkezhetett olyan mozgalom, csakis a királyné kezdeményezésére, vagy legalább is beleegyezésével. Ha olyan lett volna szívben, mint a hogy szóval és írásban fogadta, azóta kíváncsai teljesültek volna. De mert ilyen mozgalom indult Magyarországon az ő nevében a király ellen: nem küldhette a pénzt, hogy azt épen ő ellene használja fel. Ha ez nem történik, a százezer forint vízkeresztre kezében lett volna.

A követek arra kérték a lengyel királyt, hívassa magához a királynékat (Bonát és Izabellát), hogy nekik is átadhassák urok izeneteit. A király azt felelte, hogy oly nagy távolságra nem hívhatja őket magához, mert Bona királyné Varsóban van 30 mértföldnyire, Izabella pedig, Kis-Lengyelországban (Piotrkowban) mintegy 50 mértföldnyire, s ő maga államügyekkel van elfoglalva; de Reminiscere vasárnapra (febr. 18.) *Lublínba* megy országgyűlésre, oda tán eljőnnének a királynék; ha azonban addig nem akarnának várni, ám menjenek ők magok hozzájuk, követül a maga részéről melléjük adja a helmi püspököt. <sup>2)</sup>

A lengyel királyné, Katalin, közbenjárt a követek mellett; a kikkel a király előzékenyen bánt, de a közvetítésre a kényes ügyben nem szívesen vállalkozott. Nem habozott kijelenteni, hogy jobban szerette volna, ha őt egyáltalában bele nem vonják az erdélyi ügyekbe, annál is inkább, mert *midőn Erdély felett alkudoztak, ő előtte mindent eltitkoltak*, előbb tudta meg azt, hogy nővére Erdélyből kijött és Kassára érkezett, mintsem valamit az ország átengedéséről hallott volna. Izabella azt állítja, hogy nem tudósíthatta, mert any-

<sup>1)</sup> »Si nulla esset alia causa, hac saltem ratione regina Isabella tanti regis filia has erumnas pati indigna ab omnibus judicaretur.« A követek jelentése Ferdinándnak Tykochyn 1554. jan. 11. (bécsi 282. sz. codex.)

<sup>2)</sup> A követek 1554. jan. 11. jelentése. (bécsi 282. sz. codex.)

nyira körül volt véve német seregekkel, hogy egyetlen futárt sem küldhetett hozzá Lengyelországba. <sup>1)</sup>

A követek e szemrehányással szemben nem hagyták urokat védelem nélkül. Az Izabellával kötött szerződés — úgy mondának — már János királyal megkezdett s halála után csak megújították s végrehajtották — s hogy Izabella azért hálás volt, midőn már Lengyelországban tartózkodott is, követei s levelei tanúsítják. Az erdélyi tárgyalások idején szabadon nyilváníthatta véleményét, s tőle függött, megírja-e a lengyel királynak, avagy nem; sem Ferdinánd, sem kapitányai nem gátolták abban. Izabella a cserében nyert javakkal és herczegségekkel teljesen meg volt elégedve.

Ilyen vitatkozások után terjesztették elő a követek urok ama kívánságát, hogy a lengyel király küldene követet a szultánhoz Ferdinánd érdekében, a magyarországi és erdélyi zavarok lecsillapítására. Rögtön észrevették a király kézmozdulatairól és sapkája lengetéséről, hogy ez a kívánság legkevésbbé sincs ínyére. »Erről csak Lengyelországon belül (mert Litvániában voltak) és pedig országgyűlésen határozhatnak — válaszolta a király — meg kell várni a lublini országgyűlést.«

Időközben Ferdinánd újabb híreket kapott Izabella és Petrovith fondorlatairól, a mikről siet követeit tudósítani. <sup>2)</sup> Kellemetlenül lepte meg a hír, hogy a lengyel király Izabellának adta Sanokot, »a mely, fekvésénél fogva, nagyon alkalmas a magyarországi és erdélyi »rebillis«-ekkel való praktikák folytatására, közel lévén a magyar és erdélyi határhoz.« Nem láthatja ezt megütközés nélkül, mikor a lengyel királynak vele való rokonságánál fogva inkább megakadályoznia kellene, mintsem előmozdítania, az ellene irányuló törekedéseket.

Ha azt mondaná a lengyel király, (adja utasításul követeinek,) hogy azért adta Izabellának Sanokot, hogy legyen miből tisztességesen élnie: igérjenek inkább a kikötött 25,000 frtnyi évijövedelmen felül, még évi 3—10,000 frt pótlékot, (loco et nomine illustrissimi filii sui), de ennek fejében aztán

<sup>1)</sup> Az »oratorok« Ferdinándnak, Lubowno 1554. jan. 27. (u o. 8—13. lev.)

<sup>2)</sup> Ferdinánd Lengyelországba küldött oratorainak, Bécs, 1554. jan. 21. (az említett bécsi codex 5. stb. lev.)

hagyjon fel minden további fondorkodással és jelentse ki levélben és követ által, mind a magyar és erdélyi rendek előtt, mind pedig a szultánnál, hogy teljesen ki van elégítve Erdélyért és a magyarországi részekért, s többé Magyarországra vagy Erdélybe sem ő, sem fia visszatérni nem óhajt. Kérje azonfelül a szultánt, hogy évi adófizetés mellett hagyja Ferdinándot annak békés birtoklásában. A lengyel király is küldjön az Izabellával együtt követet s ugyanazokat kívánja ő is.

Az ígéretekhez nyomatékuil fenyegetést is csatol Ferdinánd. »Ha a lengyel király nem akadályozná meg országában az ellene való fondorkodást, ám lássa, ha ahhoz nyúl, a mit isteni és emberi törvények megengednek!«

Közbenjárásra kéri fel az osztrák-párti lengyel senátorokat is. Így a vicekancellárt és Radziwiłl herceget, a vilnai vajdát, a ki, midőn Bécsben járt, a lengyel király és Katalin főhercegnő házassága ügyében, megigérte, hogy ha Ferdinánd fiai a lakodalomra elmennek, elnyomják a fondorkodást. Ime, a házasság megtörtént — úgy mond Ferdinánd — az egyik fiam ott volt, (a másik, Ferdinánd, útközben megbetegedett,) s a cselszövények mégis tovább fonódnak, főkép most, eme határszéli birtokadományozás által. Ideje volna, hogy ígéretek bevaltsák. <sup>1)</sup>

A követeket emez utasítások már nem találták Litvániában, mert jan. közepén Masovia fővárosába *Varsóba* tértek vissza Bona királyné udvarába. A lengyel király a maga részéről két követet adott melléjük a királynéval való tárgyalásra, u. m. a chelmi püspököt és egyik titkárát, Kryski Albertet.

Az első audientíán előadták, hogy Ferdinánd azért nem elégítette ki eddig Izabellát, mert elfogott levelekből bebizonyultak az ő cselszövényei; a pénzt tehát nem küldhette, ha csak azt nem akarta volna, hogy saját pénzén harcoljanak ellene. De hajlandó kielégíteni — tették hozzá — azzal a föltétellel, ha a törökhöz és Petrovithhoz követet és levelet küldenek, és ki jelentik, hogy általa teljesen ki vannak elégítve

<sup>1)</sup> Ferdinánd lengyelországi követeinek jan. 21. (m. f.)

s Magyarországra vagy Erdélybe nem óhajtanak visszatérni és megkérlik a szultánt, hogy adófizetés mellett hagyja a magyar királyt Erdély békés birtoklásában. Végül azt kívánták a követek, hogy Izabella Varsóba hívassék, hogy ezek felől vele tárgyalhassanak. Serényen támogatták kívánságukat a lengyel király oratorai is.

Bona királyné maga felelt (nem úgy, mint azelőtt, a kancellár által) és pedig *latinúl*. Izabella Varsóba hivatásának kereken ellene nyilatkozott, mert oly nagy dologban, (mint a mit Ferdinánd kíván,) nemcsak két asszonynak, de másoknak is tanácsa kívántatik. Ő és „szegény leánya“ (mindig szegény jelzővel említé.) nem vehetnek magokra oly fontos dolgot melyben országok érdekei forognak koczán. Aztán mit is használna az újabb szerződés? Hisz annyiszor szerződött már a római király szegény Izabellával és soha meg nem tartotta. Izabella átadta neki nemcsak Erdélyt, de Kassát is, melyet könnyen megtarthatott volna (quam facile retinere poterat,) reá bízta magát és fiát, és mi haszna? Az, hogy nemcsak a 100,000 arany kifizetetlen, de a 6000, meg az 5000 frt is; az ágyúk át nem adattak, *Tost* vára a ratibori herczegségben még mindig kiváttatlan és sok más teljesítetlen; úgy, hogy ő és fia (a lengyel király) kénytelen tartani a szerencsétlent és kis fiát.<sup>1)</sup> A vádakat Bona királyné nem hiszi, mert nem ismeretlenek előtte Izabella szándékai, a ki nem kíván egyebet, mint, hogy a föltételek teljesíttessenek. — A mit Petrovith tett, azért számoljon ő. Üres gyanúsítás, hogy Izabella Erdélybe visszatérni akarna, jól tudja (Bona), hogy azt meg nem tarthatná.

Bona királyné Ferdinánd iránti jóindulatának bizonyítására felhozta azt is, hogy midőn a francia királytól követ

<sup>1)</sup> »Nam non saltem 100,000 ducatorum solvenda restabant, sed centum et sex millia, item alia quinque millia, item bombardae, item castrum quoddam seu arx Tozth (= Tost) in ducatu Ratiboriensi, quod nunc quidem eliberatum est, et alia quaedam, quae ab ipsa filia mea intelligetis, ita impleta non sunt, ut cogor ego cum ser. Poloniae rege filio meo illam pauperam et filium illius alere.« Ferdinánd követei a zágrábi püspök és győri kapitány jelentése Lubownoról 1554. jan. 27. (id. h. 8—13. lev.)



érkezett, nem engedte, hogy az Varsóba menjen; kész lett volna inkább eltávozni onnan, hogysem ott tárgyalja dolgát, az ő jelenlétében. Most is késznek nyilatkozott a közbenjárásra leányánál. Ha ő felsége — úgy mond — teljesíti a szerződést: minden kívánságát kieszközli leányánál, úgy a követküldést a szultánhoz, Petrovithhoz, s a magyarokhoz, mint a többieket. Sőt, ha nem akarná teljesíteni Izabella, ő kényszeríteni fogná s akarata ellenére is meg kellene tennie! <sup>1)</sup> De a pénzfizetés felől minden újabb tárgyalást fölöslegesnek tart; kifogást mindig lehet találni, hogy ezért, vagy azért nem küldik. A gyanúsítások alaptalanok, Izabella teljesítette a föltételeket: teljesítse a római király is!

A követeknek Bona királynénál már-már vesztett ügyét a lengyel király küldöttei vették védelmökbe. Kijelentették, hogy a király találkozni óhajtana a királynékkal Latowicz masoviai városban, midőn Knyszynből az országgyűlésre megy Lublinba.

Bona királyné azt felelte, hogy ő semmi esetre sem megy, nem illik méltóságához, hogy ily hidegben útra keljen és oly csekély városkába menjen; ha nyár volna, sátor alatt inkább megtörténhetnék a találkozás. — E kívánság hallatára még inkább neheztelni látszott az olasz származású, büszke öreg királyné, s csudálkozását fejezte ki, hogy a lengyel király tüstént vissza nem küldte a követeket, azzal a felelettel, hogy *Magyarország királynéjával (cum regina Hungariae) máskép nem lehet tárgyalni, mint ha a szerződés teljesítettik!*

A követek látván, hogy Bona királyné hajthatatlan, kijelentették, hogy megbízatásuk szerint, a magyar királynéhoz is el akarnak menni; s kérték, küldjön velök ő is követet leányához. — Küldene — úgymond — de biztosan tudja, hogy hiábavaló s megmutatta leánya levelét, melyben arra kéri őt: ne engedje a követeket hozzá menni, mert ő nem ereszkedik velök tárgyalásba máskép, mint fivére a lengyel király és anyja jelenlétében. <sup>2)</sup>

<sup>1)</sup> »Et si filia mea id facere nollet, ego illam cogam, imo ita constringam, ut etiam invita id facere debeat.« (u. ott. m. f.)

<sup>2)</sup> »Nil omnino, nisi scitu et in praesentia regis fratris et reginae matris nobiscum tractaturam.« A követek jan. 27-én. (m. f.)

A követek a királynék ellenére is elhatározták, hogy felkeresik Izabellát. Elindultak tehát Varsóból *Piotrkowba*, a hol ez idő szerint Izabella tartózkodott. Velök ment a lengyel király két követe s Bona királyné egyik tanácsosa is. Jan. 27-én érkeztek oda s másnap mindjárt audientián fogadta őket Izabella. Fia, a 13 éves gyermek János Zsigmond is mellette volt a kihallgatáson.

A követek előadták küldetésök célját, s igyekeztek rábeszélni, hogy az ő nevében indított magyarországi hadi mozgalmakat csillapítsa le<sup>1)</sup> és Petrovithot hívja vissza.

Izabella könyekre fakadt és sírva panaszkodott, hogy Ferdinánd, — kit ő atyjául s fia első gyámjátul fogadott s kiért annyiszor (főkép Budánál) életét tette kockára, a kinek Kassát is, melyet a szerződés teljesítéséig megtarthatott volna, magyar hívei tanácsa és akarata ellenére visszaadta — így bánik vele. Nemcsak hogy a feltételeket nem teljesíté, de még jó hírnevét sem kímélte, azt állítván róla, mintha ő a törökkel s a lázadókkal szövetkezett volna, megfélelvezvén becsületéről és királyi vérből származásáról. Mondjon a római király — úgy mond — a mit akar, tegyenek lázadó alattvalói akármit, írjon a szultán bármit is: azt nem fogják bebizonyítani, hogy ő Ferdinánd ellen szövetkezett volna. *Jól tudja ő, milyenek a magyarok!* — mondotta volna — esze ágában sincs, hogy közējök visszatérjen, még ha elvesztené is mindenét, pénzét, a herczegségeket, vagy akár szemevilágát! *Jól tudja azt is, minő a szultán eljárása; 2)* megszokott dolog az, hogy más neve alatt hódít országokat; nem kétli, hogy az ő s fia nevével is visszaél, de neki abban semmi része nincs. — Istent hívja tanubizonyságul, mily ártatlanul vádolja őt a

<sup>1)</sup> Kérték . . . »ad emendationem et correctionem illorum bellicorum tumultuum, qui anno proxime transacto per illum et nomine illius in Hungaria contra suam S. M<sup>tem</sup> et pacta orti et suscitati fuerunt.« A követek jelentése Ferdinándnak. *Piotrkow* (»Peterskovia«) 1554. jan. 31. (bécsi codex 14—17. lev.)

<sup>2)</sup> »*Novi ego, quid sint Ungari, et nunquam in aeternum habeo, prout non habeo voluntatem ad illos revertendi, et si amitterem omnia, nedum pecuniam et ducatus, sed etiam oculos; deposui jamdiu hunc animum; scio etiam, qui sunt artes principis Turcarum . . .*«

A követek jan. 31. jelentésében (m. f.)

római király. Ha ő valamit indítani akarna, lett volna benne módja s meglátná ő felsége, hogy *olyat tudna tenni, a mi nagyobb hullámokat verne fel, mint a Petrovith forradalma.*<sup>1)</sup> — Petrovithot, mikor hallotta, hogy az ő neve alatt mozgalmat indít Magyarországon, megintette, és kérte, hogy ne keverje őt gyanúba; sőt azt írta neki, hogy már ki van elégítve, habár jól tudják, hogy nem úgy van. Petrovith az ő akarata ellenére távozott Lengyelországból s az ő akarata ellenére tette, a mit tett. De ha ő felsége végét akarta vetni a mozgalomnak, teljesítenie kellett volna a föltételeket.

A követek, miután Izabella panaszát végig hallgatták, kérték, hogy engedjen urok kívánságának s küldjön követeket és levelet a törökhöz s a magyarokhoz.

A királyné felelete az lón, hogy addig nem teheti, míg a feltételek teljesítve nincsenek. Ha követet és levelet küldene, azzal mintegy elismerné, hogy igaz az, a mivel vádolják, s úgy tűnnék fel, mintha el akarna állani a régi szerződéstől s új alkura lépne. Távol legyen ez tőle, mert ha asszony is, királyi vérből származik, méltóságát szeme előtt viseli s ő teljesíteni szokta, a mit ígér.<sup>2)</sup> Az Isten nevére kéri, hagyjanak fel afféle új szerződés kívánásával; inkább küldje ő felsége a pénzt, mert ő elhatározta, hogy Lengyelországban birtokot vesz rajta, a melyet Quadragesima vasárnapra (febr. 28) már ki kellene fizetnie. Aztán meghaladó az ember, ő felsége meghalhat, s a pénz oda vész. Ha János Zsigmond felnő s megnősül, a herczegségek magának sem lesznek elegendők s ő hol éljen akkor? A herczegségek — ő felsége által is mindenkép nyomorgatva szegénységök miatt, úgy sem fizethetnek semmit. A mivel fenyeget ő felsége, hogy azokat is elveszi, megteheti, elég hatalmas arra. Ő csak megél azután is, mint eddig, a mások segélyéből, de *meglátja ő felsége, hogy ezzel nem lesz vége a dolognak.*<sup>3)</sup> A szerződés teljesítéséig ő semmit

<sup>1)</sup> »Videret sua Mattas posse et scire me talia facere, quae essent magis cognoscibilia et evidentia, quam quae Petrovith facit.« (U. ott.)

<sup>2)</sup> »Absit tamen hoc a me, nam etsi foemina sum, orta tamen excellenti regio sanguine et memor honoris mei, constanter soleo adimplere, quod promitto.« A követek jan. 31. jelentésében, Piotrkowból (U. o.)

<sup>3)</sup> »Ego vivam, prout et vixi alieno auxilio, utcumque videbit tamen sua Mtas, quia nec sic erit finis!» (U. o.)

sem tehet, azután szívesen mindent, kötelezettségén felül is. Ebben nem enged fivérének, a lengyel királynak sem, bármint sürgetné, ha csak ő ki nem fizeti készpénzzel a tartozást; ezt fogja felelni neki, ha vele összejön is, a mihez különben egészségi állapota miatt semmi kedve nincs. <sup>1)</sup> Izabella az audientia végén ismételve és határozottan kijelentette, hogy *mihelyt a római király kielégíti* (de csakis akkor), *még ugyanaz nap késedelem nélkül indul követe a törökhöz és magyarokhoz.* <sup>2)</sup>

A követek nem tudtak belenyugodni Izabella szilárd elhatározásába. Ismételve kihallgatást kértek s hozzáküldték a lengyel király követeit is. De a királyné megmaradt feltévéseben, hogy tudni sem akar új szerződésről; esküdözött és sírva fogadkozott, hogy ártatlanul gyanúsítják. Teljesítse valahára már ígéreteit a király s *ne csak leveleket írogasson, mert az van már neki egy egész skatulával.* <sup>3)</sup> Két éve múlt, három-király nappján, hogy a pénz meg kellett volna kapnia; de ha csak leveleznek, könnyen eltelhetik még két esztendő.

Izabella eme gúnyos kifakadásaira a követek egyike, (bizonyára a zágrábi püspök) *olaszul* felelt neki, mert azt a nyelvet előszeretettel használja. Vonakodása által — úgymond — épen azt tanúsítja, hogy a törökben bizik és segélyére számít, mert különben közönyös lenne előtte, hogy a római király kérésére s érdekében írjon a szultánnak és követet küldjön hozzá. Már pedig ez által bizonyíthatná be ő felsége iránti jóindulatát, mert a mi a szívben van, az csak külső jelekből ítélhető meg.

Ez az audientia is csak úgy végződött, mint az első. Izabella ismételte, hogy a törökkel nincs semmi dolga; de addig

<sup>1)</sup> »Interim nil omnino agere valeo, etiam si frater meus ser. rex Pol. utcunque me urgeat, nisi ipse mihi paratam pecuniam persolvat. Neque aliud illi respondebo, nec faciam, etiamsi me conveniet, qui tamen conventus mihi alioqui valetudinariae non placet.« (U. ott.)

<sup>2)</sup> »Dicit haec quoque regina sicut et mater: dummodo (inquit) ser. Rom. rex satisfaciatur pactis, mox sine mora ibit nuntius meus eodem die.« (U. o.)

<sup>3)</sup> »Jurat centies et millies cum fletu se immune harum practicarum et videbit et manu palpabit (inquit) sua Mattas, falso me insimulari... Non mihi iam det litteras propter deum, quia iam plenam habeo schatulam illarum.« (A követek jan. 31. jelentésében.)

nem ír és követet nem küld, míg a szerződésben foglaltak teljesítésével őt ki nem elégítik!

A kudarcz, melyet a követek, Izabellával szemben, vallottak, gondolkozóba ejtette őket: *maradjanak-e még Lengyelországban, vagy visszatérjenek Bécsbe?* De mert a lengyel király megígérte, hogy ha szükségét fogják látni, összejön a királynékkal: arra határozták el magokat, hogy maradnak s ez utolsó kísérletet megteszik a kiegyezésre. Megizenték azért a királynak varsói és piotrkowi útjok eredményét, s kérték az összejövetel létesítésére. A király először *Lublint* ajánlotta a találkozás helyéül, a hova Litvániából országgyűlésre volt menendő. Bona királyné (midőn végre nagy nehezen rászánta magát) szintén Lublin mellett szavazott, azt mondván, hogy fiának követnie kell atyjának, a bölcs fejedelemnek nyomdokait, a ki semmit sem tett a senatorok és az ország rendei tanácsa nélkül.<sup>1)</sup> A követek tehát megbarátkoztak a gondolattal, hogy Lublinba is elmennek, habár az Piotrkowhoz 40 mértföldnyire fekszik Oroszország felé. Izabella, mint láttuk, nem óhajtotta az összejövetelt, de fivére kívánságára ő is beleegyezett.

Az összejövetel tehát *elvben* elhatározottatott. A lengyel király tudatta velök, hogy a római király iránt való fiúi indútlathból kész összejönni a királynékkal, ha t. i. azok is akarják, — mert erővel nem kényszerítheti őket. De a királynékra való tekintettel, most már a távoli Lublin helyett, valamelyik, Varsóhoz közelebbi városban óhajtotta a velök való találkozást, midőn ő Lithvániából (febr. 9-én indulva) az országgyűlésre megy. Először a Varsóhoz közeli *Latowicz* városkára gondolt; de ettől épen az öreg királyné ijedt meg, mert ez a hely Masoviában, az ő tartományában feküdvén, az ellátás gondja őt terhelté volna. A király észrevévén, hogy anyja miért vonakodik az ottani összejöveteltől, másod ízben a Litvánia határán fekvő *Wengrow* várost<sup>2)</sup> tűzte ki a találkozás

<sup>1)</sup> Lublinban »et non alibi senior regina congressum hunc optabat, dicens filium suum debere sequi vestigia patris, sapientissimi principis qui tamen nil sine senatu baronum ac consilio praelatorum egisset.« (Jan. 31. követjelentés.)

<sup>2)</sup> Wengrow = *magyar várost* jelente nyelvünkön. Wegier = magyar.

helyéül, a melyhez nagyon közel (>annyira, mint a bécsi burgtól a Duna hídjá») fekszik *Lyw* masoviaai városka, hol Bona királynénak igen szép vára volt; a királynék oda szálltak volna. A király febr. 12—13-ára jelezte oda érkezését, meg-hagyván a követeknek, hogy akkorára jöjjenek ők is oda. <sup>1)</sup>

A követek ugyancsak fáztak a Litvániába való utazás-tól, mert a múltkori utazás annyi kellemetlenséggel és fárad-sággal járt, hogy kérték az Istent, többé őket Litvániába ne vezesse. De azért csak fölkerekedtek Piotrkowból s egy heti fáradságos utazás után, roppant nagy hóban és fagyban, meg-érkeztek *Wengrowba*. De mily kellemetlen meglepetés várta őket! A király helyett levelét találták ott, a melyben tudatja, hogy Izabella a zord idő és fia rosszülléte miatt a kitűzött időre oda nem jöhetvén, más helyet és időt kénytelen kitűzni az összejövetelre. Ez a hely *Kocko* városa volt (most Kock), az előbbtől jó messze délre (a *Wieprz* folyó mellett), a hol márczius elsejére kellett ott lenniök, s bevárniök a lengyel királyt és a királynékat. <sup>2)</sup>

A követeket nagyon kellemetlenül érinté ez a hír. Első pillanatra azt hitték, hogy farsangi tréfát űznek velök, az ide-oda járatással s csak időt akarnak nyerni, míg a tavasz ki-nyílik, hogy urok se békét ne köthessen addig a törökkel, se háborúra készen ne legyen. Fogyatékos földrajzi ismeretök még inkább megijeszté őket, mert azt hitték, hogy *Kocko* ismét egy heti út, *Wengrowtól*, s *Lublinon* túl fekszik, úgy, hogy húsvét előtt nem remélték, hogy Bécsbe érjenek. (Pedig *Kocko* *Lublinnál* közelebb, tőlük számítva, az út  $\frac{2}{3}$ -án fekszik). Azzal a sóhajttással indúlnak útnak, hogy inkább járnának követségben bármerre, mint ezeknél a felséges asszonyoknál. <sup>3)</sup>

A követség, tagadhatatlan, hogy terhes fáradalmakkal járt. Az akkori közlekedési eszközök nehézkességéhez járult az alkalmatlan téli idő, a kemény hideg, a nagy hófúvások.

<sup>1)</sup> Zsigmond Ágost, a bécsi követeknek. Kniszin 1554. jan. 28. (Bécsi codex 22. lev.)

<sup>2)</sup> A lengyel király, a bécsi követeknek. Wrasz 1554. febr. 10. (Bécsi codex 23. lev.)

<sup>3)</sup> A zágrábi püspök és Logus Mátyás követségjelentése Ferdinándhoz. *Węgrow* 1554. febr. 13. (Bécsi codex 21—22. lev.)

Az egyik követ, Logus Mátyás, betegessé is lett az úti fáradalmaktól, miket az ő törődött, öreg teste nehezebben tűrt, mint követtársa. Felpanaszolja urának az ételek és italok rosszságát, a primitív fűtési rendszer mellett a kályhák gőzének egészségére ártalmas hatását, s haza kívánkozik Sziléziába, (Königsbergbe) megúnván bizonyára a sok húza-vonát.<sup>1)</sup>

A követek máskülönben nem hiába időztek Lengyelországban. Izabella szavai s a lengyel közvélemény, úgy látszik, oly mély benyomást tettek rájuk, hogy akaratuk ellenére is neki kezdtek igazat adni. Logus Mátyás Wengrowból írt jelentése határozottan pártját fogja az özvegynek és árvának, s ajánlja, hogy kielégíttessenek; már csak azért is, (úgy mond) mert hisz rokonai Ferdinándnak (a kinek leánya a lengyel király neje volt) s elejét kellene venni annak, hogy meghasonlós származzék a lengyel udvarban, a három királyné között. Ha kielégítik Izabellát, nem lesz többé oka panaszra, s nem lesz ürügye az Erdélybe visszavágyódásra.<sup>2)</sup> Petrovith könnyebben visszahívható, az erdélyiek és magyarországiak elcsendesednének s a török könnyebben volna fegyverszünetre bírható, s végül a lengyel király szívesebben akadályozná meg, ha országából valaki mozgalmat akarna indítani. A legszebb egyetértés jöhetne létre, (úgy mond) felséged leánya s az öreg királyné, meg az ő leányai között; a mit látván Izabella fia, az atyja által kezdeményezett, anyja és gyámjai által befejezett szerződést annál inkább igyekeznek ő is megtartani. Izabella sem gyanúsíthatná többé — mint most tán asszonyi gyöngeségből teszi — felségedet, hogy egyáltalában nem akarja a föltételeket teljesíteni.

Az engedékenységre hangolt követek határozott javaslatot is tesznek a pénz kifizetését illetőleg. Ell hitték, a mit Izabella állított, hogy a pénzre sürgős szüksége van, mert olyan birtokot vehet érte Lengyelországban, a mely neki 10<sup>0</sup>/<sub>0</sub>-ot jövedelmezne évenként. Sőt azt is tudni vélték, hogy

<sup>1)</sup> Logus Mátyás Ferdinándnak »in Węrowa« 1554. febr. 13. (Bécsi codex 23 — 25. lev.)

<sup>2)</sup> »Hoc enim facto ipsa nullam plane conquerendi, multo minus de redeundo in Transylvaniam, ut hactenus suspicio fuit, ansam habitura esset.« Logus Mátyás, Ferdinándnak, Węrow 1554. febr. 13. (m. f.)

Kmita Péter maradékainak a birtokát akarja megvenni Krakkó mellett. Azt ajánlják azért uroknak, hogy a 6000 aranyat és az 5000 frtot a múlt évre s ugyanazt a jelen évre Szent-György napjára adja meg s a 100,000 frtot, ha most semmikép sem lehet, legalább a jövő évi Vízkeresztre. *Tost vára* (a mely a ratibori herczegséghez tartozott, de zálogba volt adva) könnyen kiváltható és átadható lenne, úgy a kívánt ágyúk felől is méltányosan ki lehetne egyezni. Ennyi engedménnyel elérhetőnek remélik, hogy Izabella a törökhöz és a magyar pártosokhoz levelet és követet küldene lecsendesítők végett.<sup>1)</sup>

Ferdinánd nem ment emyire az engedelkenységben. Bizott a lengyel király közvetítésében, hogy messzebb menő engedmény nélkül is rábírja Izabellát kívánalmi teljesítésére. Tetszett tehát neki az összejövétel terve, és megparancsolja (1554. febr. 12-én), hogy követei menjenek el a lublini országgyűlésre, a hol első értesülése szerint a találkozásnak történnie kellett. Meghagyja erre vonatkozó utasításában, hogy ott ünnepélyesen jelentsék ki, hogy nem könnyelmű gyanúsításból, de biztos értesülésből, elfogott levelekből és követektől tudják, hogy Izabella Petrovithal és másokkal egyetértve, a törökkel szövetségbe, hogy őt Erdélyből és a tiszántúli részekből kiszorítsák, és a százezer forintot mindenestül Petrovithnak ígérte, a másik két összeggel (6000 + 5000 frt) együtt hadi költségekre. Mind ezek daczára hajlandó Ferdinánd a 6000 és 5000 forintot megfizetni és a kiváltott *Tost* várát az ágyúkkal együtt átadni, hogyha Izabella az ő kívánásait teljesíti. A százezer forintot egy év előtt »bizonyos okok miatt« (mert nincs!) le nem teheti. De mert Izabella azt állítja, hogy olyan birtokot vehetne érte, a mely 10,000 frtot jövedelmez, megengedi követeinek, hogy fokozatosan 7—8—9, sőt ha másképp nem lehet 10 százalékot is ígérjenek kamatúl a százezer frt után, arra az esztendőre, a míg kifizetné. Jótállásul fogadja el a Lengyelországgal élénk kereskedést folytató boroszlói polgárok kezességét, a kiket jogában állana

<sup>1)</sup> Logus Mátyás jelentése febr. 13-áról.



egy év múlva, ha meg nem kapná pénzét, letartóztatni és bezáratni.

Ferdinándnak annálinkább érdekében állott sürgetni a kiegyezést Izabellával, mert márczius 1-jére országgyűlést hirdetett Pozsonyba s nagyon óhajtotta, hogy addig Izabella a kívánt követet elindítsa s általa kinyilvánítsa a magyar rendek előtt is, hogy Petrovith vállalata az ő akaratán kívül történt. Az illető követnek aztán Pozsonyból Erdély felé kellett volna vennie útját, hasonló kijelentés tétele végett s onnan a portára, előmozdítani a békekötés és az erdélyi ügy megoldását, a miben a király követei régóta hiába fáradoztak. <sup>1)</sup>

A találkozás a lengyel király, anyja és nővére között — a mitől a római király kívánalmi teljesülését remélte — végre létrejött, 1554. márczius 1-én *Kockon*, Krakkótól 40 mérföldnyire, a hol a bécsi követek már vártak reájok.

Négy napig tartott a tárgyalás. A követek eleinte nem akarták, hogy Bona királyné is jelen legyen az alkudozásoknál, de Izabella nélküle semmit sem akart kezdeni. A követek előadták urok ismeretes kívánalmait. <sup>2)</sup> Izabella ismételte előbbi panaszait. Végre, »bár nehéz szívvel,« annyi engedményt tett, hogy a 100,000 forint fizetése pünkösöd napjáig elhalasztassék, de a 6000 arany forint kamat a múlt évre (1553.) azonnal fizetessék, az 5000 forint jövedelem-pótlék fia számára Szent-György napra, végül Tost vára <sup>3)</sup> az ágyúkkal tüstént átadassék. <sup>4)</sup> Ezek teljesítése után »bár neki

<sup>1)</sup> Ferdinánd lengyelországi követeinek (válaszkép jan. 11. és 27-ki jelentésökre) Bécs, 1554. febr. 12. (bécsi codex 19—20. lev.)

<sup>2)</sup> A római király kérésére a lengyel király és Bona királyné közbenjárni akart Izabellánál és összejöttek Kockoban, »ut efficerent... quo Reginalis illius Mattas (t. i. Izabella) solutionem 100,000 aureorum in annum differri aequo animo pateretur, ac litteras et nunciū ad Turcarum caesarem et ad Transylvanos atque dominum Petroviz mitteret.« A követeknek adott válaszból Kocko 1554. márcz. (bécsi codex 27. lev.)

<sup>3)</sup> Ez okiratokban, hol *Tossegg*, *Toszek*, hol *Tozt* név alatt emlegetik, most *Tost*-nak írják, kis város porosz Sziléziában Oppeln és Ratihor közt.

<sup>4)</sup> Izabella, bár nehéz szívvel beleegyezett »solutionem ipsam (100,000) ad proximum festum Penthecostes... absque ullo foeneris lucro expectaturum se esse. Ea tamen lege et conditione, ut sex millia aureorum ratione foeneris anni proxime praeteriti sibi debita, praesentia

semmi köze többé a törökhöz és a magyar mozgalmakhoz, s ezekbe a dolgokba, miután már azokkal szakított, beleavatkozni nem akar,<sup>1)</sup> — de ő felsége a római király kívánságára mégis fog írni levelet és küldeni követet.«

Izabellának a fennebbieken kívül volt még egy lényeges kívánsága: az, hogy a fiának ígért sziléziai herczegségek ki legyenek véve a cseh királynak való adófizetés s az ő biráskodása alól, mert nem tartaná magához és fiához méltónak, kik királyi házból származnak, hogy mások felett semmi szabadságnak ne örvendjenek *és fia, mint közönséges soltész, úgy éljen.*<sup>2)</sup>

Ilyen eredménnyel végződött a kockoi találkozás.

Zsigmond Ágost sajnálatát fejezte ki Ferdinándnál, hogy csak ennyi engedményre bírhatták rá Izabellát, és mentegette magát, hogy ő nem tehet róla, mert ha az ő országában tartózkodik is, mindazáltal nem áll hatalmában, hogy valamire kényszeríthetné, csupán a rábeszélés fegyverével élhet vele szemben.<sup>3)</sup>

A bécsi követek a kockoi tárgyalások végeztével elkísérték a királyt *Lublinba*, az országgyűlésre. Velök mentek eddigi útítársaik: a király és királyné oratorai is, Izabella kérésére, a kinek megbizásából ismételve kérték, hogy az illető herczegségek adómentességét eszközöljék ki uroknál, sőt megkockoztatták azt a kérést is, »*hogy az opuliuai herczegnek* (t. i. János Zsigmondnak) *eljegyzett főherczegnő*

numerentur, quinque vero millia flor. ill<sup>mo</sup> filio M<sup>is</sup> illius in supplementum viginti quinque millium annui redditus promissa ad S. Georgii festum solvantur, — arxque Tosszek statim cum bombardis representetur.« *Válasz a követeknek* Kockon, 1554. márcz. elején (u. o.)

<sup>1)</sup> »neque hisce rebus, quibus cessit, amplius immiscere se velit.« (Ugyanott).

<sup>2)</sup> »ut nulla gaudeat prae aliis libertate, et esse quasi unum scultetum, — quo verbo Regina hac in re usa est.« A követek jelentése Ferdinándhoz 1554. d. n. (bécsi codex 28—34. lev.)

<sup>3)</sup> »Etsi autem s. dna Hungariae regina in regno nostro sit, non ita tamen in potestate nostra est, ut per nos aliquid, ut invita faciat, cogi possit; pervasionibus agendum nobis fuit; quibus quantum effecerimus, Mattas Vra coram ex oratoribus suis cognoscet.« A lengyel király Ferdinándnak (bécsi codex 25. lev.)

(Ferdinánd király leánya), *Izabella kezéhez adassék nevelés végett.*«<sup>1)</sup> Erre nézve a követek egyikének, a zágrábi püspöknek az a megjegyzése, hogy ő ezt csak úgy ajánlaná, hogy ha *viszont János Zsigmond a római király vagy a császár udvarában neveltetnék.*<sup>2)</sup>

A követeknek Lublinban az országgyűlés folyamán alkalmok volt a lengyel rendek (a senatorok és a nemesség) véleményével megismerkedni. A lengyel urak úgy értelmezték a magyar és erdélyi mozgalmakat, hogy Izabella keze nem játszik bennök s ő a törökkel nem szövetségzett, csupán Petrovith használta fel ürügyül az ő és fia nevét, a mit azonban Izabella — nem lévén kielégítve Ferdinánd részéről — nem látszott ellenezni. Petrovith pedig azért indította azt a mozgalmat (súgta meg titokban a követeknek a vicekancellár), mert a római király a lengyel királyt lakodalmakor arra kérte levélben, hogy *Petrovithot fogassa el Lengyelországban és adja ki neki.* Ez a levél Petrovith kezébe került (most is nála van) s ezért esküdött bosszút Ferdinánd ellen. Azt hiszik azért, — a mint Izabella maga mondta a követeknek — hogy Petrovith többé nem adja magát sem Ferdinánd, sem a lengyel király, sem pedig az ő (Izabella) hatalmába, hanem örökre török marad.<sup>3)</sup>

A lengyel államférfiak különben (mint a nagykancellár, a vicekancellár, a russiai vajda és mások) nem bíztak abban,

<sup>1)</sup> »ut serma filia Vrae S. Mtis, duci illi Oppoliensi sponsa designata, ad manus et educationem reginae Isabellae daretur.« *A zágrábi püspök és Logus Mátyás jelentése* Ferdinándhoz Izabellához való küldetéséről (d. n. valószínűleg Pozsonyban az országgyűlés idején, a hol a király ápril 18-áig maradt, iratott) — (Bécsi áll. Itári codex 28 — 34. lev.)

<sup>2)</sup> »De puelulla tradenda reginae Isabellae alteri nostrum Zagrabiensi, non aliter visum erit, quam si ediverso Regina daret filium suum educandum in curia Vrae S. Mtis vel Mtis Caesareae.« — (U. o.)

<sup>3)</sup> »Causa autem, quare Petrowyth hoc agat, est solummodo ea — prout nobis d. Vicecancellarius secreto retulit — quia Vra S. Mtas tempore nuptiarum regis Pol. dederat quosdam litteras, ad illius Mtem, super detentione Petrowythii et ad manus Vra S. Mtis assignatione. Quae litterae utcunque illo ipso tempore devenissent ad manus Petrowith, et nunc quoque forent apud illum, unde creditur, prout etiam Ser. Reg. Isabella nobis dicebat, quod nunquam amplius Petrowyth committet se potestati Vrae S. Mtis aut sermi regis Poloniae vel reginae Isabellae, sed semper manebit Turcus. (U. o., m. f.)

hogy a török, Izabella követe által fegyverszünetre volna bírható. Hiszen a szultán azt írta a lengyel királynak, hogy mindenben segítségére akar lenni testvérének és unokaöccsének, a kiket Erdélyből kiűztek, és *addig semmiképen sem köt fegyverszünetet, míg Erdély vissza nem adatik nekik az utolsó darab köig.*<sup>1)</sup> Maga Izabella sem bízott az ő követküldésének sikerében. Emberei bevallották, hogy ő csak örül annak, ha a római király azt hiszi, hogy ő a szultánt békére bírhatja, sőt kéri az istent, hogy tartsa meg ebben a hitben legalább addig, míg őt kielégíti, mert azután úgy is tudja, hogy soha meg nem fizeti, a mivel neki tartozik.

A bécsi követek lengyelországi észleleteinek és jelentősöknek egyik legérdekesebb pontja az, mely az ifjú János Zsigmondra vonatkozik. Az osztrákbarát lengyel urak, a kik a viszonyokat és személyeket, Izabellát és János Zsigmondot jól ismerték, arra figyelmeztették a követek által Ferdinándot, hogy ha Magyarországon nyugodtan akar uralkodni, ne annyira a királyné, mint a *királyfi kielégítéséről gondoskodjék*, mert már is meglátszik, hogy János Zsigmond nem az a gyermek, a ki, ha ifjúvá fejlődik, nyugodtan fogna maradni. *Már most is, mint gyermek, nem egy jelét adja nagyratörésének* (videtur majores spiritus gerere). *Gyakran mondogatja, hogy sajnálja elvesztett országát, szemrehányást tesz gyakorta anyjának, hogy kényszerítő ok nélkül kijött Erdélyből, és biztatja, hogy menjenek vissza.* Kicsinylőleg beszél arról, a mit anyja az ő nevében tesz. Számításba kell tehát venni őt is (tanácsolják a lengyelek); de csak is jóindulattal lehetne lekötelezni, mert fenyegetéstől nemhogy megrettenne, sőt inkább tette serkentetnék.<sup>2)</sup>

<sup>1)</sup> A szultán »scripserat regi Poloniae, velle se in omnibus juvare nepotem et sororem illius, ejectos ex Transylvania, et nullo modo concessurum seu initurum inducias cum V<sup>ra</sup> S. M<sup>te</sup>, nisi prius restituta illis Transylvania usque ad unicum lapidem.« A követek végjelentésében (1554. ápr.)

<sup>2)</sup> A jóindulatú főurak főképp arra figyelmeztettek, hogy ha Fgd s utódaí nyugodtan akarnak élni Magyarországon, »non tam curet de contentanda ipsa Regina, quam puero, filio nempe illius. . . . *Ipsae quoque puer, per se, etiam nunc videtur majores spiritus gerere, quam ut putetur quieturus dum adoleverit, — sepe enim prodit se, quod peniteat*

János Zsigmond nagyratörékvő vágyai két ország közvéleményében nyerték erős támaszukat. A lengyel urak és nemesek országszerte tárgyalták és emlegették, hogy a magyar korona a királyfit illeti s ha a római király ki nem elégíti őt — tették hozzá — teljes joggal követelheti vissza atyai örökségét.<sup>1)</sup> A bécsi követek hiába próbálták meg szembeszállani eme fenhargon nyilvánuló közvélekedéssel; a lengyelek velök szemben is vitatták Magyarország szabad királyválasztási jogát. Nem kevésbé táplálták János Zsigmond ambícióját az Izabella udvarában élő és a Magyarországból oda zarándokló magyarok, a kik panaszt panaszra halmoztak, hogy mennyire elhyomatnak az idegenek (németek) által, régi szabadságuk s újabb alkotmányos biztosítékaik ellenére.

Az osztrákbarát főurak megmondották azt is, mivel gondolják a királyfit kielégíteni: 1. a hercegség felszabadítása (adómentessége, törvénykezési függetlensége stb.) által; 2. hogy senki se vétessék ki előjogok, privilegiumok által az ő hercegi hatósága alól; 3. hogy jegyese, Johanna főhercegnő adassék Izabella udvarába, hogy együtt nevedjenek mindketten<sup>2)</sup>; 4. távolítsák el a királyné udvarából az ott élő magyarokat s elégítsék ki az otthoniakat, hogy ne legyen okuk panaszra; végül 5. ki kellene engesztelni Petrovithot is, a russiai vajda magához hívhatná, hogy kegyelmet eszközöl számára a római királynál.

A királyné udvarában élő magyarok közül legtöbb befolyása volt *Csáky Mihálynak*, Izabella titkárának, a kire *illum amissi regni, sepe incusat in faciem matrem, quod cesserit sine urgente causa Transylvania et anhelat reverti domum. Qui omnia haec contemnat, quae nunc mater illius nomine gerit. Sed ipsemet, per se esset benevolentia vincendus, qui certe minis non terrebitur, sed potius ad querenda auxilia provocabitur.* A követek jelentése hazaérkezésök után. (u. ott).

<sup>1)</sup> »In principali negotio pueri operæ pretium est, ut Vra S. M<sup>tas</sup> elementer intelligat, per Poloniam apud magnates et nobilitatem communem esset hanc vanam opinionem, quod puero illi jure debeatur regnum Ungariae, — et nisi Vra S. M<sup>tas</sup> illum contentet, merito posse repetere jus suum.« (U. o.)

<sup>2)</sup> Si puellula sponsa designata jam nunc daretur reginae Isabellae educanda, ut simul educarentur ambo (u. o.)

a királyné mindenben hallgatott, s a kihez nagyon ragaszkodott. A magyar befolyás megszüntetéséhez az első lépés az leendett, hogy Csáky Mihályt eltávolítsák a királyné udvarából; a mit meg is kíséreltek, de hiába, mert Izabella nem bocsátotta el udvarából leghívebb magyarját, a ki a legválságosabb viszonyok között is állhatatosan kitartott mellette.<sup>1)</sup> A bécsi követek sokat érintkeztek ő velem is s feljegyezték ama nyilatkozatát, hogy szívesen szolgálna ő a római királynak is, de nem hazája kárára, melyet már-már elveszetteknek lát.<sup>2)</sup>

A lublini országgyűlésre való menetel, mint látjuk, sok tekintetben tanulságos volt a bécsi követekre nézve. Nemcsak a lengyel közvéleménynyel ismerkedtek ott meg bővebben, de külföldi követségekről is értesültek. Azt már tudták előbb, hogy török és francia követek jártak Lengyel- és Magyarországon, Izabellához és Petrovithhoz;<sup>3)</sup> fel is említették szemrehányólag a lengyel királynak, a ki azt felelte rá, hogy Lengyelország szabad állam, a ki ide akar jönni, tetszése szerint

<sup>1)</sup> Csáky Mihály előbb gyulafejevári kanonok s Izabella meghitt tanácsosa volt még Erdélyben. Frater Györgynek, kivel az 1543-iki országgyűlésen vallásügyi kérdések tárgyalásánál ellenkezésbe jött, sok tekintetben ellenlábasa, úgy, hogy a »barát« Erdély átengedése alkalmával Csáky kiadatását is követelte a királynétól; de Izabella ebben nem engedett s magával vitte Lengyelországba. Együtt tért vissza onnan a királynéval. János Zsigmond uralkodása idején befolyása még növekedett: járt Bécsben követségben a Miksával való kiegyezés tárgyalása végett (156.), elkísérte urát a belgrádi táborba Szolimán szultán látogatására (1566.), a honnan visszatérvén, kancellárjává tevő János Zsigmond. Őt tette végrendelete egyik végrehajtójává s neki hagyományozta (harmadmagával, Békéssel és Hagymási Kristóffal együttesen) Huszt várát 30,000 frtban. A vallásújítási mozgalmak őt is magokkal ragadták s élete végén Socinus hívének vallá magát. Az 1571-iki interregnum idején nagy befolyása volt az országos ügyek vezetésére. A fejedelemiségre inkább Békést, mint Báthoryt óhajtott, de látván az ország közhangulatát, nem exponálta magát Békés mellett. 1572-ben halt meg, mint ősz aggastyán (80 év körül).

<sup>2)</sup> »Iipse vero Csáky constanter perseveret illic, etiam cum summa inopia, — dicens se libenter quidem servitutum Vrae S. M<sup>ti</sup>, sed non cum periculo patriae, quam videret pene amissam.« A követek végső jelentése Lengyelországba küldetésökről. (D. n. 1554. apr.)

<sup>3)</sup> »Zarambam« és »Owassowski« »ad concitandam Reginam et Petrovyth.« (U. o.)

jöhet nemcsak egy várba, de bárhová. Az országgyűlésre viszont *oláh követek* érkeztek a moldovai vajdától és jelentést tettek a királynak, hogy a szultán keményen ráparancsolt a vajdára, hogy a szomszédos török basákkal és beglerbégekkel, úgyszintén a tatárokkal egyesülve, *vezesse vissza a királyfit Erdélybe, különben tüzzel-vassal elpusztítja országát*. A vajda a keresztyénséghez hűnek vallá magát, de a szultánnal nem mer kikötni. A mult évben is a szultán parancsára kellett betörnie Erdélybe (csak hogy engedelmességet mutasson), de néhány házikó felégetése után — úgy mond — minden nagyobb kártétel nélkül visszavonult.<sup>1)</sup>

A moldovai követek előterjesztéseiről értesülvén a bécsi követek, kérték a lengyel királyt: hasson oda, hogy a moldovai vajda Erdély ellen ne támadjon. »Nem parancsolhat úgy neki, mint más alattvalójának!« — volt a király válasza. A helyett a russiai vajda, a kinek a leányát feleségül kérte a moldovai vajda, azt ajánlotta, hogy küldjön titokban maga a római király követet Moldovába, de előbb küldje hozzá, hogy ő felöltöztesse »more patrio.« A lengyel királyi lovasság parancsnoka pedig (Bretwycz) azzal biztatta a követeket, hogy a tatárnak majd adnak ők dolgot, s e kettő (a tatár és moldovai) nélkül a török sem mer Erdély ellen indulni. Szóval a jó tanácsot széltiben osztogatták a lublini országgyűlésre összejött urak a bécsi követeknek. Az öreg Tarnowski, a kit podagrája miatt magok a követek látogattak meg, azt tanácsolta, hogy a lengyel király is küldjön követet Izabellával együtt a szultánhoz, különben nem lesz semmi eredménye, s legjobb lenne, ha a békekötésnél a török előtt Erdélyt egyáltalában nem említenek, mert különben minden törekvésök meghiúsul.

Mielőtt a követek Lublinból eltávoztak volna, nem mulasztották el kérni a királyt, hogy ne adja Izabellának a magyar határszéli várost, Sanokot, ennek fejében a szerződésen felül is kárpótlást ígértek urok nevében. A lengyel király

<sup>1)</sup> »Etiam anno proxime elapso, dum ad mandatum Turcæ in speciem obedientiæ ostendisset quidem incursionem in Transylvaniam et domunculas aliquot combussisset, tamen sine majore detrimento ad propria fuisset regressus.« (A követek végjelentésében)

kitérőleg azt válaszolta, hogy legyen nyugodt e felől Ferdinánd király, onnan Izabella, ha akarna sem tehetne semmit, mert ott a várnagy a király embere, Izabelláé csak a jövedelem, melyet még Magyarországból kijövedelekor neki adott.

Így végződött az első lengyelországi követküldés. Kevés eredménnyel, sok jó tanácscsal távoztak a követei Lublinból és siettek vissza 1554. tavaszán Ferdinándhoz, ki akkor a magyar országgyűlésen volt Pozsonyban.<sup>1)</sup> Husvét napján (márcz. 25.) *Szakolczán* volt a zágrábi püspök s onnan tudósítja urát, hogy »valamit csak elértek a lengyelországi követséggel, de nem azt, a mit ők a lengyel királylyal együtt akartak.«<sup>2)</sup> Pozsonyba érve, (a hol a király ápr. 18-áig maradt), élőszóval és írásban is megtették jelentésöket.

<sup>1)</sup> L. *Fraknoi*: Magyar országgyűlési emlékek III. k. 464. l.

<sup>2)</sup> A zágrábi püspök Ferdinándnak »Zakoltze« s. die Resurrectionis 1554. Lehet, hogy Logus Mátyás, hazája, Szilézia felé vette útját, mert a püspök egyedül ír. A végjelentés azonban mindkettőjük nevében szól.



## II.

*Lengyel követek Bécsben, Izabella és János Zsigmond érdekében. — Vég János követsége Erdélyből a szultánhoz. — Ferdinánd követül küldi Vlnába a lengyel királyhoz és Varsóba Bona királynéhoz Haidenreich Erazmust. — Izabella egy hónapi határidőt tűz ki Ferdinándnak, tartozásai megfizetésére. — Ferdinánd halogatja a fizetést. — Izabella szövetkezni készül a törökkel Erdély visszafoglalására.*

A lengyel király és az özvegy királynék a kockoi összejövetelen elhatározták, hogy Izabella érdekében követeket küldenek Bécsbe, Ferdinándhoz. A követküldéssel nem késlekedtek. A király tüstént kijelölte követéül *Myszkowski* Miklóst, radomi várnagyot, oswiecimi, zathori és miedzireci kapitányt és *Kromer* Márton, wislicai custost, krakkai kanonokot és kir. titkárt (a későbbi hírneves történetírót és érseket.) A királynék Kockoból egyenesen Varsóba mentek s tüstént gondoskodtak (márcz. közepén) a követség kellő felszereléséről. Az öreg királyné, a király követeinek adta át az ő megbízatásait és Ferdinándnak szóló levelét.<sup>1)</sup> Izabella külön követet küldött, udvarmesterét, *Czikowski* Miklóst, kir. étékfogót, a krakkai várnagyot. Ferdinándhoz intézett levelében »engedelmes szolgálójának és leányának« írja magát;<sup>2)</sup> János Zsigmond is könyörög, mint »engedelmes szolgája és fia,«

<sup>1)</sup> »Soror Bona regina« aláírással Ferdinándnak, Varsó 1554. márcz. 20. »... dedimus nos quoque id illis negocii, ut nomine nostro cum Mte Vra de iisdem rebus agerent« (t. i. a király követei) — Bécsi codex 34. lev.

<sup>2)</sup> »Obsequentissima serva et filia Ysabella.« Ferdinándnak Varsó 1554. márcz. 16. (U. o. 34. lev.)

hogy legyen iránta és édes szülője iránt atyai indulattal és pártfogással. <sup>1)</sup>

A követek 1554. márcz. vége felé indultak útnak s Bécsbe érkezvén, élőszóval és írásban is Ferdinánd elé terjeszték a Kockoban megállapított pontokat. A nevezetes okmány részletesen körülírja Izabella és János Zsigmond kívánalmait, mind a pénzbeli adósságot, mind a sziléziai hercezségeket illetőleg. Tartalma a következő:

A 106,000 aranyforint fiztessék meg a következő módon. A százezer forint pünkösöd napjáig, a hatezer, Szt.-György napjáig. És pedig a király a sziléziai határszéli Tarnowicig (Tersopitiam?) a maga költségén szállíttassa, és ott adassa át a királyné meghatalmazottjainak. A háromkirály napjától (jan. 6.) pünkösödíg eső kamatot Ferdinándnak »ajándékozza« Izabella.

Az 5000 frt évi jövedelem-pótlék fejében kapjon birtokot, (a melynek jövedelme kitesz annyit) és pedig azt is pünkösödíg. A múlt évről visszatartott 5000 frtot is fizessék ki Szt.-György napra a királyfinak.

*Tost vára* adassék át a királynénak és fiának s múlt évi jövedelme fiztessék mindjárt ki.

*A megölt Fráter György kincseinek egy része* adassék át nekik.

Az a 40,000 forint, melyet Ferdinánd Fráter Györgytől kölcsönkép felvett, fiztessék meg »a kölcsönadó akarata értelmében« <sup>2)</sup> a királyfinak, mert ez az ő pénze volt, a mint az Frater György relatiójából is bizonyos.

Az ágyúk, hadi szerek, por, golyó stb. úgy Erdélyből, mint Kassáról vitessék pünkösödre Opuliába, (a mint azok a királyné lajstromában elő vannak számlálva).

*Adjon Ferdinánd biztosító levelet, hogy többé nem gyanúsítja és vádolja a királynét (!)*

Hogy a királyfi szabad és független fejedelem legyen: birtoka ne maradjon hűbére a cseh királynak.

Az első hely a sziléziai hercegek között őt illesse.

<sup>1)</sup> »Obsequentissimus servus et filius Joannes Sigismundus.« Ferdinándnak 1554. márcz. 16. (U. o. 35. lev.)

<sup>2)</sup> »Secundum voluntatem ipsius Fratris Georgii.«

Senki ne felebbezhesen a királyné és fia ítélete ellen. Senki se idéztethessék ki törvényre alattvalói közül.

A hercegség lakosai Ferdinándnak semmiféle contributiót, régi vagy újabb adót fizetni ne tartozzanak.

Egyházi és világi ügyekben a hűbérjog egyedül a királynét és fiát illesse.

A királyné fia, mint javainak örökös ura, szabad tetszése szerint adhassa, cserélhesse, idegeníthesse el birtokait.

Alattvalói ne legyenek kötelesek hadi szolgálatot teljesíteni senkinek másnak, mint ő neki.

A hercegség határai választassanak el a szomszédokétól a Ferdinánd költségén (a mint a régebbi szerződésben is foglaltatik).

Ha érczre akadnának a hercegség területén, joga legyen pénzt veretni.

Végül mindemez előjogok biztosítására állíttassék ki ünnepélyes privilegium s mindezekbe Csehország rendei is beleegyezzenek. <sup>1)</sup>

Egy szóval, Izabella, maga számára az erdélyi szerződés teljesítését, fia részére pedig az Erdélyért cserébe adott hercegségek teljes függetlenítését kívánta, hogy ott mint souverain fejedelem uralkodhassék.

A mily gondosan részletezve körülírja Izabella az ő kívánalmait, ép oly kimért és száraz Ferdinánd felelete, a mit először vicekancellárja által élőszóval, és azután írásban adott át a lengyel király és a királynék követének. A mivel szerződésszerűleg tartozott, annak megfizetését halogatni akarta; a mivel nem tartozott, azt egyáltalában nem is ígérte.

Ferdinánd felelete röviden annyiból állott, hogy a 100,000 aranyat, úgy a 6000-et és az 5000 frtot pünkösdi helyett (a mint Izabella kívánta) csak a jövő (1555) évi vízkereszt napjára (jan. 6.) akarná megfizetni. A mi kára volna

<sup>1)</sup> »*Articuli in Kocko conscripti*,« a mint azokat Czikowski Miklós, Izabella követe, a királyné nevében és meghagyásából Ferdinánd elé terjeszté Bécsben, 1554. apr. (?) (Bécsi codex 36—37. lev.)

miatta a királynénak, azért hajlandó kárpótolni. A többi kívánalmakra is *fog* felelni, a mint a jog és méltányosság megkívánja. <sup>1)</sup>

Ily sovány eredménnyel bocsátja útnak Ferdinánd (1554. május 5-én) a lengyel király követeit, kérvén Zsigmond Ágostot, vesse latba tekintélyét, hogy Izabella a vízkereszti határidőt elfogadja s ő ne engedje, hogy valaki alattvalói közül a százezer arany most meg nem fizetése miatt elfogassék, vagy zaklattassék, és ne tűrje, hogy a lengyelek ellene, vagy országai ellen valamit indítsanak; gondosan vigyáztasson főkép arra, nehogy unokaöcscse, az opuliai és ratibori herczeg (t. i. János Zsigmond) Lengyelországból kivitessék. <sup>2)</sup> — Bona királynét is kéri, hogy anyai tekintélyével hasson Izabellára és, hogy semmiféle segítséggel ne legyen iránta az ő (Ferdinánd) országai és uralma ellenében. <sup>3)</sup> János Zsigmond »fejedelemről, fiáról és kedves rokonáról« sem feledkezik meg: biztosítja atyai szeretetéről és mindenről, a mivel egy jó atya szeretett fiának javára lehet — és reményét fejezi ki, hogy belátja, miszerint ő nem kíván egyebet, mint a mit a becsület és méltányosság követel. <sup>4)</sup>

A lengyel király követei eme válaszszal és levelekkel visszatértek Lengyelországba; de Izabella követe Bécsben maradt és lépéseket tett, hogy a királyt kedvezőbb válaszra bírja. — Nem remélte — úgy mond replicájában — hogy

<sup>1)</sup> Ferdinánd válasza a lengyel király és Bona királyné és Izabella követeinek, 1554. május elején. (Bécsi codex 37—39. lev.)

<sup>2)</sup> »... et sedulo curaturam, ne illum Sertis Vrae nepos, dux Opoliensis et Ratiboriensis e regno abduci queat.« Ferdinánd a lengyel királynak. Bécs 1554. máj. 5. (Bécsi codex 43—44. lev.)

<sup>3)</sup> »... Confidimus Sertem Vram eidem (sc. Isabellae) contra nos, regnaque et dominia nostra nihil auxilii collaturam esse.« Ferdinánd, Bona királynénak Bécs 1554. máj. 5. (U. u. 43. lev.)

<sup>4)</sup> Ferdinánd, János Zsigmondnak Bécs 1554. máj. 6. »Princeps, fili et consanguineae charissime!... Volumusque eandem Dilectum tuam vicissim etiam nobis omnem paternum amorem expectare, qui a sincero patre in amantissimum filium conferri potest... Nihil praeter honestatem et aequitatem postulemus.« (u. o. 47. lev.)

királynője kívánalmaira csak ilyen feleletet kapjon s megújítja kéréseit, nehogy azzal a felelettel kelljen visszatérnie. <sup>1)</sup>

Ferdinánd válasza lényegében ugyanaz lón, mint előbb, hogy a 100,000 frtot csak vízkereszt napjára ígérheti; de (s ez újabb engedmény!) a határidő meghosszabbításából eredő kárt hajlandó azzal kárpótolni, hogy a 6<sup>o</sup>/<sub>o</sub>-os kamat helyett, 7—8 sőt 10<sup>o</sup>/<sub>o</sub>-os kamatot is kész fizetni. De ennek fejében aztán Izabella írjon mindjárt a töröknek, az erdélyi és tiszántúli elégedetleneknek, hogy Erdélyről végkép lemondott. Mihelyt megírja a kívánt levelet, tüstént megkapja a 6000 aranyat és az 5000 frtot, úgy szintén Tost (»Tossegk«) várát. A többi kívánalmak felől most sem ígérhet semmit, mert azokról Csehország és Szilézia rendei nélkül nem határozhat. <sup>2)</sup>

A krakkai várnagy, Izabella hű udvarmestere, czzel sem elégedett meg. Látván, hogy ő maga engedékenységre nem bírhatja Ferdinándot, magasabb protectio után nézett s kerülő úton próbált Ferdinánd szívéhez férközni. Közbenjárásra kérte fel Ferdinándnál saját fiát, Miksát, a cseh királyt, (mint a kinek hűbére alá tartoztak a szóbanforgó sziléziai herczegségek) és ennek nejét a spanyol Máriát. És ez használt: Ferdinánd az eddigiéknél jóval nagyobb engedményeket tett. Alig pár nap múlva az előbbi válasz után (máj. 8-án) újabb feleletet adott Izabella követének s megígérte, hogy egy hónap mulva, *1554. jun. hó 8-ára a 6000 aranyat és az 5000 frtot elküldi Boroszló városába*, a hova a királyné küldje el meghatalmazottját nyugtatvány mellett, az átvételre. Továbbá rendeletet ad ki, hogy akkorra Tost várát is adják át, a múlt évi jövedelemmel együtt. Fiának, Ferdinánd főherczegnek is meghagyta, hogy akkorra az ágyúkat Opuliába szállíttassa. János Zsigmondnak pedig, mint Opehn és Ratibor herczegének, a herczegségeibe való beigtatás határidejét a jövő vízkeresztig meghosszabbítja. <sup>3)</sup> — De ennyi engedmény fejében, ő is megvárja, hogy Izabella most már rögtön küldjön

<sup>1)</sup> Izabella követe, Czikowski Miklós replicája Ferdinándnak. Bécs 1554. d. n. (U. o. 39—40. lev.)

<sup>2)</sup> Ferdinánd nevében válasz Izabella követének, 1554. máj. 5. és 8. közt. (u. o. 40—41. lev.)

<sup>3)</sup> »Terminum ad accipiendam investituram feudi.«

követet a szultánhoz, erdélyiekhez, tiszántúliakhoz és Petrovithoz, hogy őket a hadi mozgalmaktól elvonja. — A százezer aranyra várjon a jövő vízkeresztig. Frater György kincsei felől, a tőle felvett 40,000 frt kölcsönről és a többi kivánalmakról is határozni fog nem sokára. <sup>1)</sup>

Izabella követe tehát még sem ment egészen üres kézzel haza. A nyert ígéreteken kívül, magával vitte Miksa cseh királynak és nejeinek levelét, melyben közbenjárásuk eredményéről tudósítják a királynét, kérvén, hogy most már ő is engedjen a király kivánalmainak; ők ezután is készek érettek közbenjárni. <sup>2)</sup> Ferdinánd sem szorítkozik csupán a hivatalos válaszadásra; Izabellának küldött barátságos levelében úgy hivatkozik a tett engedményekre, mint a mely bizonyosága lehet atyai jóindulatának, melylyel iránta és »közös fiok« <sup>3)</sup> iránt viseltetik; s reményét fejezi ki, hogy szintén hajlani fog az ő kívánalmára. <sup>4)</sup>

\*

Izabella, ha tán többet remélt is bécsi követküldésétől, örömmel gondolt arra, hogy kívánalmi jókora részét egy hónap mulva meg fogja kapni s ez első lépés leendett a végleges kiegyezés felé. — De a portáról érkezett újabb hírek megzavartak mindent, s újra felizgatták Ferdinándot Izabella ellen.

Alig távoztak el ugyanis a lengyel követek a bécsi udvarból: egy erdélyi követ, a brassai *Vég János* érkezett oda, hogy jelentést tegyen portai követségéről, a hová őt az erdélyi vajdák (*Kendy* és *Dobó*) küldötték a lázadás lecsendesítése után. (1553. decemberében.)

*Vég János* jelentéséből kitűnt, hogy Izabella és Petrovith, a múlt évi mozgalom megghiúsulása után, 1552 december

<sup>1)</sup> Ferdinánd nevében utolsó válasz Izabella követének, a lengyel király követei eltávazása után. Bécs 1554. máj. 8. (B. c. 41—42. lev.) Ferdinánd a lengyel király követének is megküldi másolatban az újabb feleletet, máj. 8. (U. o. 44. lev.)

<sup>2)</sup> *Mária* cseh királyné Izabellának. Bécs 1554. máj. 7. és *Miksa* Izabellának máj. 8. (U. o. 45—47. lev.)

<sup>3)</sup> »...erga nostrum communem filium«...

<sup>4)</sup> Ferdinánd Izabellának. Bécs 1554. máj. 8. (U. o. 46. lev.)

havában szintén küldöttek követeket a portára, egy lengyelt és egy magyart, *Ossecki Márkot* és *Baky Pált*. Ezek a követek épen a szultánnál voltak, midőn az erdélyi követ (Vég János) oda érkezett.

A két ellenpárti követség találkozása érdekes epizódokat rögtönzött a hatalmas szultán udvarában. A nagyvezér szembesítette őket egymással. Azok a jelenetek, melyeket a törökök a két ellenséges követséggel eljátszattak s Izabella követeinek diadala, a nyílt rendelet János Zsigmond Erdélybe visszavitelére: meggyőzték Ferdinándot, hogy Izabella csakugyan fondorkodik ellene a töröknél. S most a leghitelesebb forrásból értesült mindezek felől.

Vég János Konstantinápolyban, — a szultán nem lévén otthon — először Rustem<sup>1)</sup> basához (a szultán vejéhez) ment, a kinek első kérdése volt, hogy az adót behozta-e a hatalmas császár számára?

Bizony nem hozhatta — felelte Vég uram — mert a mult nyáron Petrovith lázadást indítván Erdély ellen, a rendeknek katonákat kellett felszerelni, s Moldva és Oláhország felől, úgy Déva s Várad felől a török ellen is a határokat kellett védeniök.

— A szultán nagyon haragszik ám rátok — jegyzé meg erre Rustem — hogy az adót be nem küldtétek. Hát Kywán csauszt miért tartották vissza az erdélyiek az egész nyáron át?

— Ennek oka is a Petrovith mozgalma volt.

— Mit is akar tulajdonkép az a Petrovith? kérdezé Rustem basa.

— Erdélyt akarja megszerezni (*affectare et querere*) János király fia nevében; de az erdélyi urak nem akarják tűrni Petrovith uralmát, mert sem vitézségre, sem származására nézve nem különb, mint ők.<sup>2)</sup>

— Tehát az erdélyi rendek nem szeretik Petrovithot? Ha ti nem szeretitek, mi sem szerethetjük — felelé Rustem. De hát ki most Erdélyben az úr?

<sup>1)</sup> Vég mindig *Rustan*-nak írja.

<sup>2)</sup> »Cum nec virtute, neque etiam familiae nobilitate illi inferiores essent.« Vég János jelentése Bécsben 1554. máj. 21. (B. c. 52—58. lev.)

— Miután a hatalmas császár Erdélyre ráírt, hogy a német katonákat elbocsássák és válaszszanak magok közül vajdát, megválasztották Kendy Ferenczet.

— De a hatalmas szultán azt is írta, hogy a választandó vajda, János király fiát vigye vissza s az ő nevében kormányozzon, a mit Kendy nem tett. Hát Dobót ki választotta vajdává ?

Erre a kérdésre a törökverő Dobó Istvánról, Vég uram zavarba jött s azt felelte, hogy erről nem tud semmit.

— Ha te azt mondod, (folytatta Rustem a vallatást) hogy Kendyt a szultán parancsából választották, ha zászlót küldene neki, hogy menjen Bécs ostromára seregével: vajjon menne-é? <sup>1)</sup>

Erre már igazán nem tudott a követ mit mondani; a rendek felelnének meg erre, — adta válaszul.

Beesteledvén, Rustem szállására bocsátá Véget, meghagyván, hogy kora hajnalban, mielőtt Szinán basához menne, jőjjön újra hozzá.

Ugy is lőn. Másnap Vég bemutatta a szultánnak és a basáknak szóló leveleket s azután Kywán csauszszal együtt Szinán basához ment.

Szinán basa keményen fogadta őket. Előbb a csauszra rivalt rá, hogy hol volt olyan soká s miért nem hozta be az adót? a Petrovith-mozgalommal való mentegetőzés után a követre förmedt rá, haragos arczczal:

— *Jó, hogy ide jöttél, majd megtanítunk téged kémkedni.* A multkor is járt itt Erdélyből követ ezim alatt egy áruló kém, a ki megugrott a hatalmas szultán magas portájáról; te is azért küldettél, hogy kikémleld, mit csinálunk. <sup>2)</sup>

<sup>1)</sup> Si tu, inquit Rustan, dicis, Fr. Kendy ex commissione pot. Caesaris in vajvodam electum esse, cum Caesar inv. illi mandaret, ac vexillum mitteret, ut cum exercitu secum ad oppugnandum Viennam proficisceretur, iret-ne? (Vég János jelentésében. Bécsben 1554. máj. 21.)

<sup>2)</sup> »Dicit (t. i. Vég) Zynan passam ipsi nuntio irato vultu dixisse. Jode, jode, bene quod venisti, te docebimus explorare, nuper erat etiam a dnis Transilvanis missus nomine quidem nuncius, re autem proditor et explorator regni pot. caesaris, qui ab excelsa porta caesaris aufugit, tu quoque traditor missus es, ut quid ageretur, explorares, illisque referres.« (U. o.)



Vég János mentegette magát, hogy ő nem áruló, nem kémkedni jött, ő becsületes és tisztességes ember s megbízása az, hogy menjen a szultánhoz, bárhol találja fel.<sup>1)</sup>

— Jól van, menj tehát, (felelte Szinán basa,) készülj fel gyorsan és siess a szultán után, épen nála találod a te ellenfeleidet.

Konstantinápolyból felkerekedvén, elindultak a szultán fölkeresésére, — ki a persákkal való hadakozás miatt, Kis-Ázsiában volt a hadakkal. Hat hét mulva értek Galilaeába, (törökül Halep városába,) hol a szultánt találták. A nagyvezér, Ahmed (Vég szerint Amhat) basa, rögtön látni akarta őket, s át sem öltözhettek; úgy a mint voltak, csatagos úti ruhában kellett hozzá menniök Kywán csauszszal.

A nagyvezérnek az volt első szava Véghez: hogy mert adó nélkül oda menni?

— Nem lehetett összeszedni, de behozzák mihamar; vagy küldjön a szultán valakit s annak, Ferdinánd király parancsából, rögtön kezébe adják, de azon feltétel alatt, hogy Petrovithot az erdélyiek felett uralkodni ne engedje.<sup>2)</sup>

— Nem kell itt hazudozni, igazat beszéljete! vágott szavába a vezér pasa.

— Higyje el Nagyságod — mentegetőzék Kywán csausz — nem hazudunk, de igazat mondunk, hiszen ha hazudnék nyakam gyöngé fonal volna Nagyságod éles szablyája alatt.<sup>3)</sup>

A szóváltást a nagyvezér lengyel származású titkárának Efraim bégnek belépése szakítá meg, a kinek a basa átadta a hozott levelet. Ez épen olyan kíméletlenül támadt a boldogtalan erdélyi követre:

— *Jó, hogy jöttél, te áruló, kívántalak látni, hogy megtanítt-*

<sup>1)</sup> »Nec proditor sum, neque exploratum veni, sum vir probus et honestus... mihi est commissum pergam ad caesarem ubicunque invenire poteró.« (U. o.)

<sup>2)</sup> ... »Ex jussu et voluntate sermi regis Ferdinandi, ea tamen conditione, si pot. caesar Petrowytium Transylvanis dominari non permiserit.« (U. o.)

<sup>3)</sup> »Amhat: non opus est hic mendacio, verum oportet dicere. Dixit Kywan: credat M. V. nihil nos mentiri, sed verum dicere, nam si quid mentirer, jugulum meum contra gladium acutum Mae Vrae esset tanquam subtile filum.« (U. o.)

*sunk, mikép járj te követségbe hamisított levelekkel; jól tudjuk, hogy a levél, melyet az erdélyiek nevében átnyújtottál, Szebenben koholtatott, amaz álnok Haller Péter által, a mit pecsétje is nyilván elárul.*<sup>1)</sup>

Nemcsak a vezérbasa és titkára, de a többi Izabella-párti törökök is nagy gyalázással illették Véget, még Mahmed, a bécsi renegát dragomán is.

Másnap, midőn ismét Ahmedhez mentek — még melegebb napjok volt. Ekkor szembesítették őket Izabella köveivel. Mikor a basához beléptek, a két követet: a lengyel Osseckit és a magyar Baky Pált, több törökkel együtt találták ott. Ossecki kezdte a támadást:

»Itt látom — úgy mond — azt az embert, a kit Nagyságoddal egy hónap óta várunk. Ki légyen, *nemes-e, vagy paraszt?*<sup>2)</sup> ki küldte ide? nem tudjuk. Ha az erdélyiek küldötték, bizonyára áruló és kém s csak az adó beküldését jött húzni és halasztani, hogy addig Ferdinánd erőt gyűjtsön a támadásra.«

Erre a törökök mind Vég ellen zúdultak s szidalmazták; Ossecki pedig kérte a nagyvezért, hogy a szultán rendeletét Erdély felől meg ne változtassák.

Vég alig tudott szóhoz jutni maga mentegetésére. *Én nem kém, de becsületes ember vagyok* — úgymond — néhány-szor már a fényes portán is megfordultam, de szájamban hazugsággal még senki sem talált.

A nagyvezér maga is megszánta Véget s Osseckit (állítólag) rendre utasította: hogyan mer előtte a hatalmas szultán portáján valakit méltatlan szavakkal illetni. A fényes portára — úgy mond — bárki küldetnék is, az itt úr és nemes ember. Azért neked is meghagyom, hogy őt tiszteletben tartsad; sőt látogassátok meg egymást szállástokon, étkezzetek együtt, mert én titeket ki akarlak békíteni. Őt ismerjük, hogy

<sup>1)</sup> »Bene tu proditor, te ipsum optabam, videbis tu traditor, quod docebimus, quomodo falsis fictisque literis nuntium agas, quasi nesciremus, literas quas praesentasti proditor nomine Transylvanorum, in Cibinio per illum nequam Petrum Haller fictas, atque excogitatas esse, id quod etiam ipsa sigilla manifeste arguunt.« (U. o.)

<sup>2)</sup> Czélzás Vég polgári származására.

kicsoda, mert már járt a portán ; te, hogy ki vagy, azt még nem tudjuk! <sup>1)</sup>

Az erdélyi követ lélekzethez jutva, kérte a vezér basát, hogy a szultán haragját csillapítsa, a miért János király fiát mindeddig vissza nem vitték Erdélybe.

A nagyvezér felelete nem volt nagyon biztató: *A győzhetetlen császárnak és fényes portájának akarata az, hogy Erdély János király fiának átadassék*; ennek jeléül zászlót és kardot küld a szultán *István királynak*. (A török így nevezte János Zsigmondot). Oruz (Urudzs) csauaszt és Ferhad béget már ki is jelöltem és küldöm, hogy vigyék a zászlót és kardot s Erdélylyel együtt adják át István király kezébe. Ha az erdélyiek nem engedelmeskednének és őt be nem fogadnák, a szultán egész hadserege ellenök fog küldetni és az ország tüzzel-vassal el fog pusztíttatni. <sup>2)</sup>

A szultán akkor nem volt a városban: távol vidéken vadászott. Három nap mulva tért vissza, a mikor aztán Vég János eléje vezettetett. Az egész audientia annyiból állott, hogy Vég uram megcsókolta a kezét, a nagyvezér átadta a levelet, s a szultán azt kérdezte a dívánülő basáktól, hogy kinek a követe? A basák megmondák, hogy az erdélyieké s azzal kivezették a tereméből, hogy kint várja meg a szultán válaszát.

Ahmed ezt a választ hozta ki neki:

A hatalmas és győzhetetlen császárnak és fényes portájának akarata az, hogy az erdélyi urak és a három nemzet, István királyt Erdélybe visszavigyék és őt uralják. Ha nem

<sup>1)</sup> ... »ac unus ad alterius hospitium eat, simulque comedatis, nam vos ego bene concordare faciam. Istum hominem, quis sit, novimus, eum aliquoties in excelsa porta pot. caesaris fuerit, te, quis sis, nescimus.« (U. o.)

<sup>2)</sup> »Inv. Caesaris et suae exc. portae voluntas et determinatio est, ut Transylvania filio Joannis regis detur, in hujus signum et testimonium vexillum et gladius a pot. caesare mittitur Stephano regi, filio Joannis regis. Igitur jam voluntate caesaris ego Orwz chawz et Ferham beg elegi, ac mittam, qui vexillum et gladium una cum regno Transylvania in manus Stephani regis dare debeant, si itaque huic voluntati Caes. Mtis Transylvani obedientes non erunt, eumque recipere ac audire noluerint, omnes exercitus caesaris contra eos concitabuntur, et vos et patria vestra ferro igneque consumetur.«

engedelmeskednek, elvesztik az országot. *Megesküdt a szultán császári hitére, hogy ha vissza nem viszik a gyermeket, őket kardra hányatja, városait, falvait tüzzel emészteti meg.* Megparancsolta a moldovai és oláh vajdának, a szandsákbégeknek, Kászon budai basának, a szegedi szandzsáknak és az összes végbeli törököknek, továbbá a tatár kánnak, hogy ha az erdélyiek a királyfit visszavinni nem akarnák: Erdélybe üssenek s azt tüzzel-vassal elpusztítsák.<sup>1)</sup>

Erős elhatározása és akarata az is a hatalmas császárnak, hogy Ferdinánd király az erdélyi részekből kezét teljesen kivegye, mert a szultán semmi áron nem tűri, hogy a »bécsi király« Erdély ura legyen, és ne is remélje, hogy vele addig békét köthet.

A nagyvezér hozzá tette azt is, hogy Erdély a szultánt a kard jogán illeti, mert Budát fegyverrel elfoglalta s Erdély mindig Budához tartozott, onnan birták (?). Továbbá a szultán azért sem hagyhatja el a királyfit s nem tűrheti, hogy valaki elnyomja, mert ő a gyámja; midőn Budát elfoglalta, az ő kezébe adatott a gyermek és ő esküvel fogadta, hogy el nem hagyja s annyit ad neki birodalmából, a miből tisztességesen megélhet. Nem volna azért méltó oly hatalmas császárhoz, hogy védenczét elnyomni engedje.<sup>2)</sup>

<sup>1)</sup> »Voluntas inv. et pot. caesaris et exc. suae portae haec est: Ut dni et 3 nationes Tranniae Stephanum regem, filium Joannis regis in Tranniam reducant, recipiant, ejusque dominio obediant, regnumque ipsi omnino tradant. Nam si tali voluntati pot. C. inobedientes fuerint, amittent regnum. Juravit enim C. inv. ad fidem suam caes., quod nisi introduxerint puerum, faciet eos ferro, oppida, villas et civitates eorum igne consumere, ac solo moenia aequare. Hoc perscripsit vaivodis Moldaviensi, Transalpino, sanchiako Nikapoliensi, Kazon pasae, pasae Bosnensi, sanchiako Szegediensi, pasae Budensi et omnibus Turcis in confinibus existentibus; insuper Akanchiis et Tartarorum principibus, ut si Transylvani regis filium reducere nollent, juxta pot. C. voluntatem in Tranniam irruant, ferro et igne seivissime devastent.« (U. o.)

<sup>2)</sup> »Haec etiam determinatio et firma voluntas pot. C. est, ut rex Ferdinandus suam manum ex ditione Transylvanica penitus excipiat ac etiam deinceps aliquid ne erga Tranniam attentet, nam certus sit, quod pot. C. nullo modo vult et patitur, ut ipse Tranniae dnus sit; nec speret se pacem cum pot. C. inire posse, quousque omnino manus suas ex Trannia non exceperit. Dicit enim Amhat pasa, quod pot. Cem Trannia jure belli

E válaszszal tért szállására az erdélyi követ. Ahmed este újra hivatá s ezeket mondá a szultán nevében :

— János! *ha az erdélyieknek annyi eszök volna, mint egy hét éves gyermeknek, magoknak kellene könyörögni azért, a mit a szultán önként ajánl, hogy saját vérből adjon nekik királyt.* Tudjátok meg, hogy ha ti mindnyájan kardra hányatok s országotok elpusztittatik, a földnek mégis István király lesz az ura. A szultán és mi mindnyájan csodálkozunk, hogy Ferdinánd király miért ellenzi az ő visszavitelét és uralmát, mikor leányát feleségül ígérte neki. Még neki kellene gondoskodni, hogy ne kóboroljon idegen országban. <sup>1)</sup> Arra nézve pedig — folytatta — hogy gyermekségét, tapasztalatlanságát és a fejedelemségre elégtelen voltát adjátok okúl, az a válszunk, hogy van Erdélyben a három nemzet között elég derék és bölcs férfi, a kik tanácsosai lehetnek a gyermeknek s a kik helyette kormányozhatnak, ő legyen csak uratok, hogy fejedelem nélkül ne tengődjeteek és kapkodjatek ide s tova. <sup>2)</sup>

concerneret et haberet : cum enim Budam ferro ceperit, Transylvaniaeque semper ad Budam possessa sit et pertinuerit, merito ergo sibi ea provincia etiam nunc debetur jure belli.

Praeterea pot. C. non potest puerum derelinquere, nec ut aliquis eum opprimeret pati, cum suus sit orphanus, ac cum Budam cepisset in manus suas, infantulus in ulnas C<sup>is</sup> sit datus, ibique infantulo juramento se astrinxerint, eum nunquam derelicturum ac tantum sibi ex regno suo daturum, unde bene vivere posset. Igitur non esset tum potenti caesare dignum, si a quoquam opprimi sineret. (U. o.)

<sup>1)</sup> »Joannes! pot. caesar sic dicit : si Transylvanis vel tantum mentis ac consilii esset, quantum puer septem annorum haberet, tunc magnis muneribus ad suam C. M<sup>tem</sup> accederetis, maximisque supplicationibus haec, quae vobis ultro offert, peteretis, ut sc. ex vestro sanguine vobis regem daret, nam certi sitis, si vos omnes gladius devorabit, regnumque devastabitur, terrae tamen ipsius Stephanus rex erit dominus. Et pot. ac inv. C. miratur, nosque omnes cum eo, cur M<sup>tas</sup> regia, rex sc. Ferdinandus dominationi ac reductioni Stephani regis obsistat, ac contrarius sit, cum intelligamus filiam puero in futuram uxorem promississe. (U. o.)

<sup>2)</sup> »Ubi autem — dixit pasa — pueritiam ac ignorantiam insufficientiamque pueri causamini, et objicitis, non satis esse videtur, nam non dubito ego in Trannia bonos viros ac prudentes esse, inter tres illas nationes, ex quibus ordinentur ac constituentur puero boni consultores, qui et eum regant, ac regnum ipsum gubernent, ut puer sit tantum dominus, ne sine principe huc atque illuc vacillemini ac divagamini. (U. o.)

Még az adó felől kérdezősködött Vég, hogy hát arról mit határozott a szultán?

Ahmed azt felelte, hogy ezután semmi adót nem kíván Erdélytől, ha István királyt elfogadják. Válaszszanak egy kincstárnokot, a ki a jövedelmet kezelje, az adót István királynak ajándékozza. Karánsebest és Lugost is neki adományozta, az adománylevél Petrovithnak elküldetett.

Búcsúszavai ezek voltak a vezérbasának: Ha az erdélyiek nem akarnának István királyért küldeni, elküldi érte a szultán Mahmud dragománt és Baky Pált, hogy a török sereggel Erdélybe visszavigyék. Ha ez a sereg nem tudná bevinni, azt akarja a szultán, hogy Lippán vagy Temesvárt lakják addig, míg ő maga visszafoglalja Erdélyt. Megnyugtatósúl még hozzá tette azt is, hogy Petrovith nem fog parancsolni az erdélyieknek, hanem szolgálja lesz István királynak, a kitől elválasztani nem lehet, »mert a mint mondják, vérségi kapocs is van közöttük.«<sup>1)</sup>

Petrovithnak parancsolatja van, — úgy mond — a szultántól, hogy senkit tisztében ne háborgasson, mindenki régebbi jogában hagyassék, mert a szultán minden erdélyinek megbocsátotta az ő vétkeit.<sup>2)</sup>

Igy végződött Vég János követsége. A szultán leveleket küldött általa az erdélyi vajdáknak és a nemeseknek, a melyekben megbocsát az adó be nem küldéséért, elfogadván mentségesöket, hogy, mivel a szolnoki bég és a temesvári basa a Petrovith-lázadást támogatta, az adót be nem szedhették. De *meghagyja, hogy János Zsigmondot fejedelmül s behozataláig Petrovithot kormányzóul ismerjék el.* Kemény szavakkal hangsúlyozza, hogy Erdélyről Ferdinánd javára lemondani semmi föltétel alatt nem hajlandó. »Magyarország s Erdély minket a kard jogán illet, — úgy mond — mert azokat Lajos királytól meghódítottuk és János királynak adtuk; s *esküszöm a mindenható Istenre, hogy Ferdinánd ha csak egy maroknyi földet kívánna is Erdélyből s azért a világ összes kincseit vagy egész birodalmát kínálná, mégsem adnék neki*

<sup>1)</sup> »tum etiam quod sanguine ei junctus dicatur.«

<sup>2)</sup> Vég János jelentése Bécsben 1554. máj. 21. (B. c. 52—58. lev.)

*csak egy talpalatnyi földet sem Magyarországból és Erdélyből; ellenben János király fiának és Petrovith grófnak mindenben segítségére leszek.*«<sup>1)</sup>

Ilyen értelemben küldött rendeletet a szebenieknek és brassaiaknak is: hogy István király iránt hűséggel viseltesenek, s őt bármely várakba beereszszék.<sup>2)</sup>

A székelyekhez pedig Eötvös Péter magyar renegátot küldötte a királyfi érdekében.

A szultán szavainak *tettei* adtak még nagyobb nyomatékot. Petrovithot megajándékozta Lugossal és Karánsebessel s a két vár 3000 arany frtot tevő jövedelmével, (hogy kéznél legyen, Erdély közelében); a ki tényleg oda is tette át lakását. Mahmud dragománt Lengyelországba küldötte a lengyel királyhoz, Izabellához és a királyfihoz, felszólítandó ez utóbbit, hogy jöjön vissza Erdélybe; Oruck (Urudzs?) csauz által pedig zászlót küldött számára. (Ezek, úgy látszik, a visszatérő lengyel-magyar követséggel küldettek.) Végül megparancsolta az oláh és moldovai vajdáknak, a török basáknak és bégeknek, hogy »István királyt« Erdélybe visszavigyék.

\*

Ferdinánd mindezekről a legközvetlenebb forrásból, magától Vég Jánostól értesült Bécsben, 1554. május 20—21-én. E hírek annál mélyebb hatást tettek reá, mert egyidejűleg arról is értesült, hogy a moldovaiak, havaseliak és tatárok már készen állanak az Erdélybe ütésre.

Ferdinánd tehát tüstént követet küldött a lengyel királyhoz (máj. 26-án) Vég jelentésével s a szultán leveleinek

<sup>1)</sup> A szultán az erdélyi vajdáknak és nemeseknek Vég János által Aleppóból 1554. márcz. 4. v. 5. Latinra fordította a királyi tolmács és Mahmut csauz... (prima mensis Rebinlachyr a. 961.)

»Per deum omnipotentem vobis promitto, si Ferdinandus rex saltem pro tanta terra, quantum unus in manum accipere potest, totum thesaurum orbis vel tota regna sua daret, adhuc pro uno obolo de terra Hungaria et Transylvania sibi non concedam, neque in potestate sua dimittam, filium regis Joannis et magn. comitem Petrovith in omnibus necessariis auxilium praestare volo.« (B. c. 58—60. lev.)

<sup>2)</sup> A szultán a szebeniekhez és brassaiakhoz. Aleppo 1554. márczius 4. v. 5. (U. o. 60. l.)

latín fordításával, hogy győződjék meg saját szemeivel Izabella fondorlatairól s ítélje meg azokból, mily hiábavaló volt az ő mentegetőzése. »Ezek után (izente követe által) a jún. 8-ára kitűzött fizetésből s Tost vára átadásából semmi sem lehet, sőt a miért a törököt minden ok nélkül (?) ellene izgatja, felmentve érezhetné magát mindenféle tartozás alól a királynéval szemben. Kéri, hogy vonja el Izabellát a törökkel való fondorkodástól. Ha eláll veszélyes terveitől, ő is teljesíteni fogja, a mit Izabella követének ígért; ha azonban le nem csillapítja a nevében indított mozgalmat, kénytelen lesz ő is fellépni ellene.« A követnek a lengyel királytól Bona királynéhoz kellett mennie, hogy ő is értesüljön mindenről s vesse latba anyai tekintélyét, hogy Izabella veszélyes terveitől elvonassék és teljesítse Ferdinánd régebbi kívánalmait.<sup>1)</sup>

E követséggel *Heidenreich Erazmust* bizta meg Ferdinánd, a kit ezután is több ízben küldött Lengyelországba. 1554. május 27-én indult el ő Bécsből s június 19-én ért *Vilnába*, a hol a lengyel király ez idő tájban tartózkodott. Még ugyanazon nap este audientián fogadtatott. A szokásos üdvözet és oratio kíséretében átadta a szultán levelét (eredetiben — bizonyára magyar nyelven — és latin fordításban), úgyszintén Vég portai követségéről szóló jelentését (kivonatban). Megbízatását, melyet előszóval előadott, másnap írásban is bekívánta a király.

Heidenreichnak sokáig kellett várnia a király feleletére, mert mielőtt ez válaszolt volna, Ferdinánd izeneteit Varsóba küldötte, (a hol akkor Izabella tartózkodott) s magához hívatta a királyné titkárát és udvarmesterét Czikowski Miklóst, a ki a multkor Bécsben járt követségben.

Izabellát nem lepték meg Ferdinánd újabb vádjai, mert egyenes forrásból is értesült már azokról. Június 8-ára ugyanis, mely az adósság egy részének törlesztésére kitűzött, elküldötte emberét Boroszlóba; de ez üres kézzel érkezett onnan vissza, értesítvén úrnőjét az újabb vádakról, a melyek miatt pénzt nem kapott. Haidenreich még útban volt,

<sup>1)</sup> Ferdinánd utasítása Haidenreich Erasmus számára, Bécs 1554. máj. 26. (b. c. 48 — 51. lev.) Megbízó levele kelt máj. 27-én. (u. o.)



midőn Izabella panaszszal fordul ez újabb megaláztatás és »gyanúsítások« miatt Miksa cseh királyhoz, a ki a multkor közbenjárt érte. »*Ő már emberek közzé menni is restel!* — így panaszkodik. — *Látja, hogy maga és árvája ügyét egyedül a jó istenre kell bízni!*«<sup>1)</sup>

Izabella udvarmestere és titkára június 23-án érkeztek Vlnába. A király, által fogadtatván, előadták Izabella panaszát, hogy az ígéretek újra nem teljesítettek, hiába járatta emberét Boroszlóba. Látja immár — izente — hogy a római király végkép elhagyta s *utoljára is kénytelen lesz a törökre bízni magát.*

Ez izenetek és panaszok hatása alatt adott választ Zsigmond Ágost király a bécsi követnek, június 24-én (a mely azonban csak két nap múlva — 26-án — adatott át neki írásban). A király, nővérének fogta pártját és válaszában hangsúlyozza, hogy meggondolandó: nem volna-e tanácsosabb a magyar királynét a szerződés teljesítésével kielégíteni, mintsem a halogatással elkezeríteni és *arra kényszeríteni, a mitől eddig visszaríadt?! Különben ígérte, hogy követet fog küldeni Ferdinánd érdekében Izabellához.*<sup>2)</sup>

Haidenreich még tovább is Vlnában maradt, hogy Radziwiłl herczeggel, a vlnai palatinussal és a vicekancellárral értekezék, a kiknek szintén levelet vitt Ferdinándtól. A vicekancellár fontos leleplezéseket tett előtte. Bevallotta, hogy János Zsigmond Erdélybe visszaviteléről már egy év óta tanácskoznak; de ők ellene voltak. Nem annyira a királynétől lehet tartani (úgy mond), a ki Magyarország közeléből is eltávozott, s anyjánál lakik Varsóban, *mint inkább a*

<sup>1)</sup> Izabella Miksa cseh királynak. Varsó 1554. jun. 16-án (b. c. 62—63. lev.) *Czikowski* Miklós Miksának jun. 15. (u. ott) Miksa válasza Izabellának Ebersdorfból 1554. júl. 10. (b. c. 65—67. lev.)

<sup>2)</sup> A lengyel király nevében adott válasz Haidenreichnak. Vlna, 1554. jun. 24. . . . »*Relinquit autem Ser. haec. M<sup>tas</sup> regia expendendum sermo et exc. dno Rom. regi, an non consultius esset pactis et conditionibus conventis cum s. dna Hungariae Regina satisfacere, quam eas extrahendo, animum M<sup>tis</sup> illius reginalis satis alioqui afflictum, magis etiam exacerbare, atque illi ea consilia capiendi, a quibus se abhorruisse adhuc dicit, necessitatem imponere.*« (b. c. 78—79. lev.) A lengyel király Ferdinándnak jun. 24. (u. o.)

*királyfitól, a kinek már pelyhedzik a bajúsa s nagyon vágyik vissza régi hazájába.* Osseckiról, a portán járt követről, azt a felvilágosítást adta a vicekancellár, hogy régebben Izabella udvarnoka volt, de újabban Petrovith szolgálatába szegődött, s azt hiszi, hogy egyedül Petrovithtól küldetett a szultánhoz követségbe, Izabella akarata nélkül, a ki ha egyet értene is Petrovithtal, csak azért tenné, hogy elégtételt vegyen magának a szerződés nem teljesítése miatt s csak addig tenné, a míg ki nem elégíttetik. Petrovith viszont azért használja fel a királyné és királyfi nevét, mert máskép nem tudna párthíveket szerezni. A vicekancellár megmutatta a moldovai vajda levelét is, melyet ez a russiai palatinushoz affelől írt, hogy őt a szultán kényszeríti Erdély ellen fellépni, de igyekezni fog, hogy az sok vérontás nélkül történjék.

Radziwił herczeggel junius 28-án jött össze a bécsi követ. Tőle is fontos dolgokról értesült. Ő mondotta meg, hogy mit beszélt Izabella titkára a lengyel királynak úrnője nevében, hogy mennyire panaszkodott újabb kudarcza miatt: hogy ő (Izabella) már ötször írt a felől sajátkezű levelet, a miért Haidenreich ott jár. Radziwił maga is ajánlotta a Boroszlóban megtagadott pénz elküldését, mert (úgy mond) *egy bolond oly követ dobhat a kútba, a melyet tíz okos is nehezen húzhat ki.*<sup>1)</sup> Ha a királyné támogatná is Petrovithot (vélekedék Radziwił), csak azért tenné, hogy ő reá hagyja kincseit az agg harczos,<sup>2)</sup> a ki viszont azért édesgeti őt az örökség ígéretével a maga pártjára, hogy szabadon garázdálkodhassék az ő védőszárnya alatt. Ő sem hiszi, hogy Ossecki a királyné küldöttéként járt volna a portán. Radziwił végül azt a tanácsot adta, hogy Ferdinánd engedné át nekik mihamar Ooppelnt és Ratibort, hogy oda mennének lakni, távol az öreg királynétól (a kit a lengyelek nem szerettek); de másként alig menne Izabella, csak ha a római király leányát (a kettő közül Helénát emlegetik) hozzá adná nevelés végett, a mi nem volna példátlan, mert pl. Ferdinánd neje is úgy volt Miksa császár-

<sup>1)</sup> »unum quidem stultum lapidem in aqua projicere posse, quem decem deinde sapientes difficulter extraherent.« *Haidenreich* jelentése Ferdinándnak, Bécs, 1554. júl. 19-én (b. c. 69—77. lev.)

<sup>2)</sup> . . . ut thesauro illius eo mortuo potiantur (u. o.)

nál nevelőben a házasság előtt. Ez annál inkább fontos lenne, — jegyezte meg a vilnai vajda — mert *ez által a királyfi gondolata elvonatnék Erdélytől*, s mikorra felnőne, úgy elfelejthetné, hogy *egyedül jegyese foglalná el minden gondolatát*. A mit, ha látnának az erdélyiek, magától megszűnnék minden mozgalom s a törököt is könnyebb volna onnan kiszorítani »unitis viribus.«<sup>1)</sup> — Radziwiłl a felől is biztosította a követet, hogy török követ nem volt a lengyel udvarban a király házassága óta és nem is várnak most sem.

Haidenreich június 28-án távozott Vilnából és július 4-én érkezett Varsóba. Másnap (5-én) fogadta őt Bona, az öreg királyné. Mindenekelőtt azt kérdezte: magán- vagy közügyekben jött-e? Feleletére, eltávolította az ott jelen lévő urakat és azután hallgatta meg előterjesztését.

A királyné tüstént kész volt feleletével. *A római király (úgy mond) nem úgy bánt Izabellával, mint királynéval, vagy mint leányával; de mintha közönséges nemes asszony lett volna.* Félni lehet, hogy Erdély sem Ferdinándé, sem Izabelláé nem lesz, hanem egy harmadiké, a török zsarnoké.<sup>2)</sup> Felpanaszolta, hogy Izabella az ő nagy szükségében már kétszer íaratta emberét Boroszlóba s ott semmit sem kapott. Azt gondolja tán ő felsége, hogy 15,000 frttal háborút lehet indítani? Beleegyezett volna a magyar királyné abba is, hogy a 100,000 arany firt a lengyel királynál tétessék le, a czélből, hogy azon Lengyelországban vagy Sziléziában földbirtokot vegyen. Ő is hangsúlyozta, hogy a *királyfi már-már kész ifjává fejlődött s önállóan kezd gondolkozni és rádolja anyját, hogy miért hozta ki őt abból a virágzó szép országból, ide, a hol szükséggel kell küzdeniök!*<sup>3)</sup> — Végül felajánlotta, hogy kész összejönni Ferdinánddal Olmützben, hogy leánya ügyé-

<sup>1)</sup> Haidenreich jelentésében . . . János Zsigmond » . . . remotus ab Transylvania, regni oblivisceretur atque ad sponsam animum adjiceret« (u. ott).

<sup>2)</sup> »Ser<sup>tem</sup> suam (sc. Izabellam) a Mte Vra non uti reginam aut filiam, sed ut nobilem mulierem tractatam fuisse.« Félni, hogy »nec ipsa Mtas V. nec ipsa serma regina Hung. Transylvania potiantur, sed ad manus tertii istis difficultatibus Tyranni sc. perveniat.« (Haidenreich júl. 19. jelentésében.)

<sup>3)</sup> »Dixit difficile sibi esse negocium, et puerum crescere, ac variis

ben kiegyezzenek; oly szívesen elmegy Olmüczbe -- tette hozzá -- mintha csak kertjébe sétálna le! <sup>1)</sup>

Miután Bona királyné leányával tanácskozott, jul. 9-én írásban is átnyújtá feleletét, mely szerint Izabellának semmi része sincs a török fondorlatokban, Ossecki nem az ő követe volt. Sőt ő panaszkodik keservesen és könyek között a római király ellen, hogy miatta a legnagyobb árvaságba és véginségre jutott, úgy, hogy nem volna hol fejét lehajtsa, ha anyja és fivére nem gyámolítanák. Nem lehet nálánál szerencsétlenebb s hogy ennek ki az oka, ítélje meg a jó isten! *Gondolja meg ő felsége, hova szokta vezetni a szegénység és a kétségbeesés az embereket.* <sup>2)</sup>

Az írásbeli felelethez ezt az erős záradékot csatolta az anyakirályné: »*Ha a római király azt akarja, hogy a magyar királyné többé ne vágyakozzék a magyar királyságra és oda többé visszatérni ne törekedjék: tegyen eleget egy hónap leforgása alatt mind a régebbi, mind az újabb föltételeknek és szerződéseknek. Ez az egy hónapi határidő július 9-étől számítassék.*« <sup>3)</sup>

---

*ingenii etiam erga matrem esse, eumque gravari, ut qui in viridi regno vixerit, et educatus fuerit, iam inopia contentus esse debeat.*« (u. o.)

<sup>1)</sup> »*Offerebat se paratam esse cum M<sup>re</sup> Vra Olmutziae convenire, ac inter M<sup>em</sup> V<sup>ram</sup> et sermam filiam negotium componere, atque dicebat, quod tam lubenter Olmutz ad M<sup>em</sup> V. venire vellet, quam hic in hortum suum descendere. . . . Jam ad constitutam praestationis diem ipsam sermam reginam Isabellam ex sua inopia duos suos misisse homines Vratislaviam, ubi nihil datum fuisset.*« (u. o.)

<sup>2)</sup> Bona királyné felelete Haidenreichnak. Varsó, 1554. jul. 8. »*Querí vicissim graviter et lachrimabiliter sermam filiam suam de sermo rege Rom., quod ad summam orphanitatem et extremam fere paupertatem detrusa sit tam longa promissione et pollicitatione ejus regiae M<sup>ti</sup>s expectatione, ita quod nec quo vertat aut caput suum una cum ill<sup>mo</sup> filiolo suo dedinet, habeat omnino, et nisi per sermam matrem et fratrem suos obsmos sustentaretur, et provideretur. Nemo illa profecto miserior esse posset, cuius rei quis causa sit, iudicium dei esto . . . . Perpendat M<sup>tas</sup> ejus regia pro sua prudentia, quorsum paupertas et desperatio homines detrudere solet.*«

<sup>3)</sup> »*Conditionem hanc infrascriptam proponendam adhuc voluit serma Regina Hungariae sermo regi Romanorum :*

Si M<sup>tas</sup> regia Rom. vult, ut serma Regina Hung. amplius regnum Hungariae non affectet, nec illuc redire contadat: faciat satis M<sup>tas</sup> R.

A búcsú audientián (jul. 9.) előszóval is ismételte Bona királyné, hogy Izabella teljesen ártatlannak vallja magát a neki tulajdonított praktikákban; Osseckit Petrovith küldötte a portára. Az öreg királyné is baljóslatokat tett, hogy gondoljon ő felsége Frangepánra (!), a ki azt szokta volt mondani, hogy *ha az isteneket meg nem indíthatja, más módhoz folyamodik!*<sup>1)</sup> — Végül megújította ajánlatát az olmiczi találkozást illetőleg, hozzá tévén, hogy Izabellát is sikerült rábeszélnie, hogy ezen tárgyalás kezdetén elmegy Oppelnbe.

Mielőtt Haidenreich Varsóból eltávozott volna, beszélt Izabella udvarmesterével Czikowskival, a ki őt (jul. 9.) meglátogatta. Tőle hallotta, hogy csak két nappal Varsóba érkezése előtt török követ járt Izabellánál, a kinek a szultán felajánlotta Erdélyt, de a királyné (tette hozzá az udvarmester) nem fogadta el, sőt még köszönetet sem mondott érte, hanem megmaradt a római király iránti hűségben és engedelmeségben.<sup>2)</sup>

A bécsi követ maga Izabellával nem érintkezett. Helyettesítette őt a lengyel királynak Izabellához küldött követe, Sirakowski János. Azonban ez a követség sem vitte előbbre a megoldást. Izabella hasonló elkeseredéssel és önérzetesen válaszolt királyi öcsésének, mint anyjának és általa Ferdinándnak. Ő nem adott okot — úgy mond — a római királynak a vádaskodásra; ártatlan mindazokban, a mikkel gyanúsítottik.<sup>3)</sup> Méltán fájhat neki, hogy testvérét is ellene akarja han-

Rom. intra unius mensis decursum omnibus pactis et conditionibus tam prioribus quam recentibus per migrum curiae ipsius sermae Reginae de libertatibus ipsi sermo Regi Rom. propositis. Cujus mensis tempus incipi debet nona julii 1554. (b. c. 81—82. lev. *Bona* királyné maga is írt pár sort Ferdinándnak júl. 8-án.)

<sup>1)</sup> Ime a »flectere si nequeo superos, Acheronta movebo« — magyarlengyel kiadásban. *Haidenreich* julius 19. jelentése így adja Bona királyné szájába: »Dicebat, ut M<sup>tas</sup> Vra meminisse vellet Frangepani, qui dicere solitus erat, ut quoniam deos movere non posset, recurrere vellet ad alia remedia.«

<sup>2)</sup> »... quae quidem Sertas sua audisset, non accepisset tamen, neque gratias ullas egisset, in observantia et fide erga M<sup>tem</sup> V. permanens« *Haidenreich* jelentésében.

<sup>3)</sup> Izabella felelete Syrakowski Jánosnak, a lengyel király követének. Varsó, 1554. júl. 10-én: »eam videlicet istius modi tractatibus aut

golni. Hálával tartoznék a római király s nem örökös gyanúsítással. Neki volna oka inkább a panaszra, hogy midőn udvarmesterét barátságos ajánlatokkal küldi vissza Bécsből, ugyanakkor követet indít a lengyel királyhoz vádaskodással. — Kéri a lengyel királyt, legyen igazságos bíró és intse a római királyt, hogy ne halogassa tovább a szerződés teljesítését s ne kínozza őt ilyen gyanúsításokkal, mert *olyanra találja elszánni magát, a mire eddig nem gondolt.*<sup>1)</sup> Bár szorúlt helyzetben van, mégis hajlandó egyideig várni illetékei megfizetésére; de ha az a szokott módon ismét csak halogattatnék, tiltakozik, hogy nem ő lesz az oka, ha olyat tesz, a mire a végszükség kényszeríti, mert *látja, istenre kell bíznia ügyét, hogy a legfőbb bíró legyen védője az ő özvegyiségének, ártatlanságának és fia árvaságának!*<sup>2)</sup>

Haidenreich Erazmus követsége tehát egy lépéssel sem vitte előbbre a kiegyezés ügyét. Lengyelországból 1554. július 19-én ért vissza Bécsbe és tett jelentést követsége eredményéről. Tapasztalataiból azt a tanúságot vonta le, s azt tanácsolta Ferdinándnak, hogy *vagy a fizetésre vagy az olmczi összejövetelre* (Bona királynéval) *el kell szánnia magát; ha nem akarja, hogy Izabella Erdélybe visszatérjen és a török ajánlatait elfogadja.*<sup>3)</sup>

\*

practicis nullam unquam causam aut materiam dedisse, puramque et manifestam innocentiam suam semper mansuram esse adversum ea; de quibus insimulatur.«

<sup>1)</sup> Kéri Izabella a lengyel királyt »ut aequum se judicem in eo sibi praebeat, ac ser. Rom. regem hortetur diligentius, ne istiusmodi suspicionibus atque dilationibus praestandi ea, quae debentur eius Mtem torqueat diutius, *neve ad illa tentanda, vel amplectenda deducat eam* (sc. Isabel-lam), *de quibus nunquam cogitavit, ad quae jam non invitatur solum, verum etiam cogitur.*« (u. o.)

<sup>2)</sup> . . . »*Testatum esse vult, si quid faciet, quod invitam facere cum gemitu et lachrimis necessitas coget, fiduciamque omnem suam in deo collocat, quod is erit adjutor orbitatis et lachrimarum M<sup>is</sup> suae innocentiaeque puerilis filii ejus orphanii.*« (U. o. b. c. 92 — 95. lev.)

<sup>3)</sup> »Habebit igitur S. M. V. negotium Transylvaniae ex parte Sertis ejus aut circa solutionem, aut in conventu Olomucziansi acquiescere, ne Sert<sup>as</sup> ejus in Tranniam redire et oblata a Turca accipere velit.« Haidenreich jul. 19. jelentésének zárszavai. (m. f.)

Ferdinánd nem követte sem a lengyel király, sem Bona királyné, ép oly kevésbé a jóindulatú lengyel senatorok, sem pedig saját követének tanácsait. Csodálatos egykedvűséggel fogadta a fenyegető híreket, Izabella elkeseredését s ultimatumként hangzó és félreérthetlen fenyegetéseket tartalmazó válaszeit. Mindig tudott újabb és újabb ürügyet találni, hogy szerződésileg elvállalt kötelezettségei teljesítését elodázza. Láttuk, mily kapóra jöttek a multkor a portai hírek, Ossecki követsége stb., hogy a Boroszlóba való pénzküldést ne teljesítse. Hiába jött vissza követe Haidenreich Lengyelországból azokkal a biztosításokkal, hogy Ossecki nem volt Izabella követe (a miben ugyan Ferdinánd méltán kételkedhetett), hogy a török biztatásai daczára ők Erdélybe visszatérni nem készülnek: Ferdinánd megmaradt a mellett a húza-vona politika mellett, melylyel Izabellát — akarva nem akarva — végre is a török-szövetségbe kergette.

Ferdinánd most is keresett és talált ürügyet újabb haladék nyerésére. Bona királynénak azt válaszolja Haidenreich által küldött levelére és kívánalmaira, hogy a lengyel király megigérvén, hogy a királynékhoz követet küld s a válaszról őt tudósítani fogja, de mert még aug. 1-éig sem kapott tőle értesítést, érdemleges választ addig nem adhat s a feltételeket oly rövid idő alatt, mint kívánják (t. i. aug. 9-éig) nem teljesítheti. — Azonban Ferdinánd nemcsak fizetni nem akart, de a Bona királyné által indítványozott olműczi találkozást is — bár udvarias formában — visszautasította, a mi által érzékenyen megsértette a büszke öreg királynét. Mentségül azt hozta fel, hogy Csehországba kell mennie, a hol aug. 28-án országgyűlés leend, a hol szóba akarja hozni Izabella azon kívánalmait is, melyeket a cseh rendek nélkül megadni nem lehet (a hercezségek adómentességét stb.). Kilátásba helyezte, hogy az országgyűlés után követet fog küldeni, hogy az olműczi összejövetel felől határozzanak. Kéri, hogy »ezt a kevés időhalasztást« (ismét vagy 2—3 hónap!) türelemmel fogadják. <sup>1)</sup>

<sup>1)</sup> Ferdinánd Bona királynénak. Bécs, 1554. aug. 1-én (bécsi államléveltár 282. sz. codex 82. lev.).

Izabellát azon közben török, oláh követek és Petrovith küldöttei ostromolták, hogy fogadja el a felajánlott segítséget és siessen be Magyarországra, a hol sereggel és minden szükséglettel felkészülve várják Erdély visszafoglalására. Csak akarnia kell s elvesztett országuk ismét az övék leend.

Az özvegy királyné nem akarta elhamarkodni elhatározását. Várta Ferdinánd feleletét, hogy elfogadja-e az augusztusi fizetési terminust, vagy nem. És addig visszatartotta a hozzá érkezett követeket. Lakását ekkor már ismét *Piotrkowba* tette át, a hol szabadabban fogadhatta az idegen követeket s közelebb volt a magyar határhoz. — Egész eljárása azt tanúsítja, hogy nem akarta meggondolatlanul a török karjaiba vetni magát; de végső menedékkül fem akarta tartani a török segílyt, azon esetre, ha Ferdinánd csakugyan nem teljesitené Erdély átengedése fejében tett ígéreteit.

A mint Bona királyné Ferdinánd válaszát megkapta, tüstént értesíté arról leányát. Izabella felelete, melyet anyjának s általa Ferdinándnak újabb halogatásaira ad, mutatja, hogy immár a türelem végső szála is elszakadóban van. Nem sokban különbözik az a nyílt hadizenettől.

Ebből a húza-vonából nem következtethetek egyebet (írja anyjának 1554. aug. 15-én), mint hogy ő felsége az általam elvesztegetett időt magának akarja kamatoztatni. Látom, hogy a szerződéseket és ígéreteit soha sem fogja teljesíteni. Én tehát feladva minden abba helyezett reményt, *ahhoz vagyok kénytelen nyúlni, a mitől eddig visszatartottam magamat.*<sup>1)</sup> Megvárakoztattam a török, oláh és Petrovith követeit, a kik nemcsak buzdítanak és unszolnak, hanem kérve-kérnek, fogadjam el, a mit ők nekem és fiamnak önkényt ajánlanak, hogy siessenek oda, a hol ők nagy sereggel várnak:

<sup>1)</sup> Izabella Bona királynénak Petricoviae 1554. »die assumpt. B. V. Mariae.« (aug. 15.) Ferdinánd válaszából »nihil aliud colligere possumus, quam ejus M<sup>tem</sup> istis procrastinationibus praestandi ea, quae nobis debentur, id solum conari, ut tempus, quod nos cum magno damno nro vult perdere, ipse sibi lucretur, nihilque jam magis in aperto est, quam pactorum et promissorum effectum a rege Rom. nunquam nos consecuturas esse: *spe itaque omni horum abjecta, adeo, a quibus hactenus abstinuimus, tandem animum convertere cogimur.*



minden készen van, csak az én akaratomat várják. Eddigelé nem feleltem nekik, vártam, hogy ő felsége kielégít, de mint-hogy nem teszi: *itt van az alkalom, hogy másképp segítsék magamon.* Azt forgatom elmémben, hogy elmulaszszam-e ezt a jó alkalmat, melyet nekem a sors kínál? *Tovább már nem tűrhetek.* 1) Hogy eddig vártunk, lássa abból a római király iránta való engedelmességünket, de hogy addig várjak, a míg ő akarja, azt semmikép sem ígérhetem. Minthogy pedig a római király még most sem tűz ki határozott időt tartozásai teljesítésére; ilyen bizonytalan reménységgel nem lehetünk megelégedve, hanem *isten oltalmára bízunk ügyünket!* 2)

Bona királyné (a kinek leánya azt is írta, hogy nevében semmiféle ígéretet többé ne tegyen a római királynak a tovább várakozás felől) Izabella eme hadizenetszerű válaszát azzal a tanácsadással küldötte meg (aug. 19-én) Ferdinándnak, hogy ne várja be a prágai országgyűlést, hanem mind a pénzösszeget, mind egyebeket, a mivel leányának és az ő fiának a szerződés értelmében tartozik, tegye le a legrövidebb idő alatt és ez által *vegye elejét annak a veszedelemnek, a mi a késedelem-ből és a kielégítés halogatásából származnék.* 3)

1) *Detinueramus usque huc oratores, Turcicum, Valachicum et Petri Petrovics, qui non hortantur solum, aut persuadent, verum instant, ut accepto ab eis, quod nobis et filio nro attulerint, quamprimum contendamus ad locum, ubi cum magno exercitu expectamur, re ipsa quae dantur effectum eorum assecuturi, modo ipsi velimus, aliaque omnia quaecunque nobis ad eam rem essent necessaria, parata esse nunciant; quibus hactenus nihil respondimus. Nunc etiam nobis offert occasio aliud quod amplectamur. Estque omnino quod animo nro volvamus, an sit ammittenda occasio haec, quam nunc tempus offert? . . . Nos humani nihil a nobis alienum putemus, non videmus, quo modo id ultra ferre possimus, quod nos in dolorem tandem inducit, et rerum nrarum facultatem attenuat.*

2) *Hogy addig várjak, »quousque ser. Rom. rex cupit, id nos facturas M<sup>ti</sup> Vrae (Bonának) non promittimus, et ne quid nro nomine hac in parte M<sup>tas</sup> V. spondeat, admonemus. Quemadmodum enim s. Rom. rex nullum tempus certum ad praestanda ea, quae nobis debet, in Iris suis expressit, ita nos quoque in hac spe incerta contenti esse nolumus: commendatis in protectionem divinam rebus nris.*» (Bécsi államlevéltári cod. 85—86. lev.)

3) Bona királyné Ferdinándnak. Varsó, 1554. aug. 19. Fgd feleleté-  
közöltem leánnyal, a küldött levélben adja rá válaszát. »Si nos cont

Ferdinándot még ez sem indította meg. Ő csak haladt tovább azon az úton, a mely Erdély elvesztésére vezette őt.

Általában az egész alkudozás menetét Ferdinánd és Izabella között a *bizalmatlanság* és az *őszinteség* hiánya jellemzi. — Ferdinánd nem bízik Izabellában s amaz állítása őszinteségében, hogy Erdélybe visszatérni nem óhajt, s e miatt a szerződésnek könnyen beváltható részét sem teljesíti. Izabellának még több oka van a bizalmatlanságra, mert Erdélyért kárpótlásul jóformán semmit sem kapott s így feljogosítva érezte magát, hogy Erdély visszanyerésére törekedjék.

Ebben a circulus vitiosusban mozog Ferdinánd és Izabella alkudozása — s ez, a dolog természeténél fogva, csak is újabb és újabb bonyodalmakhoz, nem pedig a kiegyezéshez vezetett.

---

siliorum M<sup>tis</sup> V. S. participes essemus, sententiam hanc proponere aude-  
remus, ut scilicet M<sup>tas</sup> V. S. non expectatis comitiis istis Pragensibus, ad  
quae negotia haec omnia refert, summas istas omnes pecuniarias, tum  
alia illa, quae ex pactis ipsi ser<sup>mae</sup> filiae nrae et eius ill. filio tenetur,  
M. V. S. reponeret primo quoque tempore, si vellet rebus suis prospicere,  
*ac periculum id, quod ex tanta mora et procrastinatione satisfactionis  
hujusmodi ips. ser<sup>mae</sup> filiae nrae et ejus M<sup>is</sup> filio sequitur, evitare.\**  
(Bécsi cod. 83—84. lev.)

### III.

*Merénylet János Zsigmond ellen. — Haidenreich Erasmus második követsége a lengyel királyhoz. — Kromer Márton újabb követsége Ferdinándhoz. — Izabella a magyar határra készül. — Castaldo követsége Lengyelországba az özvegy királynékhoz. — Izabella egyik titkára s a török császár leleplezése a bécsi követ előtt.*

Ferdinánd és Izabella között midőn már-már törésre került a dolog: *János Zsigmond élete ellen merényletet követek el.* E hír nemcsak Izabella udvarát és Varsót, de az egész Lengyelországot felizgatta.

1554. július havában történt (midőn Izabella és fia még Varsóban voltak), hogy egy magyar ember érkezett a lengyel fővárosba, s ott tüstént jelentkezett Izabella udvarában, hogy őt Petrovith küldötte — és audientiát kért, átadandó Petrovith üzeneteit. Az állítólagos követ magaviselete gyanút keltett s Izabella nem bocsátotta maga elé. Miután néhány napig hiába várt volna és hasztalan sürgette a kívánt kihallgatást, úgy nyilatkozott az udvarnokok előtt: látja, miszerint őt a királyné vagy kémnek, vagy valami merényletre felbérelt gonosztevőnek tartja. E nyilatkozata után másnap hirtelen eltávozott Varsóból. Elejtett szavainak csak ekkor kezdettek nagyobb jelentőséget tulajdonítani, s hirül adták azt a királynénak és udvarmesterének. Ez utóbbi tüstént embereket küldött üldözésére és utól érvén, elfogatta. Egy közeli nemesi udvarházba vitték be a gyanús idegent, s vallatóra fogták, hogy kicsoda és mi járatban van, s ki küldötte őt oda? Fenyegetés és megkínóztatás után azt vallotta, hogy *őt a római király küldötte Varsóba, a czéllől, hogy a királyfit megölje.*

E vallomás után Varsóba kísérték a foglyot, a ki ott megkínoztatván, állhatatosan megmaradt előbbi vallomása mellett, azzal toldván meg, hogy Ferdinánd megígérte neki, miszerint őt néhányad magával együtt mindaddig Izabella udvaránál fogja tartani, a míg alkalmat fog találni a gyilkosság véghezvitelére. Azt vallotta továbbá, hogy még három (más tudósítás szerint tíz) társa volna Varsóban, kik ugyanazt a megbizatást nyerték a római királytól. — Vallomása után azt az ajánlatot tette, hogy bűntársait megmutatja, csak tegyék ki őt olyan helyre, a homnan szabadon láthatja a járókelőket. Azt is vallotta, hogy társainál mindenféle méreg és gyilkoló szerek vannak, s hogy állításait életével is kész megbizonyítani.

A foglyot kívánsága szerint lesbe állították a városi főkapu mellett egy házban, a homnan észrevétlenül szemlélhette a járókelőket; de állítólagos bűntársait nem fedezhette fel. Házkutatást is rendeztek vallomásai alapján; de ez sem vezetett eredményre.

Történt azonban július 18-án, hogy *éjjel egy és két óra között belöttek a királyfi ablakán*. János Zsigmondnak egyik apródja épen az ablakban ült s a lövéstől annyira megijedt, hogy a székről hanyathomlok bukott alá. Midőn első ijédtségéből felocsúdva, magához tért, zajt ütött; a palotaőrök az ablakhoz siettek, s látták, a mint három ember az útcza közepén áll, s egyikök hosszú puskát tart kezében, lövésre készen az ablak felé irányozva, nyilván oly szándékkal, hogy ha a királyfi a lövés zajára az ablakon kinézne, őt lelőjje. A palotaőrök rájok kiáltottak, s a várkapuhoz futottak, hogy elfogják a merénylőket; de azok hallván a kapu nyitását, különböző irányban szétfutottak s az üldözők elől elmenekültek. <sup>1)</sup>

<sup>1)</sup> Ferdinánd Haidenreich Erasmust követségbe küldvén a lengyel királyhoz. Prága, szept. 4. 1554. »Ferdinandus etc. Egr. fid. nobis dilecte. Allatum ad nos est hisce proxime praeteritis diebus ex locis nonnullis fide dignis in aula ser. principis dnae Isabellae Reginae Hung. viduae etc. sermones quosdam non obscure circumferri, eosdemque etiam alibi in pluribus regni Poloniae locis spargi et vulgari, quod se haud ita pridem homo quidam ad praefatae Reginae aulam nuncium Petri Petrovich simulando venerit, qui posteaquam se aliquantulum suspectum reddidisset, jussu Ser<sup>tis</sup> suae in custodiam coniectus fuerit, et per tormenta inter-

A merénylet híre villámgyorsan terjedt el Varsóban s az egész országban. Nem sokára eljutott az Prágába is, a hol a király a cseh országgyűlés alkalmából ez idő szerint tartózkodott. Ferdinánd 1554. aug. végén és biztosabban szept. 3-án értesült arról valamelyik tanácsosától, a kinek egyik bizalmas embere írta meg Lengyelországból.

Ferdinánd, mihelyt a merényletről értesült, tüstént elhatározta, hogy maga mentegetésére és a kínos feltűnést keltegető vád alól való tisztázására követet küld Lengyelországba. A követségre a legutóbb Lengyelországban járt *ifj. Haidenreich Erasmust* szemelte ki, a kinek szept. 4-én már megírták megbízó levelét s késedelem nélkül útnak indították, hogy tiltakozzék a Ferdinándnak tulajdonított merénylet ellen. »Hogy vetemedhetne ő ily gonoszságra?! hiszen midőn sokan azt tanácsolták, hogy vegye a királyfit magához nevelőbe, azt is épen

*rogatus fassus sit, se de mandato nro ad interficiendum Seruis suae ill. filium eo profectum esse.*

Praeterea hesternae die exhibitae sunt nobis ab uno consiliariorum nrorum videndae irae quaedam, quas quidam amicus suus e regno Poloniae ad eum dedit, in quibus scribitur passum per regnum Pol. et praecipue in aula Reginarum vulgari, appulisse Warsoviam ad antedictam s. Reginam Isabellam Hungarum quendam, qui sese Petri Petrowyth nuncium esse, nonnullaque ad Ser<sup>tem</sup> ejus perferenda in mandatis habere dixerit, ideoque a Ser<sup>te</sup> ejus audientiam petierit; cumque multas dies frustra non sine desiderio et sollicitudine expectasset, nec a Regina admissus esset, tandem quibusdam aulicis dixisse, sibi videri, quod a Regina pro exploratore vel ad patrandum scelus aliquod subornato haberetur, quandoquidem St<sup>as</sup> ejus ipsum audire nollet. Et sic illum sequenti die statim clam discessisse. Cognito autem discessu illius suspicionem exortam et verba, quae protulerat ab illis, qui ea audiverant, tunc primum paulo accuratius ponderata et ad Reginam ejusque curiae magistrum delata fuisse, qui auditis illis statim homines expederint, ut fugientem prosequerentur, et interciperent, — prout interceptus fuerit. Eum deinde serio et per minas interrogatum, quis esset, qua de causa Varsoviam venisset, quid ibi negotii habuisset, aut a quo ablegatus fuisset? *respondisse et fassum esse, quod a nobis ad interficiendum olim sermi Regis Joannis filium expeditus esset*, postea autem ipsum Warsoviam deductum et torturae adhibitum idem constantissime confessum fuisse, hoc etiam addito, quod promiserimus illum cum aliquot equitibus in aula Reginae Isabellae intertenere, donec facinori opportunitatem invenisset, imo tres sibi ad hoc Varsoviae socios esse, qui idem, quod ipse, mandatum haberent, quod si sibi daretur locus, ubi liberum prospectum haberet, se et

azért nem akarta, nehogy esetleg neki tulajdonítsák, ha »valami emberi dolog« történnék vele.«

A követ nem a királynékhoz, de egyenesen a lengyel királyhoz küldetett. Őt kérte fel Ferdinánd, hivatkozva rokonságukra és szövetségökre, hogy indítsa emberét tüstént Varsóba vagy Piotrkowba, vagy a hol az illető merénylő fogva van, vitesse maga elé, s minden módon csikarja ki belőle a teljes igazságot: kiféle, miféle? látta-e őt (t. i. Ferdinándot) valaha? kitől és hol kapott afféle megbízást? stb. stb.<sup>1)</sup>

Radziwill herczeghez és Przerembski János vicekanzellárhoz is adott megbízó leveleket követe számára, hogy ezek is segélyére legyenek a kényes természetű ügy megoldásában.

Haidenreich ez alkalommal nagyon soká, egész az év végéig Lengyelországban, illetőleg Litvániában maradt, de a magyar fogoly felől, úgy látszik, édes keveset tudhatott meg.

illos indicaturum, modo ipsos de facie videre possit. Id quod et factum sit, prout ei, qui lras scripsit, demonstratum sit ab aulicis: positum enim esse supra portam oppidi Varsoviae, unde liberum prospectum habere queat, imo jactare etiam illum multifaria venena, aliaque mira instrumenta apud socios suos inventum iri, atque haec omnia se morte sua confirmaturum esse.

*Porro feria quarta post festum B. Margarethae ibidem accidisse, quod sub noctem inter primam et secundam horam ictius bombardae ad fenestram cubiculi dicti Reginae Isabellae filii factus sit, quo unus ex pueris principis usque eo consternatus fuerit, ut a fenestra, in qua forte sedebat, in cubiculum prociderit, is postquam animum recollectisset et aulicis, qui ante cubiculum excubias faciebant, rem declarasset et illi se ad fenestram prope contulissent, viros fuisse tres in via stantes, quorum unus pixidem oblongam versus fenestram direxerit, ea (sicuti conici potuerit) intentione, ut praefatum quondam sermi Joannis filium, si forte post primum ictum e fenestra prospecturus esset, conficeret. Sed cum dicti aulici in excubiis dispositi ad illos inclamassent, et ad portam arcis concurrissent, ipsos audito portae crepitu per diversam quemque viam fugam arripuisse et frustra insequentibus quaerentibusque aulicis tandem evasisse» (bécsi állami ltr. 282. sz. cz. 86—89. lap).*

<sup>1)</sup> Ferdinánd útasítása Haidenreich Erasmus számára Prága, 1554. szept. 4-én (m. f.). A lengyel királynak csak annyit ír (szept. 4.), hogy hallván, hogy méltóságát sértő hírek keringenek Lengyelországban, küldi Haidenreichot követségbe, teljesítse, a mit nevében kérni fog (u. ott).

A lengyel királyt most is, mint első követségekor, Vilnában találta, ott adta elő megbízatását, kérvén a királyt, hogy az illető foglyot hozassa maga elé s vezesse ő maga a vizsgálatot.

A lengyel király addig állítólag mitsem hallott a fogoly vallomásairól; de apósa a római király kívánságára küldött Izabellához, hogy kérdezősködjék a dolog felől és a syradi palatinushoz, a kinek vajdasága területén akkor Izabella tartózkodott (Piotrkowban), meghagyván a vajdának, hogy jól vigyáztasson az illető fogolyra. De a fogoly már akkor nem volt közelökben. — Varsóból ugyanis a sziléziai határszélen fekvő *wieluni* várba vitték fogságba, a mely Bona királyné birtokához tartozott s ő engedte át Izabellának. Itt most újra vallatóra fogták, erősen megkínózták a foglyot s vallomását beküldötték a lengyel királynak. Vallomását a király jónak látta titokban tartani a követ előtt, azt adván okúl, hogy előbb meg kell hallgatnia arra nézve a lengyel senatorok véleményét, s csak azután adhat neki feleletet. Haidenreichnak mindössze annyit sikerült megtudnia (nov. 24.), hogy a fogoly előbbi vallomását fentartotta ugyan, de most inkább másokra vallott, mint a római királyra. <sup>1)</sup>

A lengyel király különben nem sokára biztosította Ferdinánd követét (decz. 11.), hogy a magyar fogoly vallomásának nem adott hitelt; sokkal jobb híre van — úgy mond — ő felségének, mintsem olyat feltennének róla. A magyar királyné is (mint válaszában mondja) azért nem írt neki eddigelé a

<sup>1)</sup> » Von wegen des gefangens so auf E. M. bekent soll haben, bin ich in erfahrung khumben, dass derselbig hart gepeinigt worden, u. ist sein behandtnuss der K. M. zu Polln zugeschickt, darinnen es mehr auf ander dann auf E. M. soll bekennen. Gedachten gefangener wirdt noch gefencklich in ainem schloss an der schlesischen greniczen so der Künigin Bona der nutzung halben zugehört, u. aber die hochoberkheit der K. M. zu Poln vorbehalten ist. Der Castellan hat von seiner K. M. bevelch den gefangnen in guter sicherer vorwarnuss zu halten. Und ist sein K. M. dieser handlung halben auch von dem Senat der Cron Polln ireden bedenkens neben der andern sachen gewertig, wann nun solche bedenkhen überschickt worden, alsdann vorsich ich mich in allen vollige antwort zuempfehen.« — Haidenreich jelentése Ferdinándnak, Vilna 1554. nov. 24. (u. ott 103—108. l.).

fogolyról és annak vallomásáról, mert tudta, hogy nem beszélhet igazat. — Méltóbb lenne a római király méltóságához (úgy mond a lengyel király a követnek adott válaszában), hogy megvetné az egész embert és vallomását, s nem törődne többé vele. Különbén ha mégis ragaszkodnék ama kivánságához, hogy a fogoly újra vattatásra fogassék: küldjön valakit, a kinek jelenlétében az megtörténjék.<sup>1)</sup> Addig is megparancsolta a wieluni várnagynak, hogy jól vigyáztasson a fogolyra, nehogy elszökjék vagy öngyilkosságot kövessen el.

Ferdinánd nem hagyta annyiban a dolgot, ragaszkodott a vattatáshoz, s azt 1555. márcz. 24-ére (Letare vasárnapra) kívánta kitűzni, a mikorra emberét Lengyelországba küldeni ígérte. Haidenreich újabb követsége alkalmával (1555. márcz. 6-án) újabb terminusúl a vattatásra márcz. 31-ét (Judica vasárnapot) kéri kitűzni. De a lengyel király oly közel lévőnek találta ezt az időt, hogy addig hírnök sem fordúlhat meg Bécsben, s mert a hirdetett lengyel országgyűléssel is összeesett, ő a maga részéről 1555. május 12-ét ajánlotta, hogy akkorra küldje Ferdinánd emberét a wieluni várba, a hol a fogoly még mindig őriztetett.<sup>2)</sup>

Ferdinánd elküldötte megbizottját, a ki márcz. végén már útban volt Lengyelország felé. Óhajtotta, hogy a vattatás mielőbb megtörténjék, de a lengyel király ítéletére bízván belenyugodott a május 12-iki terminusba.<sup>3)</sup>

Hogy megtörtént-e végre az ismételt vattatás? és mi volt eredménye? arról tudósításaink nem emlékeznek.

\*

Időközben folytatták az alkudozásokat Izabella kielégítése felől.

Ferdinánd, mint láttuk, 1554. aug. 1-én a királynéknak adott válaszában azt az ürügyet használta időhaladék nyeré-

<sup>1)</sup> »Ut eo praesente torqueatur.« A lengyel király felelete Haidenreich Erasmusnak. Vilna, 1554. decz. 11. (b. c. 122—125. l.).

<sup>2)</sup> Haidenreich Erasmus jelentése Ferdinándnak. Vilna, 1555. márczius 9-én (u. ott 151—158. l.).

<sup>3)</sup> Ferdinánd Haidenreichnak. Augustae Vindelicorum 1555. ápr. 5. (u. ott 159—163. lev.).



sére, hogy várja a lengyel király követét, addig nem határozhat az adósság megfizetése felől. A lengyel király követe ekkor már útban volt.

Zsigmond Ágost júl. 30-án indította követségbe Vilnából Kromer Mártont, titkárát, krakkai kanonokot, wislicai custost.<sup>1)</sup>

Kromer a csehországi Podiebradban találta Ferdinándot és 1554. szept. 12-én adta elő megbízatását. A lengyel király mély sajnálatát fejezi ki általa a viszály felett, mely közte és Izabella között keletkezett. Ő mindkettőjüknek egyaránt javát akarja; épügy Ferdinándnak, mint ipjának és atyjának; valamint Izabellának, mint árva gyermekével özvegységben maradt elhagyatott testvérének. Szívéből óhajtáná, hogy Izabella kielégíttessék, nehogy a végső szükség kötségsbeesett lépésre kényszerítse. Emlékezteti Ferdinándot, mint ipját arra is, hogy a leányával ígért nászhozomány fizetésének ideje is lejárt.<sup>2)</sup>

Ferdinánd szept. 15-én adott választ a lengyel követnek. Felelete a régi kifogásoknak és ürügyeknek ismétlése. Tartozása egyrésztét kifizette, a hátra lévőt nem a maga hibája miatt nem teljesíté. Megtörtént volna már eddig, ha közbe nem jöttek volna ama hírek a törökkel való fondorkodás felől; a miből az is kitűnik, hogy az előbbi sem volt vaklúr.<sup>3)</sup> Hisz a királyné még maga dicsekszik azzal, hogy török és oláh követség jár hozzá. — Ha minden mozgalmat lecsendesít s teljesíti az ő régebbi kívánalmait (követ és levélküldés a törökhöz és a magyar elégületlenekhez, hogy Erdélybe többé visszatérni nincsen szándékában) — meg fogja kapni illetményeit.

Nem hallgatja el Ferdinánd a Lengyelországban elterjedt ama hírt sem, mintha neki a királyfi ellen elkövetett me-

<sup>1)</sup> A lengyel király Ferdinándnak. Vilna, 1554. júl. 30. »Litterae credentiales pro Cromero« (b. c. 91. l.).

<sup>2)</sup> »Regis Poloniae oratoris oratio habita in Poyebrod« 12. sept. a. d. 1554. (u. ott 91. l.).

<sup>3)</sup> »Maxime cum postea etiam multa alia conformia testimonia de sinistro Ser<sup>is</sup> ejus reginalis animo ad M<sup>icm</sup> ejus regiam perlata sint« — Ferdinánd nevében felelet Kromernek. Podiebrad, 1554. szept. 15. (u. ott 95—101. l.).

rényletben része volna, és kéri Kromert, hasson ő is oda a lengyel királynál, hogy az illető magyar foglyot maga elé vitesse s az igazságot derítse ki.

A mi leánya nászhozományát illeti, elismeri, hogy a százezer forint fizetésének határideje lejárt; készen is volt a pénz, de annyi háborúba lévén keveredve (a mi rengeteg költségbe kerül), kénytelen volt azt is a katonák fizetésére fordítani.<sup>1)</sup> Szívesen tenne eleget eme kötelezettségének, de csak nagy kárával tehetné; kéri azért a lengyel királyt, mint vejét, hogy hagyja még nála 3 vagy legalább 2 évig a tőkét, és elégedjék meg 5<sup>o</sup>/<sub>o</sub>-os kamatával, mint a többi vejei is tették.<sup>2)</sup>

Ezeken kívül még egy cseh lázadónak (Sterzyniecki Vilmosnak) megkegyelmezését is kérte a lengyel király, hogy fogadja vissza országába a bujdosót és nejét. De azt határozottan megtagadta Ferdinánd, mert nem közönséges lázadó volt az illető, de főfő forradalmár, a kinek minden törekvése arra irányult, hogy a királyt gyermekeivel együtt birodalmából kiűzze és az uralkodó családot végveszélybe döntse. Nem is ő, a cseh rendek magok ítelték felségsértőnek. Kéri azért a lengyel királyt, hogy az ő lázadó alattvalóját ne tűrje meg országában. Ő semmiképen meg nem kegyelmezhet neki, mert rossz példa volna másokra nézve.<sup>3)</sup>

Ily sovány eredménnyel tért vissza Kromer urához a lengyel királyhoz.<sup>4)</sup> Követsége egy lépéssel sem vitte előbbre a kiegyezést Ferdinánd és Izabella között; sőt annyiban még inkább ártott az ügynek, mert Izabellát megerősítette abban

<sup>1)</sup> »Sed in tot et tantis bellicis motibus, quibus M<sup>tas</sup> eius regia implicata fuit, tam graves et immensas sumptus etiam incurrit, quod illam pecuniam ad solutionem militum convertere atque impendere coacta fuerit« (u. ott).

<sup>2)</sup> »Bavariae, Clivensis et quondam Mantuae duces« (u. ott).

<sup>3)</sup> »Fuit autem non simplex aliquis factionis sectator et particeps, sed principalis totius seditionis ac rebellionis author, qui omnes quos potuit conatus adhibuit, ut M<sup>em</sup> ejus regiam unacum scr<sup>ms</sup> liberis suis regno pulsam ad extremam conditionem adigeret.« — A Ferdinánd nevében Kromernek adott válaszbán. Podiebrad, 1554. szept. 15. (m. f.).

<sup>4)</sup> Ferdinánd a lengyel királynak Podiebrad, 1554. szept. 15. és Haidenreichnak (lengyelországi követének) szept. 16. (b. c. 101. l.).

a hitben, hogy Ferdinánd egyáltalában nem akarja teljesíteni kötelezettségeit.

A lengyel király Ferdinánd feleletét tüstént elküldötte nővérének Piotrkowba. Izabellát mélyen sértette a hideg elutasító válasz, a mely a tartozás megfizetéséről semmi határozott biztatást nem nyújtott. Ez érlelte meg benne ama régebb idő óta táplált elhatározást, hogy Piotrkowból fölkerekedik s a magyar határszélre *Sanokba* teszi lakását,<sup>1)</sup> a melyet a király már régebben neki adományozott. Mennyi része volt a királyné emez elhatározásában az erdélyi ügyektől távol álló okoknak, nem tudhatjuk; de az kétségtelen, hogy a mivel Izabella a világ előtt (főkép Ferdinándnál) igazolni akarja e szándékát, azok mind csak keresett ürügyek, s a fő ok egyegyedül az volt, hogy egyrészt közel akart lenni magyarországi és erdélyi párthíveihez, másrészt pressiót akart gyakorolni Ferdinándra, a kitől ez által remélte kicsikarni tartozásai megfizetését.

Bona királyné látszólag ellenezte; de titokban helyeselte leánya elhatározását, sőt bízatta annak véghezvitelére. Némelyek szerint épen ő volt a terv szerzője, sértve érezvén magát Ferdinánd által az olmücsi találkozás visszaütéséért. <sup>2)</sup> Megígérte leányának, hogy ha *Sanokba* megy lakni: közeli várából Samborból és ahhoz tartozó birtokából minden ölelmi szerrel és a háztartáshoz megkívántató szükséglettel el fogja látni. <sup>3)</sup>

1554. őszén tartományi gyűlés tartatott Piotrkowban, s ez alkalommal nemcsak világi főurak, de maga a krakkai püspök is megerősítette Izabellát ama szándékában, hogy Magyarországba visszatérjen. <sup>4)</sup> A királynék tényleg protes-

<sup>1)</sup> Haidenreich jelentése Ferdinándnak Vlnából, 1554. november 24. (m. f.).

<sup>2)</sup> Haidenreich 1555 jan. 12. jelentésében.

<sup>3)</sup> »Die Königin von Hungern würdt in irem vorhaben von der K. Bona seer gesterckt u. thuet sich gedachte Königin ihrer Dochter hierinnen fast mechtigen, wie sy dann dieselb aller profiandt u. underhalt aus irem aignem gebieth Zamburg [= Sambor] genandt, so nahendt bey dem Zanoockh dahin soll vertrust.« — Haidenreich, 1554. nov. 24. jelentésében (m. f.).

<sup>4)</sup> Haidenreich 1554. nov. 24. jelentésében.

táltak a piotrkowi gyűlés előtt, hogy Izabellának a fizetés megtagadása miatt kell útra kelnie, s úgy látszik, a protestatiót megküldötték a lengyel királynak is. <sup>1)</sup>

Izabella útra készülődéseiben része volt a török követnek is, a ki még mindig udvarában időzött és nagyon nyugtalan volt, hogy oly soká hagyja őt a királyné felelet nélkül. Erősen sürgette a választ, mert valahára tudni akarja: szándékozik-e a királyné Erdélybe visszatérni, vagy legalább fiát beküldeni? Az ő nagyhatalmú ura (t. i. a szultán) azért kímélte meg Erdélyt (úgy mond a török követ), hogy azt teljes épségében adhassa vissza a királynénak és fiának. Ha nem akarna visszatérni, ám mondja meg, mert a két oláh vajdának és a magyarországi török hadaknak már ki van adva a rendelet, hogy az esetre Erdélybe rontsanak és azt tüzzel vassal elpusztítsák. <sup>2)</sup> Izabellának tehát már csak a török barátság megtartásáért s Erdély megmentéséért is kellett valamit tennie, legalább a látszat kedvéért. — ut aliquid fecisse videatur.

A törökön kívül a külföldi nagyhatalmak közül még a francia volt erősen mellette, hogy Izabella visszatérjen Erdélybe. Korántsem az Izabella, de saját érdekében, a Habsburg házzal és a római birodalommal fennálló rivalitásukra való tekintettel. Ez a sakkhúzás Ferdinánd ellen a keleti Kárpátoknál, visszahatással leendett a Rajna vidékére is, a hol a császári és francia hadseregek szemben állottak egymással. A francia diplomátiának tehát érdekében állott háborúba keverni birodalma keleti részlein Ferdinándot, hogy

<sup>1)</sup> Haidenreich 1555. jan. 12. jelentése szerint.

<sup>2)</sup> »Der Türggisch pott wird noch von ir der Königin in Hungern aufgehaltten u. soll was unwillig sein, dass er so lang nit beantwort wirdt; bechrt einmal zu wissen, ob sie die Kün. mit deren Sone in Siebenbürgen will ziehen oder nit, oder aber deren Sone allein hinein schicken, u. soll fürgeben: sein grossmächtiger Kaiser hab darumben Siebenbürgen so fasst verschont, dasselb als viel immer möglich unbeschädigt ir der Königin auch deren Sone wieder einzuantworten. Wo sie nun in Siebenbyen nit wolln einziehen, so haben albereit die baid Moldawischen Vaivoden auch alles Türggisch kriegsvolkh in Hungern bevelch auf Sybenbürgen anzuziehen, u. das landt zuverhören u. zuverderben.« Haidenreich 1554. nov. 24. jelentésében.

ne segíthesse bátyját, V. Károly császárt, a nyugati harcztéren. Ezen mesterkedtek a francia követek a portán, ez volt czéljok Izabellánál.

A francia király portai követe tényleg összeköttetésben állott Izabellával s küldöttei jártak hozzá Lengyelországba. Mondják, hogy az erdélyieket azzal biztatta a francia orator, hogy ha *János Zsigmondot visszaviszik, a szultán Budáról kivonul és a királyfinak adja át.* Ennek az ország rendei közül is hitelt adtak némelyek, és már csak azért is sürgették Izabella visszatérését; <sup>1)</sup> úgy vélekedvén, hogy a magyar királyra nézve is előnyös leend, ha Buda keresztyén kézben lesz.

Izabella ennyi biztatásra — saját és fia vágya, másrészt Ferdinánd sérelmei által is ösztönöztetvén, — fel akart kerekedni s egyelőre a magyar határra készült áttenni lakását. Azt adta okúl, hogy Piotrkowból a téli idő miatt kell alkalmasabb lakóhelyre költöznie, mert ottani lakása nagyon alkalmatlan a telelésre, s az ottani »*fa házban*« nem érzi magát biztosságban a részeg emberek miatt sem. Éjjel nem tud aludni a részegek lármájától s tőlök való félelmében; nappal sokat szenved a kemény télben az erős fagy és a nagy hó miatt. <sup>2)</sup> A lengyel királynak később azt izeni, hogy az élelemhiány miatt akar Sanokba menni, mert míg ott bőségben van minden s könnyen élelmezheti udvarát Russiából, addig Piotrkowban nagy az élelemhiány. <sup>3)</sup>

A királynének első terve az volt, hogy 1554. decz. 1-én indul útra; majd decz. 13-át tűzte ki, hogy akkor kerekedik fel mindenféle podgyászával, s egész háztartásával — s meg

<sup>1)</sup> »*Esse plurimos, qui praeter Turcam ipsam s. Reginam Hung. ad reditum cum filio in regnum cohortarentur, qua in re et Gallus quoque sedulam operam adhiberet, cuius orator nuper adeo jactasse fertur, ut si Transylvani ill. ducem Opoliensem recipere vellent, quod tunc Turca illi Budam aperire atque consignare vellet . . . propterea ex regni proceribus etiam non desint, qui ob id s. Reginam ad reditum in regnum cohortarentur.*« *Haidenreich* 1555. jan. 12. jelentésében.

<sup>2)</sup> *Haidenreich* 1554. nov. 24. jelentésében és *Izabella Bonának Petricoviae* 1554. in vigilia s. Barbarae (= decz. 3.) (b. c. 111. l.).

<sup>3)</sup> *Izabella Grabovicki Gábornak, a lengyel király követének* 1554. decz. és a lengyel király szóbeli felelete *Haidenreichnak* 1554. decz. 17-iki előterjesztésére (b. c. 132. l.).

ném áll Sanokig. *Torábbi czélja pedig az volt, hogy a farsangi ünnepélyek idején szép csöndesen átmeny a Kárpátokon, be Magyarországra, vagy legalább fiút beküldi, kevés kísérettel, hogy minden nagyobb feltűnés nélkül megtörténjék a visszatérés.*<sup>1)</sup>

Bármennyire titkolta is Izabella tulajdonképi czélját és mentegette magát keresett okokkal és ürügyekkel: a lengyel udvarnál mindenki tisztában volt azzal, hogy a tervezett elütazás a magyar ügyekkel áll kapcsolatban. Hiszen a senatusban a király bizalmas tanácsosai ismételve foglalkoztak az Erdélybe visszatérés kérdésével, s csak egy pár osztrákpárti tanácsos ellenezte azt (mint pl. Radziwill<sup>2)</sup> a vilnai vajda és Przerembski a vicekancellár). De erővel megakadályozni akarni — eszeágában sem volt senkinek, még a királynak sem, mert a szultán, a ki a királyfi gyámjának nevezte magát, követei és levelei által több ízben *nyílt háborúval fenyegetőzött, ha a királynét és a királyfit a Magyarországra való visszatérésben gátolni merészelnék.*<sup>3)</sup>

\*

1) »Dux Radzivilus palatinus Vilmensis, dicebat negotium hoc non in parvo periculo versari. »*Ipsam enim s. Reginam Hung. constituisse, Zanokum petere atque exinde Hungariam per montes, qui Poloniam ab Hung. distingunt, unacum filio ingredi, vel potius filium solum in id regnum intrudere, fortasse circa festa Bachanalia, idque quantum fieri potest clam absque ullo celebri comitatu. Scripsisse, quod se vellet ad festum Luciae ex Petercovia Zanokum movere, unacum carris et impedimentis.*« Haidenreich 1555. jan. 12. jelentésében (id. h.)

2) Ferdinándnak a lengyel senatorok közül legtöbb bizodalma volt Radziwill herceghez, a vilnai palatinushoz, a kinek Bécsből 1554. okt. 12-én is írt levelet. Köszöni iránta való hűségét és sajnálatát fejezi ki, hogy nem maradt a királyi udvarban, hogy segítette volna végbevinni Haidenreich követségét, hogy Izabella teljesítené a kívánalmakat. »Nos quidem nunc denuo hortamur atque requirimus, ut pro solita v<sup>ra</sup> erga nos observantia, cum primum redieritis, negocia ista ad bonum finem ad concordiam nimirum dirigere et perducere juvetis, quippe quae tunc omnino futura est, quando dicta ser<sup>ma</sup> Regina justissimis postulatis n<sup>ris</sup> locum tandem reliquerit« (b. c. 102—103. l.)

3) »Accedit et illud, quod Caesar Turcharum, qui se tutorem s. d<sup>nae</sup> Hung. reginae M. filii appellat, tot legationibus totiesque missis ad s. hanc regiam M<sup>em</sup> v<sup>ris</sup> apperte bellum ei denunciat, qui in Hungariam redeuntem Reginalem illius M<sup>em</sup> cum ill. filio impedire vellet.« A len-

Izabella elútazási szándéka megdőbentette a lengyel királyi udvarban tartózkodó osztrák követet: Haidenreichot, s a hír izgalomba hozta a bécsi udvart. Ferdinánd a mint arról értesül, nem elégszik meg azzal, hogy Haidenreichnak meghagyja: kövessen el mindent, hogy a lengyel király Izabellát veszélyes szándékai kivitelétől visszatartsa; de külön követet is küld magokhoz a királynékhoz.

A követ, a kit e célra kiszemelt, egyénisége miatt kétszeresen érdekel minket, mert az nem volt más, mint *Castaldo János Alfonz*, a ki 3 év előtt a királynét Erdélyből kiszorította, s a ki, midőn meggyőződött, hogy Erdélyt kormányozni nem képes, tömérdek zsákmánnyal, a társzekerek hosszú sorával vonult ki Erdélyből (1553. márcz.). Castaldót tehát jól ismerte a királyné még Erdélyből. Valami kedves emlékekkel ugyan nem lehetett iránta, mint a ki végrehajtója volt Erdélyből számkivettetésének; ha csak érdemül nem vélte betudhatónak a spanyol zsoldos a királyné előtt, hogy az általa is gyűlölt Frater Györgyöt ő ölette meg, a mi felett annak idején Izabella sem titkolta örömét.

Miért, miért nem? Ferdinánd Castaldót küldötte a királynékhoz követségbe (1554. nov.) azzal a megbizatással, hogy *tartsa vissza Izabellát a magyar határhoz való közeledéstől*; ígervén általa, hogy tartozását a következő háromkirály napjára (1555. jan. 6.) megfizeti, csak Izabella is teljesítse az ő régi kívánságait.

Castaldo először Bona királynét kereste fel Varsóban. Az öreg királyné a kihallgatás alkalmával erősen bizonyíttatta, mily jóakarója ő Ferdinándnak; eddig is ő akadályozta meg a római király kedvéért, hogy Izabella el nem utazott. Mert leánya hozzá küldötte udvarmesterét, kérvén, egyeznék belé, hogy Sanokba tegye át lakását; de ő lebeszélni igyekezett, nehogy a római király előtt elútazása gyanút ébresztszen; hogy várjon legalább háromkirály napjáig, a mikorra a tartozás megfizetése ígértetett.

Szóba került a kihallgatáson az elfogott magyar ügye, s a királyfi ellen elkövetett merénylet, mert Castaldónak egyik gyel király felelete Haidenreichnak, Ferdinánd követének, Vilna 1554. decz. 11. (id. h. 122. l.)

feladata az volt, hogy Ferdinándot a királynék előtt a gyanú alól kitisztázza. Valóban ő — Frater György meggyilkoltatásának értelmi szerzője — legalkalmasabb volt az ilyen kényes ügy erkölcsi védelmére (!?). Bona királyné annyit tudott a fogolyról, hogy először valami nemes udvarházánál vallatták és aztán Varsóban kémszemlére állították ki, egy házban, mert azt vallotta, hogy tíz bűntársa van ott a városban, s hogy házkutatást is tartottak, de nem találtak semmit sem. Castaldo nevetéségesnek mondá a fogoly vallomását, hogy a római király bérencze lett volna, *mert ő felsége, ha olyan dologra határozta volna el magát, másfél emberet küldött volna annak végrehajtására, mert nem hiányoznak szolgálói.*

E Castaldohoz méltó védelemre Bona királyné azt felelte, hogy ő sem hiszi, hogy Ferdinánd bérelte volna fel, lehetetlennek tartja. <sup>1)</sup>

Castaldo Bona királynétől Izabellához akart menni Piotrkowba; de a királynénak éppen Varsóban lévő udvarmestere megintette, hogy oda ne menjen. Levelet írt tehát Izabellának, hogy örömet ment volna kezesókjára, de udvarmestere ellenezte. A »szerencsétlen Izabella« (infelix) sietett válaszolni; ostobának nevezi udvarmesterét, a ki talán részeg volt akkor, midőn gátolta őt a hozzá menetelben; pedig sok mondanivalója lett volna; annyit levélben is írhat, hogy *ha tudta volna, hogy a római király ilyen keserves sorsra juttatja, inkább lábánál fogva házatta volna ki magát Erdélyből, mintsem maga jószántából eltávozzon onnan.* <sup>2)</sup>

<sup>1)</sup> »Relatio Joannis Alphonsi Castaldi« Ferdinándnak Bona és Izabella királynénál való követségéről D. n. (1554. decz.) . . . »Regina [Bona] jurat de Hungaro illo, qui est in potestate filiae, quando adhibitus fuit torturae, se nihil scivisse, nam ductum fuisse ad torturam in villam cujusdam nobilis, et verum quidem esse, quod ductus fuerit in domum quandam Varsaviae, quia fassus erat decem adhuc sibi facinoris socios esse, et perlustrarunt quidem domum illam, sed nihil invenerunt de his, quae ipse dixerat. Ego fuisse (?) risum fuisse, quia si *M<sup>as</sup> V.* talia agere destinasset, alios homines misisset, quam tales, neque enim *M<sup>o</sup> V<sup>rae</sup>* servitores deesse. Ipsa respondit se noluisse hoc credere, necque fieri potuisse« (bécsi codex 108—111. lev.)

<sup>2)</sup> Traductio Itrarum Reginae Isabellae ad Joannem Alphonsum Castaldum. Petrocovieae (d. n.). »Gratias habeo D<sup>ni</sup> V<sup>rae</sup>. quod me per I<sup>ras</sup> suas inviserit, si D<sup>to</sup> V. maledicit de meo *stolido* curiae magistro, qui



Castaldo látván a királyné válaszából, hogy hajlandó elfogadni, nem kérte magát, hanem sietett *Piotrkowba* (1554. decz. elején.) — Másfél óráig beszélt vele Izabella. Tréfás aphorismával jellemezte Ferdinánd gyanúsításait. »*Őt a római király előtt — úgy mond — a levegőben röpködő és züm-mögő legyek keverték gyanúba.*«<sup>1)</sup> A portán járt lengyel követről Osseckiről kijelentette, hogy neki nem szolgálja többé. Vajjon Petrovith szolgálja-e? kérde Castaldo. Erre a királynénak olyan szavakat ad szájába a magyar-gyűlölő spanyol zsoldos, mit a királyné még az ő kedvekereséséből sem mondhatott, jóltevője Petrovith s hű magyarjai ellen. Castaldo szerint azt felelte volna, hogy: *Petrovithot szeretné felakasztva látni, a ki nem régiben egy magyar embert küldött hozzá, pedig neki nincs nagyobb kénja, mint ha magyart lát; szeretné, ha a király vagy három ezeret felakasztatna közülök, a miért annyira elvetemültek!*<sup>2)</sup>

Beszélt Izabella a magyar fogolyról is: nemkülönben a fia hálószobája ablakán való belövésről, a mitől ő ijedtében majdnem szörnyet halt. Castaldo kész volt megesküdni, hogy Ferdinánd mit sem tud e gonosztetről s hivatkozott Izabellának saját bölcse belátására, a melylyel maga is megítélheti, hogy a római királynak nem lehet része a merényletben. Iza-

---

fortassis ebrius fuit, quando D<sup>no</sup> V. ad me venire prohibuit, sed posteaquam D. V. non potest venire, nuncio eidem, quae ipsamet cum ea locuta fuisset, non omnia, sed quae maioris sunt momenti. D. V. eat in pace et cito redeat, quia periculum in mora. D<sup>no</sup> J. Alphonse. D<sup>no</sup> V. credat mihi, si scivissem quod deventura fuisset ad hosce terminos, in quos a regia Rom. M<sup>re</sup> deducta sum, pedibus potius me Transylvania extrahi passus essem, quam quod sic discessissem.« Aláírás: »*Isabella infelix*« (bécsi cod. 111. lev.).

<sup>1)</sup> »Respondit, se habere negotium cum rege quodam, cui muscae aërem pervolitantes suspicionem moverunt.« Castaldo jelentése d. n. (1554. decz.)

<sup>2)</sup> Castaldo követjelentése Ferdinándnak d. n. (1554. decz.). Izabella »dixit Marcum Ossetzki non amplius esse suum servitorem. Respondi: num esset Petrowithii? Tum illa replicavit: quod ipsa cupiat eum videre suspensum, misisse eum ad se Hungarum quendam suum, se vero nunquam magis dolere, quam si Hungarum aliquem videat; imo optare, ut M<sup>as</sup> V<sup>ra</sup> tria millia illorum suspendi faciat, quod tantopere sint scelerati.«

bella engedte magát meggyőzni s a végén ő is kijelentette, hogy ő sem hiheti. <sup>1)</sup>

De ha a merényletben való részesség gyanúja alól felmenté is Izabella Ferdinándot, annál inkább felpanaszolta, hogy a lengyel királynak azt írta róla, hogy nem ad neki semmit sem, mert hűtelen és ellensége, s hogy be kellene őt zárni valamelyik várba s meg nem engedni, hogy Lengyelországból kimehessen! <sup>2)</sup>

Ennyit tudunk a Castaldo követségéről. Hogy a királynékhoz való küldetése nem volt eredménytelen, látszik abból, hogy a cél, a miért küldetett, el lőn érve: *Izabella elítázasát elhalasztá*. Hogy a Castaldo követségének érdeme-e ez, az már más kérdés?

Bona királyné Ferdinánd előtt magának róttá fel érdemül.

Az öreg királyné tényleg írt Izabellának, Castaldo Piotrkowba menetelekor s Izabella az anyai tanács előtt meghajolni látszott. »Parancskép veszi — így válaszol 1554. decz. 3-án, — hogy ott maradjon, bár nagy kárára történik, s bár nem hisz az újabb ígéretekben, mert jól tudja, hogy a római király addig semmit sem fog tenni, míg Vilnából a lengyel királytól feleletet nem kap, s abba beletelik nemcsak háromkirály (jan. 6.), hanem gyertyaszentelő boldog-asszony napja is (Purificatio = febr. 2.) s ő addig sétálgyathat reggelenként a fagyban, este a hóban és éjjel virraszthat a részegektől való félelmében.<sup>3)</sup> *Pedig jobban szeretné* — úgy mond —

<sup>1)</sup> »Porro narravit mihi de Hungaro illo, qui captus tenetur et ictu bombardae in fenestram cubiculi, in quo filius dormiebat emisso, seque inde ad mortem usque perterrefactam. Ad haec dixi: me nolle [igy, bizonyára velle helyett] jurare M<sup>tem</sup> V<sup>raie</sup> nihil scire de hac nequitia, quae contigisset, sed ipsammet pro sua prudentia considerare posse, quod nihil ea de re sciat. *Et sic assentit mihi, se non credere.*« (U. ott.)

<sup>2)</sup> »Deinde conquerebatur de M<sup>te</sup> V. quod scripsisset fratri, se nolle ipsi quicquam dare, quia esset infidelis et inimica M. V., deberetque imponi alicui arcu, nec permitti, ut e regno Pol. exire possit.« (U. ott.)

<sup>3)</sup> »Atque ego singulis diebus mane incessura sum per frigora et vesperi per nives, quia noctu non audeo dormire in domo lignea propter periculum ebriorum«. — Traductio litterarum reginae Isabellae ad reginam Bonam. Petricoviae in vigilia s. Barbarae 1554. (= decz. 3.) (Az eredeti olaszúl lehetett írva; aligha lengyelül!) — (b. c. 111. l.)

*fia szabadságát, mint a százezer aranyat*, mert a mint a latin példabeszéd mondja: a szabadságot nem lehet megfizetni arannyal.<sup>1)</sup>

Bona királyné közbenjárásáért, »hogy Izabellát visszatartotta a magyar határra menéstől« 1554. decz. 26-án Monaco-ból mond Ferdinánd köszönetet.<sup>2)</sup>

\*

Hogy Izabella Erdély visszahódítására az 1554—55-ik év telén meg nem indult, abban legnagyobb része (nem Bonának, sem Castaldónak, hanem) magának a lengyel királynak volt. Haidenreich Erasmus, az osztrák követ, ezért időzött oly sokáig (szept—decz.) Vilnában, a királyi udvarban.

Zsigmond Ágost saját titkárát (Grabowicki Gábort) küldötte Izabellához 1554. nov. folyamán, eredetileg Ferdinánd ama kívánalmaival, hogy a nála lévő török követet bocsássa el s teljesítse a római király ismeretes kívánalmait.

A tárgyalás sokáig elhúzódott. Haidenreich azt hitte nov. elején, hogy három hét múlva, választ kapván, útra kelhet; de tényleg decz. közepéig ott kellett maradnia. Mert időközben újabb utasítást és rendeletet kapott Ferdinándtól, hogy a lengyel királynál kövessen el mindent Izabella visszatartására.

A lengyel király, Ferdinánd kívánságának eleget teendő, Izabella udvarában levő titkára után futárt küldött, újabb utasítással, hogy csak maradjon a királynénál s bírja rá a Sanokba való utazásról lemondásra, nehogy újabb okot adjon a római királynak a gyanúsításra. Maga is írt a király Izabellának, hogy visszatartsa az elutazástól s (titkos tanácsosok beszélték, hogy) titkára kezéhez egy protestatiót is küldött, a melyben szigorúan kijelenti Izabellának, hogy ha elútazik, többé az ő segélyére ne számíton. Az esetre, ha a szép

<sup>1)</sup> *Malo libertatem filii, quam illa centum millia ducatorum, et scit M<sup>tas</sup> V<sup>ra</sup> proverbium illud latinum: non bene pro toto venditur libertas auro.*« (U. ott.)

<sup>2)</sup> Ferdinánd Bona királynénak. In civ. Monaco 26. Dec. 1554. (h. c. 112. 1.)

szó és tanács nem használt volna, ezt a protestatiót kellett végső esetben Izabellának átnyújtania. <sup>1)</sup>

Csak ilyen erős pressiónak engedett Izabella, midőn a Sanokba utazást elhalasztotta, megígérvén, hogy Piotrkowban várja be a háromkirály-napi terminust, mikorra a római király tartozásai megfizetését ígérte.

De a Ferdinánd kívánalmai teljesítésében nem könnyen engedett Izabella, mert újabb sértést és csalódást látott abban, hogy a prágai országgyűlésen az oppelni hercegség szabadalmi kérdését szóba sem hozták. A lengyel király titkárának (Grabowicki Gábornak) 1554. decz. elején adott feleletében kifejzi a királyné, hogy minden jeltől csak azt látja, hogy a római király idegen iránta. Előszámlálja, hogy mi mindent feláldozott ő Ferdinándnak; minden cselekedetében szem előtt tartotta, mi illik egy jó fejedelemmőhöz, egy keresztén királynéhoz. <sup>2)</sup> Jutalma az lett, hogy csak hitegették. A fizetésre mindig újabb és újabb határidők tűzettek ki s egyik sem tartatott meg. Csak ez év (1554) folyamán már a negyedik terminus járja. Először ki volt tűzve *vízkereszt* napja (jan. 6.), azután *pünkösd* (máj. 13.) majd *jún. 8-ika*, végre most negyedszer a következő *háromkirály* napja (1555. jan. 6.) Élhetne a visszatörítés (jus repressaliorum) jogával a sziléziai városokon, de nem teszi, hanem vár az újabb terminusig (végre tán csak nem hiába!) a százezer aranyra és a többi járadékokra.

A mi a szultánhoz küldendő követet és levelet illeti

<sup>1)</sup> »Sie, die Künigin zu abfertigung des türgg. potten dermassen zubewegen, dass Sie an E. Rom. K. M<sup>t</sup> benuegung zufriden sein wolle; darneben auch dahin mit Ihr zu handeln, dass sie die ihr raiss zum Zanoekh welle abstellen, u. zu Peterkaw verbleiben, u. E. Rom. K. M<sup>t</sup> zu weitern vordacht mit ihrer näherung auf Hungern nit ursach geben« . . . »In der neuen u. weiteren Instruction auch ein protestation zugeschickt, da si je zu Peterkaw nit zu erhalten, dieselbig in Ihrem vorrucken ihr fürzuhalten, die was scharff sein soll, weil sy sich alsdan zu seiner K. May. khainer hülf u. trost nichts zuversehen.« Haidenreich »Datum zu der Wilden« 1554. nov. 24. jelentésében (id. h.).

<sup>2)</sup> »Hoc agimus semper in omnibus factis et actionibus nostris, quod agere et facere par est principem bonam et reginam christianam.« Izabella felelete a lengyel király titkárának s követének. Piotrkow 1554. decz. (b. c. 125—130. lev.)

— így folytatja válaszát — bár arra semmikép sem köteles, mégis *megírja a levelet, de az tétessék le biztos helyre, a lengyel király kezéhez, s mindaddig ott őriztessék, a míg minden tartozást* (a mint 1554. tavaszán Bécsben Izabella udvarmestere által előterjesztetett) *le nem törlesztenek.* Ennek a levélnek a portára vitelére pedig legalkalmasabbnak véli a nála lévő török követet, (a kinek tartása bár eddig is nagy költségbe került, de nem sajnálja e költséget ezután sem ő felségéért) s annak idején, ha Ferdinánd úgy kívánná, külön embert is fog adni mellé. Petrovithnak és a többi elégedetleneknek is ír a föltételek teljesítése után, bár az erdélyi lázongás — istent hívja bizonyosságul — nem az ő akaratából, vagy mesterkedéséből keletkezett. <sup>1)</sup>

Kívánja a régebben körülírt kiváltságokat is fia számára az illető herczegségekben; ezt annál inkább méltányos megadniá Ferdinándnak, mert hisz János Zsigmond az ő fia is leend (t. i. ha a leányát elveszi), s *a mi jót vele tesz, azt leányával is teendi, mert mindazt együtt fogják élvezni.* <sup>2)</sup>

Izabella emez ünnepies szavakkal végzi mintegy protestatiókép, a lengyel király követének adott feleletét: *Ha e végső kívánságunk sem teljesül, nem marad más hátra, mint istenben vetnünk minden további reményünket s könyhullatások között* (a miben bőven van részünk mostan is) *hozzá folyamodnunk segítségért! Mi nem leszünk okai, ha aztán valami feltett szándékunkon kívül talál történni!*

A lengyel király közbenjárására tehát annyit elért Ferdinánd, hogy Izabella a jövő évi háromkirályig megígérte a nyugodtan maradást. Ez az eredmény ugyan nagyon kétes értékű volt, mert a fizetési terminus közelsége miatt előre látható vala, hogy Ferdinánd már csak a követek késlekedése miatt sem fogja teljesíthetni akkorra ígérését és kötelezettségét. Ferdinánd maga is számításba vette ezt s épen azért azt

<sup>1)</sup> »Deo teste, non ullo nostro studio aut labore sunt moti et excitati.« (Izabella feleletében Grabowickinek 1554. decz. (id. h.)

<sup>2)</sup> »Filius est quoque M<sup>tis</sup> ejus futurus, qui quicquid beneficii a ser<sup>mo</sup> et exc. d. Rom. rege accipiet, ex aequo eo cum s. et exc. illius M<sup>tis</sup> filia fruatur.« (U. ott.)

kívánta a lengyel királytól, hogy ha Izabella a terminuson túl maradni nem akarna, *erővel is tartsa vissza, s ha kell, erőszakkal is akadályozza meg a Magyarországra való visszatérésben.* Haidenreich 1554. decz. 11-én és 17-én tesz e részben ura parancsára előterjesztést a lengyel királynak. »Gondolja meg — úgy mond — mily veszedelem származnék abból mindkettőjük országaira s az egész keresztyénségre, s mily veszély fenyegetné mind nővérének, mind unokaöccsének életét és javait.«<sup>1)</sup> Hozzátette azt is, hogy a török csak eszközül akarja felhasználni Izabellát és fiát, hogy általok Erdélyt a maga tartományává tegye, a mint már János királyt is ki akarta onnan űzetni Péter moldovai vajda által.

A lengyel király sokat megtett apósáért Ferdinándért, nővérével szemben is; de annyira még sem vállalkozott, hogy ha kell, erővel is visszatartja Izabellát. Hányszor hangsúlyozta ő és mások is, hogy a legbiztosabb mód a fondorlatoknak elejét venni, hogy Izabellát elégítsék ki, a mivel neki tartoznak, s aztán menjen fiával együtt Sziléziába, herczegségeibe lakni.<sup>2)</sup> De mert Ferdinánd nem tette; nővére álláspontját jogosnak tartá a lengyel király is. Azt kerekén kijelentette a bécsi követnek, hogy *Izabellát és fiát erőszakkal vissza nem tarthatja*, mert bár az ő akaratával és a lengyel rendek beleegyezésével fogadtatott be az országba, de *fentartatott neki a szabad kiköltözés joga*, ha csak az országnak valamivel nem tartozik.<sup>3)</sup> Annál kevésbbé tarthatná vissza, mert a szultán azon esetre háborúval fenyegetőzött, a mit pedig nagy veszély nélkül senki sem tapasztalt. Ne kívánja tehát azt tőle a római király (felelte követének decz. 11-én), mert arra szerződésök-nél fogva sem köteles; de országa és népei veszélye nélkül

<sup>1)</sup> »Ut M<sup>tas</sup> V<sup>ra</sup> maximum discrimen, quod hinc utriusque M<sup>is</sup> V. regnis atque provinciis adeoque toti christianitati, necnon vitae tum etiam bonis utriusque tam sororis, quam nepotis M<sup>is</sup> V. imminet, perpendat.« Haidenreich Erasmus szóbeli előterjesztése a lengyel királynál, az erdélyi ügyekben. Vilna, 1554. decz. 17-én. (B. c. 130—132. lev.)

<sup>2)</sup> Haidenreich 1554. nov. 24. jelentésében (id. h.).

<sup>3)</sup> » . . ei libera, si modo nil regno deberet, exeundi potestas patuerit.« A lengyel király felelete Haidenreichnak. Vilna 1554. decz. 11. (B. c. 122—125. lev.)

nem is tehetné.<sup>1)</sup> Különben megígérte, hogy szépszerivel igyekezni fog nővérére hatni, hogy háromkirály napja után is visszatartsa; legalább más helyen, ha Piotrkowban egyáltalában nem akarna már maradni. Szerződés nincs közöttük, csakis szép szóval és a rábeszélés fegyverével hathat reá!<sup>2)</sup>

A senatorok sem nyujthattak más biztatást, mint azt, hogy ha ő felsége a magyar királynét kielégíti, magától megszűnnek a praktikák; a jó osztrák-pártiak hozzá tették, hogy azon esetben találnak ők módot, hogy a királynét megakadályozzák, nehogy ő felsége ellen valamit indítson s visszatartják a Magyarországra meneteltől.<sup>3)</sup>

E föltételes biztatás nem lehetett kellemes Ferdinándra, de még az sem, hogy a lengyel király neje hozományára sem volt hajlandó 3 évig várni, legfőlebb pünkösdig, mert szüksége volt a pénzre a küszöbön álló muszka háborúra.<sup>4)</sup>

Haidenreich ezzel a biztatással s ennyi eredménnyel indúlt vissza Vilnából 1554. decz. 17-dikén, negyedévi ott tartózkodás után. Megvihette urának a hivatalos válaszokon kívül a saját tapasztalataiból levont tanulságokat is. Mert az előzékenység mellett, melyet a király és a hivatalos Lengyelország részéről tapasztalt, elég alkalma volt meggyőződnie, hogy a lengyel közvélemény mennyire Izabella pártján áll. Pedig a közvéleményt, ha valahol, úgy Lengyelországban, — sajátságos köztársaságszerű alkotmánya mellett — tekintetbe kellett venni. És ez elég hangosan nyilatkozott a bujdosó királyné és fia mellett. *A királyfiról általános vélekedése és ítélete az embereknek* — jelenti Haidenreich urának —

<sup>1)</sup> U. ott.

<sup>2)</sup> A lengyel király szóbeli felelete Haidenreich Erasmus 1554. decz. 17-iki előterjesztésére. (B. c. 132—133. lev.)

<sup>3)</sup> »Communis omnium est vox, ubi M<sup>tas</sup> V. ser. Reginae Hung. satisfecerit, quod tunc practicae illae cessabunt, et potiores aliqui proceres dicunt non eos admissuros, ut quidquam contra M<sup>tem</sup> V. tentet, et quod Ser<sup>tas</sup> sua tum ab ingressu ad Hung. coërebitur.« *Haidenreich Erasmus* relatiója Ferdinándnak, Augustae Vindelicorum 1555. jan. 12. (b. c. 116—121. lev.)

<sup>4)</sup> »Ad bellum Moscoviticum pecuniam diligenter conquirat.« A lengyel király Haidenreichnek 1554. decz. 11. (id. h.)

hogy atyai örökségéből kiűzetett s mert felséged nem segíti őket, részvéttel fordulnak feléjük. Főkép Nagy-Lengyelországban volt nagy az érdeklődés János Zsigmond iránt s Bona királyné udvarába seregestül »lovagoltak« a nemesek kérdőzködni a dolgok állása felől. <sup>1)</sup> A tartományi gyűléseken is megbeszélés tárgyává tették a királyné és királyfi ügyét.

Sőt a lengyelek messzibbre is kezdettek gondolni s a lengyel királyi trónnal hozták combinatióba János Zsigmond nevét. Már ekkor felmerült és népszerűvé kezdett válni amaz eszme, hogy *ha a királyné magtalan maradna, a király halála után Zápolya János Zsigmondot választának a lengyel trónra, mint lengyel vérből származott királyfit, sarját a dicső Jagello dinastiának*, a melynek az akkori király a hetedik generációját képviselé, s a mely család iránt a lengyelek nagy kegyelettel viseltettek. <sup>2)</sup>

A lengyelek eme részvéte és rokonszenve még inkább megerősítette Izabellát ama szándékában, hogy ha Ferdinánd még most sem teljesíti ígéreteit, maga veszi kezébe sorsának intézését.

A bécsi követ (Haidenrich) Vlnából visszatérő útjában decz. 28—29-én megállapodott Krakkóban. Fontos leleplezéseket tett ott neki Izabella egyik áruló titkára, részint saját tapasztalásából, részint a kétszínű török csauz Mahmud elbeszélése után. Brezowici *Ditmarowski* Jakab volt a titkár neve, a ki már levélben is megírt egyetmást a bécsi udvarba Redern Fridriknek, a mely úton valószínűleg a János Zsigmond elleni merényletről is értesültek.

<sup>1)</sup> *Haidenreich* jelentése Ferdinándnak. Augsburg 1555. jan. 12. »Varia certe sunt huius rei judicia hominum, quod existiment ill. ducem Oppoliensem a paterna haereditate depulsum.« . . . »Obscurum enim non est in Maiori Polonia res pueri favore plenas esse, atque adequitare nobiles multos ad aulam ser. Bonae.«

<sup>2)</sup> »*Tum quoque, si, quod Deus avertat, ser<sup>ma</sup> M<sup>is</sup> V. filia Regina Poloniae, d<sup>na</sup> mea clem<sup>ma</sup> sterilis futura esset, multorum animi quoque in puerum inclinare videntur, tanquam ex sanguine Polono natum, et quod ille Jagelinorum stirpi, ex qua ser<sup>mus</sup> rex Poloniae septimus numeratur, quae Polonis valde grata et accepta est, proximior haberetur.*« Quae ego quidem, prout animi hominum constituti videntur, apud M<sup>tem</sup> V. praetereunda non esse existimavi.« (U. ott.)



Ditmarowski mindenekelőtt azt mondá, hogy a királyné meglegednék, ha készpénz helyett birtokot kapna, pl. Plesst (Sziléziában a lengyel határon) vagy más birtokot Oppeln és Ratibor közelében. A török csasz, — renegáthoz méltóan — szolgálatát ajánlotta az áruló titkár által Ferdinándnak, a kinek ő török ügyekben hasznos szolgálatot tehetne; különben is — izente — titokban keresztyén és nagy vonzalmat érez a római király iránt. Mondja, hogy Izabellának a törökkel való érintkezése mindjárt Temesvár elesése után (1552.) elkezdődött s hogy a török és francia által azóta fentartott és tovább fejlesztetett. <sup>1)</sup> Ugyanazon évben (t. i. 1552-ben) ment a francia király követe Danczkába a lengyel királyhoz, a kit a király saját tanácsosával Zarembával együtt elküldött Izabellához Radomba, a hol akkor a királyné tartózkodott. A királyné udvarában ott volt akkor épen ugyanez a török követ Mahmud, s a királyné és Petrovith által a francia követtel és Zarembával Krepuichból a lengyel királyhoz azzal az ajánlattal küldettek vissza, hogy Petrovith a királynét visszaviszi Magyarországra. <sup>2)</sup> Izabella ekkor küldötte (egyetértve a még Lengyelországban lévő Petrovithtal) Osseckit a portára; Petrovith pedig Magyarországra ment előkészíteni az ügyet, miután a lengyel királytól biztatást kapott, hogy segíteni fogja. <sup>3)</sup>

Izabella és a török további összeköttetéseiről így lehbenti fel a fátyolt a török csasz, az áruló titkár útján. 1553-ban a lengyel király a sandomiri vajdát küldötte a portára, hogy a török vezesse vissza Izabellát s ő is ígérte segé-

<sup>1)</sup> »Und hat sich diese Handlung baldt nachdem Temesvár verlorrn worden angetriefftet u. sich hernach durch den Türggen auch Frantzosen so sich der Sachen baldt angenomben geweittert.« Haidenreich jelentése Ferdinándnak az erdélyi ügyekről, a miket Mahmut török követ után Ditmarowski Jakabtól hallott. »Actum Augspurg 15. Jan. 1555.« (B. c. 133—137. lev.)

<sup>2)</sup> In solcher Zeit dan es Mahmuth von ir der Künigin von Hungern auch den Petrovith neben deren baiden Botten wieder von Crepnitz zu den Künig von Poln geschickt worden, mit der Werbung, dass Petrovith die Künigin in Hungern soll anfferen.« (U. ott.)

<sup>3)</sup> »Dieweil er von dem Künig von Poln vertroistung gehabt, dass sein K. May. wollte dazu verhelffen.« (U. ott.)

lyét.<sup>1)</sup> Ossecki és Baky is ebben fáradoztak a portán, a kik által Izabella keservesen panaszkodott az adósság meg nem fizetése miatt, s Ferdinánd ellen segítséget kért. Mahmud maga volt ebben a tolmács (tehát jól tudhatta!) s épen ő küldetett ki Izabellához, a francia követ közbenjárására.<sup>2)</sup> Mahmud utasítása az volt, hogy a lengyel királyt vegye rá, hogy a királyfit a határra vezettesse. A király titokban belé is egyezett, nyíltan azonban nem akarta tenni a római király miatt.<sup>3)</sup> Sanokot is azért adta Izabellának, hogy oman kényelmesen előkészíthesse és véghez vihesse szándékát.<sup>4)</sup> Azonközben francia követ volt a portán, a ki Petrovithhoz is elment, sok levelet vivén a magyar urakhoz és a moldvaiakhoz; s a magyar királynénak személyesen tett jelentést arról, a mit végezett. A két Oláhországnak is írt a szultán, hogy személyesen ez évben nem jöhet ki a persa háború miatt, de segítséget azért küld s pénzt a francia fog szerezni a vállalathoz.<sup>5)</sup> Egyáltalában a francia és a török mindenáron szövetségbe akarja vonni Izabellát a római király gyöngítésére. A királyfival az a célja a töröknek, hogy ha Erdélyt elfoglalják, az ifjú vajdát (t. i. János Zsigmondot) Bécs és Ausztria ellen indítanák.

Haidenreich ezzel is többet tudott s most már nemcsak az akkori lengyelországi állapotokról, de a mult évek titkos tárgyalásairól is jelentést tehetett Ferdinándnak, 1555. jan. 12. és 15-én Augsburgban, a hol urát a birodalmi gyűlésen találta.

<sup>1)</sup> 1553-ban »ist palatinus Sandomiriensis von wegen der K. May. zu Pol. bey dem Türggen gewesen u. handlung gepflegt, der Türgg soll zu solcher einfuerung helfen, darzu er dan auch sein hülf wollte erzai-gen.« (U. ott.)

<sup>2)</sup> »Und ist nach solcher Werbung er Mahmuth auf anhaltung des franzosischen potens dieser Zeit herausgeschickt worden.« (U. ott.)

<sup>3)</sup> »Bewilligt solchs haimlich zu befürdern, dann in öffentlich solchs von Euer Rom. Kün. May. wegen nit gebueren wolle.« (U. ott.)

<sup>4)</sup> »Damit sy aus solcher nehe ire sachen gelegenlicher möge befürdern.« (U. ott.)

<sup>5)</sup> »Und der Franzos soll die verlegung des gelts dieweill verschaffen.« (U. ott.)

#### IV.

*Haidenreich harmadik követsége Lengyelországba. — Ferdinánd tartozásai fejében csehországi birtokokat kínál Izabellának. — Lakását Izabella a magyar határhoz közeli wisznici várba teszi át. — A francia király fényes ajánlatai. — Az erdélyi rendek küldöttséget indítanak a királynéhoz Ilyvóba (Lembergbe.) — Izabella és János Zsigmond visszatérése Erdélybe.*

Haidenreichnak és Castaldonak sikerült meggyőznie Ferdinándot, hogy Izabella és János Zsigmond ügye a válpontozhoz jutott. Ferdinánd követei jelentéseiből s a lengyelországi levelekből, főképp Izabella ultimatumából (responsum ultimum et resolutum)<sup>1)</sup> belátván, hogy élire van állítva a dolog, gyors cselekvésre határozta el magát. Az ígéretek és alkudozások teréről nem lépett ugyan le még most sem, de legalább határozottabb ajánlatokat tett, a melyekkel tüstént visszaküldötte Haidenreich Erazmust Lengyelországba.

A boldogtalan követ alig pihenhetett ki úti fáradozásait Augsburgnak; öt nap múlva már vissza kellett indulnia (1555. jan. 17-én.) Úgy járt Castaldo is, a ki alig hogy megérkezett a királynéktól, újabb rendeletet kapott, hogy siessen Varsóba, esetleg Piotrkowba, és kövessen el mindent, hogy az öreg királyné Izabellát a Magyarországra meneteltől vizsatartsa.

Haidenreich utasítása az volt, hogy gyors menetben Bécsbe igyekezzék, ott Miksa cseh királylyal értekezzen s azután a legnagyobb sietséggel Krakkóba menjen; onnan a

<sup>1)</sup> Melyet a lengyel király titkárának, Grabowicki Gábornak adott

reá bízott utasításokat küldje el Castaldonak Varsóba, vagy Piotrkowba, vagy a hol hallja, hogy tartózkodik <sup>1)</sup> s ő maga siessen a lengyel királyhoz. A királyt mindenekelőtt biztósítsa, hogy neje nászhozománya pünkösdre össze lesz gyűjtve. Köszönje meg közbenjárását Izabellánál és kérje fel arra továbbra is. Győzze meg nővérét a király mindenek felett arról, hogy Ferdinánd eddig azért nem elégítette ki, mert nem akarta, hogy az ő pénzén indítson ellene háborút; mert ha Ossecki az ő akarata ellenére járt volna a portán követésben, nem tűrte volna el, hogy udvarában azután is szabadon forgolódjék s *nem bocsátotta volna maga elé titkos tanácskozás végett.* <sup>2)</sup>

Ferdinándnak tehát joga volt — így szól tovább az utasítás — Izabella őszinteségében kételkednie; de mind azt, a mi történt, hajlandó elfelejteni s a következő ajánlatot teszi tartozásai törlesztésére: A királynénak ígért 100,000 arany forint, annak kamatai, továbbá a János Zsigmondnak biztosított évi 25,000 frt jövedelem ötezer forintnyi pótléka fejében *zálogba adja nekik Csehországban Clumnitz, Rohesetz és Skal várososokban lévő birtokait.* (Az elsőt abban az árban, a mint ő szerezte, a két utóbbit a helyi viszonyoknak megfelelő értékben.) Ha úgy tetszik, küldje el megbízottját a birtokok fölbecslésére. Ha nem ütné meg értékök (a mit ő nem hisz) a tartozások összegét, hajlandó azt akár készpénzben, akár más jószágban pünkösdig kipótolni. Ebből meggyőződhetnek — úgy mond — hogy nemcsak szép szóval akarja őket tartani! Rajta lesz azon is, hogy Ferdinánd főherczeg a sziléziai herczegségekhez tartozó Tosseg várát mihamar átadja, fölszereléseivel együtt.

Arra kéri tehát Ferdinánd a lengyel királyt, eszközölje ki, hogy Izabella e méltányos ajánlatokat ne utasítsa vissza, hanem inkább »tárt karokkal« fogadja, a sokat emle-

<sup>1)</sup> Ferdinánd levele Castaldonak. Augustae Vindelicorum 1555. jan. 17. (B. c. 148. lev.)

<sup>2)</sup> . . . »Nec Ser<sup>tas</sup> ejus illum postea, si se invita ablegatus esset, in aula sua palam versari pertulisset, *nedum ad secretiora colloquia admisisset*« Ferdinánd utasítása ifj. Haidenreich Erasmus számára. Augustae Vindelicorum 1555. jan. 17. (B. c. 137—145. lev.)

getett leveleket (a törökhöz és a magyar elégületlenekhez) adja immár a lengyel király kezéhez, kérvén, hogy a szultán engedje át Erdélyt a szokott évi adó mellett Ferdinándnak.

Ha azonban Izabella inkább a készpénzt akarná, mint az említett birtokokat, várjon még legalább egy évig, hogy azalatt összegyűjthessék azt a nagy összeget, s addig, mint zálogot használja az említett három birtokot. Legyen tekintettel arra, hogy a magyarországi zavarok mily roppant költségbe keverték Ferdinándot, s hogy leánya (a lengyel királyné) nászhozományát is a jövő pünkösdre ígérte.

A mi a kívánt szabadalmakat illeti, Oppeln és Ratibor hercezségeken, azok felől megkereste a cseh rendeket, de azok nem engednek (levelöket melléli); hivatkoznak királyi esküjére, hogy tartsa meg őket előjogaikban.

Kevésbé biztató a sziléziai hercegek közötti elsőséget illető válasza is. A régi gyakorlat által szentesített jogszokás erre nézve az volt, hogy *életkor* szerint megy a sorrend. Mindazáltal megígérte Ferdinánd, hogy mindent el fog követni és reméli, hogy kieszközölheti, hogy *az elsőség az ő és leánya iránti tiszteletből a királyfinak engedtessek át, mint fiának és vejének*, a ki leányát bírandja nőül.<sup>1)</sup>

Az adómentességre nézve is az áll, mint a szabadalmakra és előjogokra, t. i., hogy rossz példa volna a többi sziléziai hercegek előtt; de ígéri Ferdinánd, hogy *az ő élete tartamára elengedi az adókat*.

A kártérítés követelésétől álljon el Izabella, gondolja meg, mily sokba került a háború épen ő miatta.

Ha a királyné engedni nem akarna s minden áron vissza akarna menni Magyarországra, vagy Erdélybe, avagy tán már el is indult volna a követ oda érkezése előtt: intse a lengyel királyt, ne engedné meg azt, mert abból országaiknak nagy veszedelme következne.

A lengyel király mindezek felől küldjön követet a királynékhoz s ha kell, menjen el maga Haidenreich is.

<sup>1)</sup> . . . »Tamen . . . nos sedulo operam daturus, ac ut speramus, effecturus, ut illi tanquam filio et genero nro, in honorem n<sup>rum</sup> et filiae n<sup>rae</sup>, quam conjugem habiturus est, primus inter reliquos Silesiae principes locus concedatur.« Haidenreich f. id. instructiójában. 1555. jan. 17.

Nem feledkezik meg Ferdinánd a magyar fogoly vallasát is kérni, a mely czélből márcz. 24-ére külön megbízottat készül oda küldeni. Utasítását Izabella áruló titkáranak s a török követnek szóló izenettel végzi, a kiknek leleplezéseiert köszönetet mond s további szolgálataik megjutalmazását ígéri. <sup>1)</sup>

Ferdinánd erős reményt táplált, hogy követe most sikerrel fog járni s hogy Izabella e »*legméltányosabb feltételeket*« el fogja fogadni. Közbenjárásra nemcsak a lengyel királyt, de az öreg királynét is fölkéri s az engedékenységre külön felszólítja magát Izabellát is. <sup>2)</sup> Nem feledkezik meg érdekei védőjéről Radziwił herczegről sem, segítségét kérvén Haidenreich követsége támogatásához. <sup>3)</sup>

De mikorra Haidenrich Krakkóba ért, Izabella már nem volt többé Piotrkowban. Ígérete szerint ott várta be háromkirály napját, de midőn látta, hogy Ferdinánd e legújabb terminusra sem küldte el a pénzt, fölkerekedett és elutazott. Nem ugyan Sanokba, a hová előbb készült; de a magyar határhoz szintén közeli Krakkó és Tarnow között fekvő *visznici* várba tette át lakását. Piotrkowból távozása okául azt adta, hogy ott országgyűlés lesz, s a rendek elszállásolása végett az ő lakására is szükség van. De hogy ez csak afféle ürügy volt, mint a régebbiek, abban senki sem kételkedett s nyíltan beszéltek, hogy Visznicből mihamar Sanokba s onnan Magyarországra fog menni.

Haidenreich első törekvése most arra irányult, hogy Izabellát a veszélyes úton, a melyen elindult, megállapodásra bírja. Ez egy időre sikerült is. Castaldo közbenjárására (a ki Varsóban volt) Bona királyné megígértette leányával, hogy addig a visznici várból el nem távozik, a míg a lengyel királytól és Ferdinándtól feleletet nem kap. Lehet, hogy Izabellát az is visszatartotta a Sanokba való költözéstől, hogy ott az

<sup>1)</sup> Ferdinánd instructioja ifj. Haidenreich Erasmus számára, Augustae Vindelicorum 1555. jan. 17. (m. f.)

<sup>2)</sup> Ferdinánd levelei 1. a lengyel királynak, 2. Bona 3. Izabella királynéknak. Aug. Vind. 1555. jan. 17. (b. c. 149—150. lev.)

<sup>3)</sup> Ferdinánd Radziwił herczegnek, Aug. Vind. 1555. jan. 17. (b. c. 151. lev.)

összehalmozott élelem megégett, a miben a jó osztrák követ isten-újját látta! <sup>1)</sup>

Haidenreich 1555. febr. 24-én ért Vilnába a lengyel királyhoz. Márczius 1-én volt audenciája. Miután Haidenreich megbízatásait előadta, arról is szó volt, hogy János Zsigmond, mint Oppeln és Ratibor hercege, személyesen vegye-e át hercegségeit Ferdinándtól, avagy commissariusok által? A lengyel király úgy vélekedett, hogy ha Ferdinánd személyesen kívánja átadni a királyfinak a hercegségeket, az alkalmasabb időben, egy év leforgása alatt történjék; vagy ha commissariusok által: adja kézben mindjárt, mihelyt Csehországba jó.

A lengyel király örömmel hallotta Ferdinánd ajánlatait s tüstént útnak indítá azokkal Izabellához titkárát, Grabowickit, a ki most hatodszor ment a királynéhoz a magyar ügyekben való tárgyalás végett. Újját Varsó felé vette, hogy ott Bona királynéval is értekezzen. Haidenreich Vilnában maradt, hogy a király mellett várja meg Izabella feleletét. Csak ha a királyné elfogadja a felajánlott birtokokat, akkor szándékozott hozzá menni a szerződés megkötése végett. Addig azonban bővebb információt kért urától, a birtokok állapota és jövedelmezősége felől, hogy meg tudjon felelni a királyné előrelátható kérdezősködéseire, és felhatalmazást kért a szerződés megkötésére. Bona királynétól és Castaldótól is küld levelet, (melyeket ő Vilnában kapott) csak a lengyel királytól nem küld választ Ferdinánd újabban (márcz. 4-én, saját »tabellarius«-a által) küldött sajátkezű levelére, mert a lengyel király nehezen tudta azt elolvasni s jól meg akarta érteni (behatóbb tanulmányozás után), mielőtt válaszolt volna reá. <sup>2)</sup> Figyelmezteti urát arra is, hogy a leánya nászhozományában adandó 100,000 frt, ha a megígért határ-

<sup>1)</sup> Haidenreich Erasmus jun., Ferdinándnak, Vilna 1555. márcz. 9-én (b. c. 151 – 158. lev.).

<sup>2)</sup> »Quantum vero attinet ad litteras M<sup>ti</sup>s V<sup>rae</sup> Ser<sup>ti</sup> suae propria manu scriptas, cum difficilivus legi possent, rogavit se apud M<sup>tem</sup> V<sup>ram</sup> excusari, quod hoc nuncio Ser<sup>tas</sup> sua non respondeat, ubi autem eas rectius cognovisset, dixit, quod tum M<sup>ti</sup> V<sup>rae</sup> rescribere, litterasque mihi tradere vellet.« Haidenreich márcz. 9-iki jelentésében (id. h.).

időre (pünkösdre) nem lesz készen, ez a körülmény megakasztaná az erdélyi ügyek sikerrel biztató tárgyalásait is.

Haidenreich maga sem maradt soká Vlnában, mert a lengyel király márcz. végén a piotrkowi országgyűlésre indulván onnan, vele ment ő is és urának újabb útasításait Varsóba várta, a hol a húsvét ünnepet töltötték.

Ferdinánd még mindig Ágostában időzött, midőn lengyelországi követének először Krakkóból, majd Vlnából (márcz. 9-én) írott jelentéseit vette. Siet eleget tenni mind a lengyel király, mind Haidenreich kívánalmainak. Beleegyezését nyilvánítja, hogy a királyfi ne személyesen vegye át a hercegségeket; elegendőnek itéli, ha megbizottakat küld, a kik az esküt nevében letegyék. Ennek hat hét múlva kellett volna megtörténnie, a mikorra ő Csehországba készült.

Az Izabellával való tárgyalásra nemcsak felhatalmazást küld Ferdinánd, lengyelországi követének, de egyszersmind kész *kötelezvény-formulát*, a mely magában foglalta Ferdinánd ajánlatait a birtokok felől (azzal a hozzáadással, hogy az oppelni és ratibori herceg előzetesen biztosokat küldhet a birtokok megvizsgálására, kik aztán a hűségesküt is letehetik nevében) s a melylyel Haidenreichnak, mint Ferdinánd teljhatalmú megbizottjának, biztosítania kellett a királynét és fiát a feltételek pontos és hű megtartására.<sup>1)</sup> De a kötelezvény (assecuratio) csak azon föltétel alatt volt átadandó

<sup>1)</sup> »Assecuratio per Erasmum Haidenreich expedienda« (D. n. 1555. ápr. 5-höz) Záradéka a következő: »Ser<sup>tem</sup> Reginalem et D<sup>num</sup> ill. per praesentes litteras meliori quo fieri potest aut debet modo et forma assecurato, certifico et fide denique mea christiana promitto, ejus sac<sup>mam</sup> Rom. regiam M<sup>tem</sup> praescriptas condiciones ex parte sua integre adimpleturam, firmiterque et inviolabiliter observaturam, et per suos quoque observari curaturam esse, fraude et dolo semotis, ita tamen, quod et ser<sup>ma</sup> Regina Hung. et ill<sup>mus</sup> filius ejus praescriptas condiciones sibi incumbentes integre, candide et sancte adimpleant, atque executioni demandent, prout sese facturos suis quoque lris ser<sup>tis</sup> suae et ipsius ill<sup>mi</sup> dni ducis manibus propriis subscriptis et sigillorum appensione communitis ac mihi exhibitis testati sunt. Ad quae omnia praemissa, et praemissorum singula firmiter et inviolabiliter hoc casu observanda, praelibatam Rom. Regiam M<sup>tem</sup> dnum meum clem<sup>num</sup> vigore mandati mihi concessi firmiter astringo et testimonio harum lrarum mearum, quae datae sunt etc.« (így). (bécsi államltr. 282. sz. cod. 145—148. lev.)



Izabellának, ha ő és fia sajátkezű aláírásukkal szintén kötelezik magokat Ferdinánd kívánalmi teljesítésére s főképen arra, hogy Petrovithot semmikép sem fogják támogatni, sőt, ha őt, vagy emberei egyikét-másikat elfoghatják, szigorúan meg fogják büntetni, vagy a római király kezébe adják. <sup>1)</sup>

A pénzbeli tartozások fejében felajánlott csehországi birtokok felől Ferdinánd részletes tájékoztatást küld követének (1555. apr. 5-én). *Clumnitz* (most Chlumetz) várost úgy dicséri fel, mint a mely erős várával kies helyen Pardubitz (nála Pardowicz) és Podiebrad (szerinte Boidenbrott) között fekszik. Sok falu tartozik hozzá (multis villis abundans), melyek évi jövedelme legkevesebb 8000 tallérra rúg; vette pedig ő maga száztizenegy ezer tallérért. A másik kettő *Rohosetz* és *Skal* Szilézia határán fekszik, évi jövedelmök legkevesebb 4000 frt, értékök hetvenezer tallér. Így a jövedelem Ferdinánd számítása szerint meghaladja a tartozás kamatait.

Mind e birtokok azonban nem örök áron, csupán zálogbirtok gyanánt lettek volna Izabellának és fiának átadandók. Ferdinánd a szerződésben határozottan ki akarta kötni, ha lehet mind a három, főkép pedig Clumnitz visszaválthatóságát — és pedig örök időre, vagy legalább hat-hét év leforgása alatt.

A birtokok az összes pénzbeli tartozások fedezésére lettek volna átadandók. Tehát Izabellának az Erdély átengedése alkalmából lekötött 100,000 arany forintnyi hitbér (dos), annak két évi kamathátralékai (12,000 frt), továbbá Oppeln és Ratibor évi jövedelmének 25,000 frtra való kipótlására kikötött évi 5000 frt (mely már két évre 10,000 frtot tett) s így összesen 122,000 frt fejében. S eme birtokokat mindaddig birták volna zálogban, a míg a királynét és fiát Ferdinánd vagy készpénzzel ki nem elégíti, vagy más birtokot nem adott legyen nekik örökjogon, alkalmasabb helyen, Sziléziában. <sup>2)</sup>

<sup>1)</sup> Ferdinánd újabb utasítása Haidenreich számára. Augustae Vindelicorum 1555. apr. 5. (bécsi állami levéltár 282. sz. c. 159—163. lev.)

<sup>2)</sup> A birtokok »pignoris et hypothecae titulo tenenda, possidenda et fovenda, donec Ser<sup>ti</sup> ejus ad parata pecunia satisfaciamus, vel alia bona oppertunioria in Silesia habita proprietatis jure conferamus.« Ferdinánd Haidenreichnak, Aug. Vind. 1555. apr. 5. (id. h.)

Izabella, ha már készpénz helyett birtokokkal kellett megelégednie, inkább szeretett volna valamely, az oppelni és ratibori herczegséghez közeli birtokot, hogy szem előtt és könnyebben kezelhető legyen; ha már csakugyan Oppelnben kellett volna lakniok. Ki is fejezte régebben Ferdinánd előtt, hogy mely sziléziai birtokokra vágyakoznék. De ezek a birtokok a brandenburgi örgrófnál voltak zálogban, és pedig Oppelnért és Ratiborért cserében; és nem mint Izabella hitte, Rédern Fridriknél, a ki csak igazgatója volt az illető birtokoknak. <sup>1)</sup>

A mi a sziléziai herczegségek kivánt *adómentességét* illette, Ferdinánd abba »erős okok miatt« bele nem egyezett; de saját élete tartamára nemcsak megígérte az adó elengedését, hanem mindjárt el is küldte az arról szóló biztosítólevelet. A felajánlott csehországi birtokokra nézve is megígérte az adó elengedését. A további *szabadalmakat* (a miket Izabella fia számára herczegsége függetlenítése czéljából kivánt) a cseh rendek bele nem egyezése és saját királyi esküje ellenére nem engedélyezhette.

Ferdinánd erősen bízott, hogy a kiegyezés Izabellával ezen az alapon végre létesülni fog. Bizott magában Izabellában, hogy elfogadhatónak fogja találni eme föltételeket; bizott a lengyel királyban (a kinek a nászhozományt szorgosan készítette pünkösdre) és környezetében (a vicekancellár és a kir. titkár számára már jutalomról kezdett gondoskodni) s végre bizott Bona királyné közbenjárásában, a kinél e válságos napok alatt mintegy állandó követül ott tartá Castaldot.

\*

Az osztrákokról azt mondja egy nem épen hízegő bonmot, hogy rendesen megkésnek egy évvel, egy hadsereggel s egy eszmével. Ferdinánd most valóban úgy járt. A míg Izabella békülékeny kedvében volt s ő maga könyörgött kielégíttetéseért: addig Ferdinánd könnyedén vette s komoly figyelemre alig méltatta kívánalmait; most, hogy az elkeserített királyné s a nagyratörő ifjú királyfi megindultak Magyarország és

<sup>1)</sup> Ferdinánd 1555. ápr. 5-iki utasításában.

Erdély felé, kárpótolatlanul elvett jogaik visszaszerzésére: immár hajlandó lett volna nagyobb áldozatokra is, hogy őket feltartóztassa és visszatérítse. De Ferdinánd minden intézkedése és gondoskodása későn érkezett. Izabella akkor már elvetette a koczkát, a mely döntött további sorsa felett. Megútnva a sok húza-vonát, az újra meg újra hiábavalónak bizonyult hitegetést: elindult azon az úton, a melyen maga volt sorsát intézendő s a melyen elégtételt szerzett eddigi megaláztatásaiért. Nem ok nélkül költöztek át Piotrkowból a wiszniczi várba. Petrovith és erdélyi párthiveik már ekkor előkészítették a visszatérés útját Erdélybe, s a török és francia biztosították annak sikerét.

A török császár Mahmud még 1555. tavaszán is mindögyre udvarában volt; ez év elején francia ügyvivő is érkezett hozzá, a portai francia követtől, a kinek magának is nem sokára meg kellett érkeznie.<sup>1)</sup>

A török és francia fényes ígéretekkel kecsegtette Izabellát az Erdélybe visszatérésre. A francia küldött azért volt nála, hogy a Ferdinánd-ellenes szövetségbe bevonja. Ebben a törekvésében a lengyel király titkárának megérkezése és jelenléte által sem engedte magát zavartatni, sőt Grabowicki jelenlétében is fennen bizonyítgatta a királyné előtt, hogy Ferdinánd, mint a királyfinak gyámja, elhagyta őket és nem gondol velök; érdekeinek megvédését tehát csakis a velök való szövetségtől várhatja.

A francia király nevében a következő ajánlatokat tette: A király, János Zsigmondnak — nem törődve azzal, hogy már el volt jegyezve Ferdinánd legkisebb leányával — három fiatalabb leánya közül bármelyiket nőül adja (a legidősebbet azért nem adhatja, mert már el van jegyezve a skót trónörökösrel). Ha a királynénak nehezebbé esnék egyszerűen visszalépni az első házassági szerződéstől (a római király leányával): *szerez a pápától dispensatiót*. A királyfinak egy külön tartományt ad Franciaországban, melynek jövedelme 50,000 koronás tallért fog kiteenni. *Petrovithnak*, mint a

<sup>1)</sup> »Est autem is non verus legatus, sed ab ipso legato ad sertem suam praemissus et expectat legatum, qui ex Valachia subsequatur.«  
Haidenreich 1555. márcz. 9-iki jelentésében. (id. h.)

királyfi hű szolgájának *húszezer koronás tallér* évi jövedelmet biztosít. János király öröksége visszaszerzése céljából a római király ellen Magyarországon és Erdélyben indítandó *háborúra pedig kétszáz ezer koronás tallért utalványoztat ki a francia bankból Konstantinápolyban*; s biztosítja, hogy a török a királyfinak fegyveres segítséget fog adni és koronát tesz a fejére. Ha ezt a török a francia királynak tett ígérete ellenére nem teljesítené, az esetben a francia felbontaná a törökkel való szövetségét.<sup>1)</sup>

Ezeknek az ajánlatoknak megtételére érkezett Izabella udvarába a francia ügynök, azzal a biztosítással, hogy ha a királyné az ajánlatokat elfogadja, tüstént udvarába jó azoknak megerősítésére maga a Moldovában időző konstantinápolyi francia orator is.

Mahmud a török császár nagy buzgalommal támogatta a francia követ törekvéseit és mindent elkövetett a maga részéről is, hogy a királyné az ajánlatokat elfogadja. A nagy ígéreteket azzal a kecsegtetéssel toldották meg, hogy a szultán *a királyfinak visszaadja nemcsak Budát, de mind ama városokat és várakat, melyeket János király halála óta Magyarország területén elfoglalt.*<sup>2)</sup>

<sup>1)</sup> A francia király »*Non obstante matrimonium inter M<sup>is</sup> V. serm<sup>mo</sup> filiam, et ipsum ill. duces proclamato, Ser<sup>o</sup> ejus Reginali pro ill<sup>mo</sup> filio suo, unam ex tribus posterioribus filiabus, cum primogenita regi Scotiae desponsata esset, quam tamen ex ceteris expeteret, in matrimonium, atque provinciam liberam in regno suo Galliae cum redditibus quinquaginta mille coronatorum obtulit, hocque regem suum effecturum, affirmavit; ut si gravaretur serm<sup>o</sup> Regina Hung. a priori matrimonio filii recedere, id ei dispensatione liberum facere vellet; Petrovithio, tanquam fideli ill<sup>mi</sup> ducis servitori annuos viginti mille coronatorum redditus sponndit. Ac ut etiam regnum paternum bello recuperare possent, ad movendum M<sup>o</sup> V<sup>o</sup> bellum in Hungaria et Transylvania ducenta millia coronatorum ex bancho Gallico Constantino polis pendenda addixit, cum firma promissione, quod Turca ipsi ill<sup>mo</sup> duci in persona propria auxilium daturus, atque ei coronam impositurus sit. Id si Turca, prout regi Galliarum promisisset, non praestaret, vicissim Gallum fidem Turcae datum non observaturum.*« Haidenreich jelentése Ferdinándnak, Vilna, 1555. márcz. 9-én. (b. c. 151—158. l.)

<sup>2)</sup> »*Magis etiam haec oblatio apud quosdam exageratur, quod ipsi ill<sup>mo</sup> duci Oppoliensi Turca jam non Budam solum, verum etiam caete-*

Gyöngé vigasztalásúl szolgálhatott ezekkel szemben az osztrák-pártiaknak ama feltevése, hogy Lengyelországból alig fognák Izabellát segíteni, mert ott a muszka elleni háborúra készülnek.

Izabella nem sokáig habozott, hogy az osztrák hitegetések — s a török és francia fényes ígéretek közül melyik felé hajoljon. Amazok iránt a többszörös csalódás bizalmatlanná tévé; emezek háttérében ott állott, — mint kecsegtető végcél — Erdély visszanyerése, hová a zsenge ifjává fejlődött János Zsigmond mindig mindenünnen visszavágyott. Amaz legfőlebb tisztességes megélhetést biztosított volna nekik, de idegen uralom alatt, idegen ország területén; emez az »arany-nál drágább szabadság« és az uralkodói méltóság varázsával vonzotta őket. Nem volt nehéz a választás! Az oppelni szégyenes hercegség helyett — a hol a hercegi lak maga is oly silány volt, hogy Gyulafejérvártt az udvari istálók is különbek valának s a honnan egy félszázad múltán az Erdélyből kibúdosott Báthory Zsigmond is visszaszökött — János Zsigmond anyjával együtt szívesebben választá a szép és kies Erdélyt, melyhez atyja emlékének kegyelete, a honvágy s gyermek éveinek szép emlékei ellenállhatatlanul vonzották.

Erdélyben pártjok napról napra nőtt és erősbödött. A szultán 1555. tavaszán újra s még nagyobb nyomatékkaal sürgette a királyfi visszavitelét. A persa háborút befejezván, most már legfőbb figyelmét Erdélyre fordítá. Ferdinánd portai követei: Verancsics és Zay annyit sem tudtak kivinni, hogy az erdélyi adót a portán elfogadják. 1555. tavaszán Busbektől ugyan elfogadta a szultán az adót; de nem engedett csupán egy félévi (1555. nov. végeig tartó) fegyverszünetet, a mely idő alatt Ferdinándnak el kellett határoznia magát: visszabocsátja-e Erdélyt a királyfinak a béke fejében, vagy kész inkább háborúba keveredni?! A félévi fegyverszünet elteltével (mi alatt Petrovith a lugosi bánszágban, az oláh és moldovai vajdák saját tartományaikban állottak résen

*ras civitates atque arces, quas in Hung. a tempore mortis sermi quondam regis Joannis occupasset, tradere ac consignare velit, ac ut id Gallicus orator jactare debeat, cui tamen ne minima fides adhibetur.*  
Haidenreich márcz. 9. jelentésében (id. h.)

Erdély határainál), a szultán kiadta fermánját az erdélyi rendeknek, hogy a királyfi visszavitelét ne halaszszák (különben szörnyű büntetését zúdíttják magokra), s egyidejűleg megparancsolta a ruméliai, budai és temesvári basáknak s a két oláh vajdának, hogy a királyfi visszavitelét hadaikkal támogassák.

Az erdélyi rendek 1555. decz. 23-án Marosvásárhelyt tartott országgyűlésökből kéri Ferdinándot, mentse fel őket hűségesküjök alól; 1556. febr. havában Tordán tartott országgyűlésökből pedig már követet küldöttek (Tökés Gáspárt) Izabellához és fiához, hogy készüljenek és jöjjenek vissza Erdélybe; és addig is, a míg ők bejöhetnének, behívták Petrovithot.

Petrovith febr. 22-én már Erdélyben volt csapataival; megindultak a moldovai és oláh hadak is s az országban jóformán ellenállásra sem találtak; csupán néhány vár tartotta magát Ferdinánd hűségében. A szász-sebesi országgyűlés (1556. márcz. 12-én) már kinyilatkoztathatta, hogy »*a mi urunk gyermekét, a János király fiát, vettük magunknak fejedelmül és királyul egyenlő akaratból*, kinek az ő méltósága szerint minden hívséggel, mint urunknak leszünk, vagyunk is.« Helytartójává »képévé« bejöttéig Petrovithot választák, reá bízván az ország kormányzását!<sup>1)</sup>

Ferdinánd zászlaja még csak néhány váron lengett. Legtovább *Szamos-Újvár* tartá magát, melyet Ferdinánd vajdája, Dobó István, egri hírnevéhez méltó vitézséggel védelmezett. Az ostromló táborban lévő rendek 1556. jun. 1-én (a szultán újabb sürgető fermánját vevén) tábori országgyűlést tartottak s megválasztották a királyné és fia bevezetésére küldendő követséget, mind a három nemzetből négy—négy előkelő urat, Kendy Ferencz vezetése alatt.<sup>2)</sup>

Izabella már ekkor elhagyta a wisznici várat, el Sankot s az erdélyi határhoz közeli Plyóban (Lemberg) várta az

<sup>1)</sup> *Szilágyi*: Erdélyi Országgyűlési Emlékek I. k. 481. l.

<sup>2)</sup> A követség magyar tagjait Kendyn kívül nem ismerjük; a székelyek közül: Andrássi Márton, Pécs Pál, Lázár Inre, Bernát Ferencz; — a szászok közül Hedwig Ágost, Tartler János, Renner Péter és Scheffer István voltak tagjai. (I. *Szilágyi*: Erd. Országgy. Eml. I. 486. l.)

erdélyi követséget, a mely jul. 6-án Kolozsvárról elindulván aug. 8-án érkezett oda. A száműzetés napjai meg voltak számolva, az Erdélybe visszatérés útja tárva és biztosítva volt. Az oláh és moldovai vajdák serege Szatmár-Németi alatt állott táborban, hogy a királyné bejövetelét és átvonulását fedezze.

Az erdélyi küldöttséggel együtt ment Ilyvóba Szolimán szultán követe is. Bethlen Farkas tudósítása szerint ő tartotta a királyné előtt az első oratiót. Azért jött — úgy mond — ura a hatalmas szultán parancsolatjából, hogy visszavezesse őket az országba, melyből Ferdinánd király erőszakoskodása és embereinek vakmerősége által kiűzettek. A szultán meg fogja védelmezni a trónon, melyre őket visszaülteti.

A török csasz után (Izabella a szultán pártfogásáért néhány köszönő szót mondván) *Kendy* Ferencz üdvözölte a királynét és királyfit. Hat év telt el azóta — úgy mond, — hogy az álnok Frater György mesterkedése és rábeszélése által megcsalatra Ferdinánd király hatalmába adtuk magunkat. Hogy mennyi nyomorúságot szenvedtünk azóta, és mily pusztulás érte hazánkat, nehéz volna előszámolni; főlemlegetésével keserű fájdalmakat kellene felújítani. Mióta téged, felséges királynénk, elbocsátánk, országunknak nem volt nyugalma a töröktől s a német őrsegtől; vigasztalás és enyhülés helyett újabb és újabb csapások mérettek reánk. Nagyot vétkeztünk felséged ellen, de most tévedésünket beismerve, bocsánatot kérünk és esedezünk: térj vissza hozzánk, vedd kezedbe újra az ország kormányzását, mert csak úgy reméljük, hogy az idegen nemzet kormányzása alatt gyászos pusztulásnak indult hazánkat előbbi fényébe visszaállíthatjuk. Tántoríthatatlan hűséget és föltétlen engedelmességet fogadunk az egész ország nevében, melynek leghőbb óhajtása, hogy minél előbb viszontláthasson felséges fiaddal egyetemben!

A királynét és vele lévő fiát mélyen meghatották *Kendy* szavai s elérzékenyülve mondott köszönetet, hogy jóindulatukban annyi viszontagság után is megtartották őket s hogy visszahívják a »barát« (t. i. Frater György) eselszövénye által tőlök elragadott országba. Közölni fogja anyjával és

testvérével a lengyel királylyal kivánságukat s tőlök választ nyervén, sietni fog óhajtásuknak eleget tenni. Kész szívvel elfogadhatja meghívásukat, mert senki sem veheti szemére, mintha Ferdinánd ellen vétket követne el, a memyiben ő Erdély átengedése fejében tett ígéreteiből alig váltott be valamit, s így a szerződést, mely köztök köttetett, Ferdinánd maga semmisíté meg. Istent és az egész világot hívja tanúbizonyságul, hogy a szükség által kényszerítve nyúl ehhez az eszközhöz, melyet neki a végzet önként kínál, maga és fia balsorsának enyhítésére.<sup>1)</sup>

Izabella, ígérete szerint, tüstént értesítette anyját és fivérét az erdélyiek ünnepies meghívásáról. Az öreg királyné és a lengyel király beleegyezésüket nyilváníták és szerencsét kívántak neki útjára.<sup>2)</sup> Felvirradt tehát a szabadulás napja és a királyné s a honvágytól égő ifjú királyfi 1556. szept. 23-án útra keltek *Ilyvóból*, Podolia fővárosa lakosságának szerencsekívánatai és rokonszenvők tüntető nyilvánítása mellett. 500 lengyel lovas és ugyanannyi gyalog kísérte őket útjokban, *Stryj* és a *Vereczkei szoroson* át, a mely a legkönnyebb átjárás volt Erdély felé, s a merre 20 év múlva a Báthoryt királyul hívó lengyel küldöttség, s másfél század múltán Rákóczi és Bercsényi hadai is bejöttek.

Magyarország határánál díszes küldöttség várta a hat évi keserves száműzetés után az országba visszatérőket. Somlyai *Báthory István* (a későbbi lengyel király, akkor 24 éves ifjú) állott a küldöttség élén s üdvözölte meleg szavakkal a királynét, a kinek örömkönyek ragyogtak szemében. A küldöttség fényes és imposans volt s az Izabella érdekében alakult keleti confederatio hű képét mutatta. Nemcsak az erdélyi három rend volt abban képviselve, de ott volt a két oláh vajda bojárjaik kíséretében s ott volt a budai basa által a királyné elé küldött két század török janicsár, ragyogó díszben.

E fényes, öt-hat nemzet tarka vegyületéből alakult dísz-

<sup>1)</sup> Bethlen Farkas : Historia de rebus Transylvanicis, I. k. 593. l. (Editio 2-da, Cibinii 1782.)

<sup>2)</sup> U. o. 594. l.



kíséret élén folytatta útját Izabella és János Zsigmond Munkácson át *Huszt* felé, a hol a városban nagy lelkesedéssel fogadtattak. A várat ugyan Ferdinánd örsége tartotta megszállva (Korláth Mihály és Zsoltai Benedek parancsnoksága alatt) s mert az meghódolni nem akart, ostromlására hátrahagyta Somlyai Báthory Andrást, meghagyván Máramaros megye lakóinak, hogy mellé siessenek.

A tulajdonképi Erdély területén a királyné kísérete nőttön nőtt s *Deésnél* a Zápolya család régi hű barátja, maga *Petrovith*, várta és üdvözölte őket, az erdélyi nemesség színe virágával s a városok előljáróival. Deéstől a Szamos folyó völgyében haladtak tovább *Szamos-Újvár* felé, melyet Ferdinánd hűségében még mindig vitézül védelmezett Dobó István, Boeskey Györggyel és Forgách Pállal. De Szamos-Újvár alatt azért háborítlanul mehetett el a királyné, a lovagias egri hős és társai (a Petrovithtal kötött egyezményhez híven) nyugodtan nézték a bástya fokáról, hogyan vonúl el alattok Kolozsvár felé Izabella és fényes kísérete.

Október 22-ike volt, midőn a királyné és a királyfi Kolozsvárra értek. A bevonulás királyi pompával történt. Az erdélyi három nemzet (magyar, székely és szász) képviselőin kívül, lengyelek, törökök, oláhok és rácok, urak és hadi nép, nemesek és városi polgárság tarka vegyülete emelte a kíséret színpompáját s a bevonulás fényét. A megérkezés örömeire ünnepet ült Kolozsvár s az egész ország. A királyné még az nap ajándékot osztott a török követnek s az oláh vajdáknak, a kik rakoncátlan hadaikat siettek ugyan kivezetni az országból, de útjokat dűlés és pusztítás nyomai jelölték mindenfelé.<sup>1)</sup>

Izabella Erdély és a hozzá tartozó magyarországi vármegegyék rendeit nov. 25-ére országgyűlésre hívta össze Kolozsvárra. Ez országgyűlés a híres pozsonyi jelenetre emlékeztet, midőn a magyar rendek Mária Teréziáért és kis fiáért »vitam et sangvinem« kiáltással fogadnak tántoríthatlan hűséget.

Izabella is maga nyitotta meg eme nevezetes országgyűlést, mely hivatva volt újonnan megalkotni az önálló nem-

<sup>1)</sup> Bethlen Farkas historiája I. k. 597. l.

zeti fejedelemséget. — A rendek közlekedéssel ajánlják fel életüket és vérüket trónja védelmére, s a kormányzást egészen és osztatlanul az ő, mint Magyarország törvényesen megkoronázott királynéjának kezébe teszik le, 16 éves fiát az ő gyámnoksága alatt hagyván, hogy nagykorúságáig ő kormányozza az országot.

Ezzel tényleg megtörtént Erdély különválása az anyaországtól és elszakadása a római királytól, »kinek hatalma alá — az egykorú följegyzés szavai szerint — úgy is váratlanul, reménytelenül, erőszakosan estenek.«

\*

Nem Izabella, nem János Zsigmond érdeme, nem is Ferdinánd király mulasztásainak és szerződésszegésének volt ez következménye: hatalmasabb tényezőkben, a történelem kérlelhetlen logikájának, a magyar nemzet geniusának s önfentartási ösztönének ellenállhatlan erejében kell keresnünk az okokat, melyek az erdélyi fejedelemséget annyi megpróbáltatás után ismételve megalkoták s másfél század zivatarai között ezután is fentarták — védbástyjául és menedékhelelyül a magyarság két oldalról veszélyeztetett politikai szabadságának és nemzeti önállóságának.

## NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

**ÁGOSTA** (Augsburg) 80. 81. 86.

**AHMED** basa, nagyvezér, fogadja az erdélyiek és Izabella követét 39. 40. — felelete János Zsigmond Erdélybe visszaviteléről 41. — bizonyítja, hogy Erdély a szultánt illeti 42. 43. — fenyegetőzése, ha a királyfit vissza nem viszik 44. 45.

**ANNA** (Jagello), az özv. lengyel királyné leánya, később Báthory István király neje 9.

**BAKY** Pál, Petrovich követe a török portán s a szultánnál Kis-Ázsiában 37—40. 44. 80.

**BÁTHORY** András 7. 95.

**BÁTHORY ISTVÁN** 9. — fogadja az erdélyi küldöttség élén a visszatérő Izabellát és fiát a magyar határon 95.

**BÁTHORY ZSIGMOND** erdélyi fejedelem, nyilatkozata Oppeln és Ratibor felől 3. — Oppelnből visszaszökik 91.

**BÉCS**, 13. 19. 20. —be követet küld a lengyelkirály és a királynék 31. —ben marad Izabella követe 34. —be érkezik Vég János a portáról 36. 38. 45. —ből Heidenreich követségbe küldetik Lengyelországba 46. 52. 62. —i udvar 69. —ben előterjesztett kívánalmai Izabellának 75. —ellen indítaná a török János Zsigmondot 80. 81.

»BÉCSI KIRÁLY« 6.

**BERCSÉNYI** 94.

**BETHLEN FARKAS** 93.

**BETHLEN** vára az erdélyi felkelők kezében 7.

**BONA** (Sforza) lengyel királyné, Izabella anyja 5. — fogadja a

bécsi követeket 9. 11. — védelmezi leányát Ferdinánd követei előtt 13. — audientiák nála 13—15. — összejövedele leányával és fiával s a bécsi követekkel Kockón 19—23. — fiával a lengyel királylyal követet küld Bécsbe Izabella érdekében 31. —nak Ferdinánd válasza 34. — Ferdinánd követét fogadja s Izabellát erélyesen védelmezi 49. — összejövetelt indítványoz Ferdinánddal Olmützben 50. 51. 52. 53. —nak Izabella felelete 54. — tanácsa Ferdinándnak 55. — biztatja leányát az Erdélybe visszatérésre 65. — udvarában Castaldo, a Ferdinánd követe 69. — nyilatkozata a merénylő magyar fogolyról 70. —nak Izabella levele 72. 73. —hoz ismételve küldetik Castaldo, hogy leányát visszatartsa az Erdélybe visszatéréstől 81. 84. —nál a l. király titkára 85. — közbenjárása 88. — beleegyezik Izabella Erdélybe visszatérésébe 94.

**BOROSZLÓ** — 3. 35. 46. 47. 49. 53.

**BRANDENBURGI GYÖRGY** herceg, Oppeln és Ratibor ura, — 3.

**BRETWYCZ**, a lengyel királyi lovasság parancsnoka 29.

**BOCSKAY** György 95.

**BUDA**, —i basa 7. 16. 42. — visszaadásával kecsegtetik János Zsigmondot 67. 90. —i basa támogatja Izabella visszavitelét Erdélybe 92. 94.

**BUSBEK**, Ferdinánd portai követe 91.

**CASTALDO JÁNOS ALFONZ** megületi Frater Györgyöt 4. —

kivonúl Erdélyből 6. 69. — Lengyelországba küldetik Ferdinánd által Izabella visszatartására 69. — Bona királynénál Varsóban 69. 70. — védi Ferdinándot a merénylet gyanúja ellen 70. — Izabellánál Piotrkowban 71. — követségének sikere 72. 73. — újabb követsége Lengyelországba az öreg királynéhoz 81. 82. 84. 85. 88.

**CHELMI** püspök 13.

**CLUMNITZ**, Chlumetz (Csehországban) 82. 87.

**CSÁKY MIHÁLY**, Izabella titkára Lengyelországban 5. — befolyása Izabellára 28. — rövid életrajza 28. (jegyzetben).

**CSEHORSZÁG**, hűbére Oppeln és Ratibor 3. 33. 53. — ban birtokokat ajánl Ferdinánd Izabellának adósságai törlesztésére 82. 86. 87.

**CSIK** — ba betör a moldovai vajda 7.

**CZIKOWSKI** Miklós, kir. étekfogó, krakkai várnagy, Izabella udvarmestere s Bécsbe küldött követe 31. — engedékenységre bírja Ferdinándot 35. 46. 51. 75.

**DANCZKA** (Dantzig) 79.

**DEBRECZEN** 7.

**DEÉS** városánál Petrovich fogadja Izabellát 95.

**DÉVA** 38.

**DITMAROWSKI** Jakab, (Brezowici), Izabella áruló titkára leleplezése a bécsi követ (Haidenreich) előtt 78. 79. 80.

**DOBÓ ISTVÁN** erdélyi vajda 6. 7. — követküldésök (I. Vég) a portára 36. 38. — vitézül védi Szamos-Ujvárt Ferdinánd részére 92. — nyugodtan nézi Izabella elvonulását a vár alatt 95.

**DUKLAI** szoros 7.

**DUNA** 20.

**DYMITHAR** knéz (hg.) 10.

**ÉÖTVÖS** Péter, török reneget 45.

**EPERJES** — i főkapitány (Werner György) 8.

**ERDÉLY** (csaknem minden lapon). — Erdélyt Zápolya nyeri a váradi békében (1538) — 1. 2. —ről lemond Izabella és Ferdinándnak engedni át 2. 3. — elvesztéseért a királyné Frater Györgyöt okozza 4. 5. — elvesztését fájlalja a királyné s főkép fia 6. —ben lázadás tör ki érdekében Ferdinánd uralma ellen 7. 10. 11. 13. 14. 26. 29. 33. —i vajdák követküldése a portára 36. —i adó 37. 38. 39. —t a szultán János Zsigmondnak visszaadni rendeli 41. — haddal fenyegeti 42. 43. 44. 45. 47. — felett Ferdinánd és Izabella versengése 48—54. 63. —be visszatérésre buzdítja Izabellát a török és francia 66. 67. —be visszatérés ügye a l. senatus előtt 68. —ből Castaldo kivonulása 69. —be visszatérni készül Izabella 66. 70. 73. 80. 83. 87. —be visszatérésre biztatja a török és francia Izabellát 89. 90. —ben Izabella pártja nőttön nő 91. —be bevonul Petrovich 92. — rendei visszahívják Izabellát 93. —be visszaindul 94. —be bevonulása 95. —kiülön válása az anyaországtól 96.

**I. FERDINÁND**, magyar király, (csaknem minden lapon). — Magyar trónra jutása — 1. 2. — szerződése Izabellával Erdély felett 2. — Oppelnt és Ratibort Brandenburgi Györgynek, majd János Zsigmondnak adja 3. — Kassát

kezéhez veszi 4. — mit fizetett meg Izabellának 5. 6. — erdélyi uralmát nem sikerül megszilárdítani 6. — ellen Petrovich és az erdélyiek lázadást indítanak 7. — Izabella haza-készüléséről értesül 8. — követeket küld Lengyelországba 9. — izenetei 10. — újabb híreket kap az erdélyi mozgalmakról 12. — újabb utasításai követei számára 13. —nak Bona királyné felelete 14. —nak Izabella felelete 16. — hajthatatlansága s rendeletei 22. 23. 24. 25. — a pozsonyi országgyűlésen fogadja a visszatért lengyelországi követeit 30. —hoz követet küld a lengyel király és a királynék 31. — a lengyel követeket fogadja 32. — felelete 33. — válasza Izabella követének 35. — Izabellának a törökkel való fondorlatairól értesül 36—45. — követet küld a lengyel királyhoz s az öreg királynéhoz 45—52. — hajthatatlansága s húza-vonója Izabella követeléseivel szemben 53—56. 57. — a János Zsigmond ellen elkövetett merényletről értesülvén, követet küld Lengyelországba (Haidenreicht) 59. 60. 61. 62. — mit felel Kromernek, a l. király követének 63. 64. 65. — ellen a francziák fondorkodása 66. — Castaldót küldi követségbe a királynékhoz Lengyelországba, hogy Izabellát visszatartsa az Erdélybe visszatéréstől 69. — a merényletben való részesség gyanúja ellen mentegeti magát 70. 71. 72. — kívánságának eleget akar tenni a l. király 73. — ellen Izabella panasza 74. 75. 76. 77. —nak szolgálatát ajánlja az Izabella udvarában levő török csasz 79.

—nak jelentést tesz Haidenreich lengyel követségéről 80. — Haidenreicht és Castaldot ismét követségbe küld Lengyelországba 81. — birtokokat ajánl fel Izabellának adósságai törlesztésére Csehországban 82. — a magyar fogoly vallatását is kéri 84—85. — kötelezvény formája 86. — informatiója a felajánlott cseh városokról 87. — bízik a kiegyezésben 88. 89. 91. 92. 94. 95. 96.

FERDINÁND főherceg 13. 35. 82.

FELSŐ-MAGYARORSZÁG 4.

FELSŐ-SZILÉZIAI vasút-vonal — 3.

FERHÁD bég 41.

FORGÁCH Pál 95.

FRANCZIA király 6. — portai követe összeköttetésben áll Izabellával 66. — követe biztatja Izabellát az Erdélybe visszatérésre 67. 79. 80. — fényes ígéretei Izabellának, János Zsigmondnak és Petrovichnak 89. 90. 91.

FRANGEPÁN 51.

FRATER GYÖRGY, Martinuzzi, »a barát«. — megöletése 4. — kincsei 32. 36. — öt Castaldo öleti meg 69. 70. 93.

GALILAEA —ban időz a szultán 39.

GRABOWICKI Gábort, titkárát küldi a lengyel király Izabellához, hogy visszatartsa az Erdélybe való bemeneteltől (1554. nov.) 73. —nak a királyné felelete 74. — hatszor jár Izabellánál küldetésben 85. 88.

GREGORIÁNCZI Pál zágrábi püspök Ferdinánd egyik követe Lengyelországba 9. — követsége leírása 9—30.

GYULAFEJÉRVÁR — 3. 91.

**HALEP** (= Galilaea) 39.

**IFJ. HAIDENREICH** Erasmus, a kit Ferdinánd több ízben küld követségbe Lengyelországba, a király és királynékhoz, Izabella ügyében. Első követsége a I. királynál Vlnában 46. — találkozására Radziwill herczeggel 48. — Varsóban Bona királynénál audientiái 49—52. 53. — második követsége a lengyel királyhoz a János Zsigmond ellen elkövetett merénylet hírére 59—62. — mindent elkövet, hogy Izabellát az elutazástól visszatartsa 69. — négy hónapig időzik Vlnában 73. — előterjesztései és audientiái a I. királynál 76. — visszaindul 77. — jelentése a régebbi török és francia fondorlatokról Izabella Erdélybe visszavitele végett 78—80. — harmadik követsége Lengyelországba 81. — utasítása 82. 84. — Vlnában 85. — Varsóban 86.

**HALLER** Péter 40.

**HELENA** fhgnő, Ferdinánd király leánya 48.

**HABSBURG** ház 1. 66.

**HOMONNA** 7. —i harminczados 8.

**HORVÁTH MIHÁLY** téved, hogy Izabelláék meglátogatták Oppelnt és Ratibort 5.

**HUSZT** városában hogyan fogadják Izabellát 95.

**Ilyvó** I. Lemberg.

**ISTVÁN KIRÁLY** (így nevezték a törökök János Zsigmondot) 41. 43.

**IZABELLA**, a Jagelló házból, a lengyel király (Zsigmond) leánya, Zsigmond Ágost király nővére, Zápolya János király neje (csaknem minden lapon). — Özvegygé

lesz (1540.) — 1. 1540—1551. és 1556—1559. uralkodik — 2. Erdélyről lemond 2. — hitbérül 100,000 a. frt kárpótlást köt ki 2. — kivonul Erdélyből, 3. — Kassára megy s ott tartózkodnak (1551. aug.—1552. jun.) 4. — kivonul Kassáról, 5. — Lengyelországba tér vissza 5. — mit kapott Ferdinándtól 5. 6. — elégedetlenségének kezdete a föltételek nem teljesítése miatt 6. — érdekében Petrovich s az erdélyiek mozgalmat indítanak 7. — az elégületlenek követét fogadja 7. — Varsóból majd Piotrkowból a magyar határra készül átteni lakását 7. 8. — hoz követeket küld Ferdinánd 9. — ügye tárgyalása a lengyel király előtt 10—13. — Bona királyné előtt 13—15. — a bécsi követeket fogadja 16. — felelete 17. 18. — összejövelele anyjával és fivérével a lengyel királylyal Kockón (1554) 19—24. — kívánalmi Ferdinándtól 24. 25. 26. — udvarában a magyarok befolyása 27., — 28—30., — követet küld Bécsbe 31. — kívánalmi Ferdinándtól 32. 33. — követe a bécsi udvarnál, audientiái 34—35. — követküldése eredménye 36. — követei a portán 36—39. — követeinek szembesítése az erdélyi vajdák követével (Vég Jánossal) a nagyvezérnél 40. — hoz követet küld a szultán 45., 46. — panaszai Ferdinánd ellen 47. 48. 49. 50. — elkeseredése és fenyegetőző szavai 51. 52. 53. — udvarában török és oláh követség 54. — lakását Varsóból ismét Piotrkowba teszi át 54. — felelete Ferdinánd gyanúsításaira 54. 55. 56. — udvará-

ban merénylet a királyfi ellen 57—62. — ügyében Kromer követése Ferdinándhoz 63. 64. — t mélyen sérti Ferdinánd elutasító válasza 65. — útra készülődései 66. — t a török és francia buzdítja az Erdélybe visszatérésre 66. 67. — visszatérési terve (1554—55.) 67. 68. — hoz Castaldo követése 69. — levele és nyilatkozatai Ferdinánd követe (Castaldo) előtt 70. 71. — elutasítását elhalasztja 72—73. — sérelmei és panasza Ferdinánddal szemben 74. — fenyegetőzése 75. — t a l. király védelmezi 76. — és a lengyel közvélemény 77. — egyik titkáranak leleplezése 78. 79. 80. — ultimatumának hatása Bécsben Ferdinándnál 81. — nak Csehországi birtokokat ajánl fel Ferdinánd tartozásai fejében 82. 83. — Piotrkowból elutazott a magyar határra 84. — hoz a l. király titkárat küldi 85. — val való tárgyalás 86. 87. — elveti a kockát s megindul M. o. felé 88. — t török és francia követek fényes ígéretekkel kecsgettik 89. 90. — pártja Erdélyben 91. — Lembergbe teszi át lakását 92. — ott fogadja az erdélyi kiüldöttséget 93. — elindul Lembergől s Erdélybe jó 94. — diadalútja Erdélyben s bevonulása Kolozsvárra 95. 96.

**JAGELLO** dinastia 78.

**JÁNOS ZSIGMOND**, Zápolya János király és a lengyel Izabella fia, (sz. 1540.) — 1. — anyja gyámsága alatt 1540—1559. Oppeln és Ratibor sziléziai hercegségeket nyeri cserébe Erdélyért, 3. — eljegyzése Johannával, 3. — Kassáról való kivonú-

lása és búcsúzása 4. 5. — szemrehányásokkal illeti anyját, a miért Erdélyről lemondott, 6. — érdekében forradalom tör ki 7. — anyja mellett van a bécsi követek kihallgatásánál 16., 17. 24. — nagyratörékvése 26. 27. 29. — levele Ferdinándnak 31. — kíváncsalmi 32. 33. — nak Ferdinánd levele 34. 35. — ügye a portán 37. 38. — nak zászlót és kardot küld a szultán (fejedelmi jelvényül) 41. — visszavételét elrendeli a szultán 41. — jogának bizonyítása Erdély iránt 42. 43. — érdekében a szultán és nagyvezér intézkedései 44. 45. — visszavételéről a lengyel kir. udvarban is tanácskoznak 47. — ifjává fejlődik s önállóan kezd gondolkozni 49. — ellen merényletet követnek el Varsóban 57—62. — ot Buda visszaadásával kecsgetti a török vissza Erdélybe 67. — érdekében a szultán nyílt háborúval fenyegetőzik 68. — számára a kiváltságok megadását sürgeti Izabella a hercegségekben, Ferdinándnál 75. — ügye mennyire népszerű a lengyel közvélemény előtt 77. — ot tekintik a lengyel trón örökösének 78. — nak kárpótlásul birtokot kínál Ferdinánd 81. 82. — ot sürgeti Ferdinánd, hogy vegye át hercegségeit 85. — nak a francia király leányát kínálja feleségül segy 50,000 tallérnyi jövedelmű francia tartományt 89. Erdély visszaszerzésére 200,000 tallért 90. — viszszaágyik Erdélybe 91. — ot az erdélyiek fejedelmül választják 92. — anyjával visszatér Erdélybe 94. — diadalútja 95. 96.

**JOHANNA**, Ferdinánd király

legkisebbik leánya, a kit János Zsigmonddal eljegyeztek, — 2. 3., — adassék Izabella udvarába nevelőbe 24. 27.

**KABÁNSEBES** 44. 45.

**KÁRPÁTOK** 66. 68.

**V. KÁROLY** császár 67.

**KASSA** városába megy Izabella és fia Erdélyből 3. — án tartózkodnak (1551. aug. 1552. jun.) 4. — Kibocsátják kezökből s eltávoznak onnan Lengyelországba 4. — A kassai kivonulás leírása Tinódi által, 5., 11. 14. 16., 32.

**KÁSZON**, budai basa, 42.

**KATALIN** főhercegnő, Ferdinánd leánya, majd lengyel királyné, 9. — közbenjár a bécsi követek mellett a lengyel udvarban 11. 13. 21.

**KENDY ANTAL** 7.

**KENDY** Ferencz — erdélyi vajda 6. 36. 38. — vezetése alatt küldöttség megy Erdélyből Izabellához 92. — üdvözli Lembergben a királynét 93.

**KIS-LENGYELORSZÁG** 7. 11.

**KMITA** Péter, 22.

**KNYSZIN**, litván városban fogadja a lengyel király a bécsi követeket 10. 14.

**KOCKO** (most Kock) lengyel város, a hol a lengyel király a királynékkal s a bécsi követekkel összejövetelt tartott 1554. márcz. 20. —i tárgyalás 23. 24. 31. —ban megállapított pontozatok 32.

**KOLOZSMONOSTORON** jegyzik el János Zsigmondot Johanna főhercegnővel (1551. aug.), 3.

**KOLOZSVÁR** városában köti meg a szerződést Ferdinánd és Izabella, 3. —ról kivonul Izabella (1551. aug. 6.), 3. —ról

1556. jul. 6-án küldöttség indul Izabella és fia visszahívására, 93. —ra bevonul a királyné és fényes kísérete 95. —i országgyűlés 95. 96.

**KONSTANTINÁPOLY** —ban az erdélyi vajdák követe (Vég János) 36. 39. —ból a francia bankból 200,000 koronás tallért ígér a francia király a Ferdinánd elleni háborúra Izabellának 90. —ban Ferdinánd követei 91.

**KORLÁTH** Mihály 95.

**KÖNIGSBERG**, Sziléziában, 21.

**KRAKKÓ**, —ai országgyűlés felszólal Izabelláék érdekében 6., 7., 22. —i kanonok (Kromer) 31. 63. —i püspök biztatja Izabellát az Erdélybe visszatérésre 65. —ban leleplezéseket tesz a bécsi követnek Izabella egyik áruló titkára 78. —ban Haidenreich 81. 84. 86.

**KREPNIC** 79.

**KROMER** Márton, wislicai custos, krakkai kanonok, kir. titkár, mint a lengyel király követe Bécsben, 31. — másodsori követsége Ferdinándhoz Podiebrádba 63. 64.

**KRYSKI** Albert, lengyel királyi titkár, 13.

**KYWAN** csausz 37. 38. 39.

**LATOWICZ**, nagylengyelországi (masoviai) város, 13. 19.

**LEMBERG** városában várja és fogadja Izabella az erdélyi küldöttséget 92. 93. —ból elindul Izabella Magyarország felé 94.

**LENGYELORSZÁG** — 1. 2. —ban telepedik meg Izabella és fia 5. 6. —ot elhagyja Petrovich 7. —ba követeket küld Ferdinánd 9. 12. 17. 21. 22. 25. 28. 34. —ba követet küld a szultán 45. —ba követet küld Ferdinánd 46.



—ből visszatér Haidenreich a bécsi követ 52. 53. —ot felizgatja a János Zsigmond ellen elkövetett merénylet 57. 59. 62. 63. —ban francia küldöttek 67. —ből ki-menni készül Izabella 72. —ban mennyire népszerű Izabella és fia ügye 77. 78. —ban török és francia követek 79. 80. —ba köve-teket küld Ferdinánd 81., 91.

LIPPA elfoglalása a török által, 6., 44.

LITVÁNIA, —ban keresik fel a lengyel királyt a bécsi követek 10. 12. 13. 19. 20. 60.

LOGUS MÁTYÁS, győri kapi-tány, Ferdinánd egyik követe Lengyelországba (1553—1554) 9. — a királyi udvarban Litvá-niában 10—13. — betegessé lesz az út fáradalmi miatt 21. — pártját fogja a királynénak és fiá-nak s érdekekben méltányos aján-latot tesz urának 21. — vissza-térése 30. (l. jegyzet).

LUBLIN, kislengyelországi vá-ros, — országgyűlés székhelye 11. 15. 19. 20. —i országgyűlén-sen a bécsi követek 24—30.

LUGOS, —i bánsgót nyeri Petrovich 44. 45. 91.

MAGYARORSZÁG — 1. 5. 11. — királynéja (Izabella) 13. — szabad királyválasztói joga 27. 28., 30., 38. —ba Izabella visz-zatérési szándéka és készülletei 65. 68. 76. 77. 79. 81. — felé elindul Izabella 83. 84. 88. —ban indítandó háború 90. — határát átlépi Izabella 94. — királynéja (Izabella) 96.

MAHMUD, török császár leleple-zései 78. — Izabella udvarában 79. 80. 89. — fényes ígéretei 90.

MAHMED, dragoman 40. 45.

MAROSVÁSÁRHELY 7. —i or-szággyűlés 92.

MASOVIA, tartomány, 13. 19.

MÁRAMAROS megye 95.

MÁRIA, Miksa cseh király neje, 35.

MÁRIA TERÉZIA 95.

MIEDZIREC, —i kapitány 31.

MIKSA császár 48.

MIKSA, cseh király, Izabella érdekében közbenjáró, 35. 36. 47., 81.

MOHÁCSI vész — 1.

MOLDOVA, —i vajda 7. — követe Lengyelországban 29. — izenete az Erdélybe útról 29. 37. 38. —ban a francia orator 90. —i vajda 91. — Erdélyben 92. — serege Szatmár-Németi alatt 93. — Izabella elibe megy a magyar határra 94. — hadait kivezeti Erdélyből 95.

MONACO —ban Ferdinánd ki-rály (1554. decz.), 73.

MUNKÁCS, 8. —on át jö be Izabella 95.

MUSZKA elleni háborúra készü-lés Lengyelországban 91.

MYSZKOWSKI Miklós, radomi várnagy, oswiecimi stb. kapitány, a lengyel király követe Bécsben 31.

NAGY - LENGYELORSZÁGBAN mily népszerű Izabella és fia ügye 80.

NEMZETI KIRÁLYSÁG — 1.

NEPTIN Konstantin 10.

ODERA partján fekszik Oppeln és Ratibor 2. 3.

ODERBERG — 3.

OLÁHORZÁG, 37., 80. —i vajda 91. — támogatja Izabella visszavitelét 92. — serege Szat-már alatt 93. — Izabella elibe megy a magyar határra 93. —

kiséri Izabellát 94. — kivezeti seregét Erdélyből 95.

**OLMÜTZ** 50. 52. 65.

**OPPELN ÉS RATIBOR** sziléziai városok és hercezségek, melyeket Ferdinánd Erdélyért kárpótlásul János Zsigmondnak ígért — 2. leírásuk és rövid jellemzésök 3. —ban nem járt Izabella 5. — rosszul jövedelmeznek 6., 10. 14. 22. 23. 24. 27. — teljes függetlenítését kívánja Izabella 32. 33. —i herceg 34., 35. 48. 51., 79. — szabadalmi 83. — átvételét sürgeti Ferdinánd 85. 87. 88. 91.

**ORUZ** (v. Urudzs) csasz küldetése János Zsigmondhoz 41. 45.

**OSSECKI** Márk, lengyel, követése a portán 37. — szembesítése az erdélyi követtel 40. — szidalmazza Vég János követet 40. 48. — t Izabella megtagadja 51. 71. — miben jár a portán 79. 80. 82.

**OSWIECIM** —i kapitány 31.

**OSZTRÁK-SZILÉZIA** 2. 3.

**A PÁPA** 89.

**PATÓCSY** 7.

**PERNESZI**, az erdélyi felkelők követe Izabellánál 7.

**PERSA** háborúja a szultánnak 39. — befejezése 91.

**PETROVITH PÉTER**, Zápolya János király rokona, Izabella és János Zsigmond legbuzgóbb párt-híve és vezére. Kassára követi őket — 3. — elkiséri a királynét Varsóba 5. — Magyarországra tér vissza s mozgalmat indít a királyné és fia érdekében 6. 7. 9. — ügye a bécsi követek tárgyalásaiban 10—17. 21. 22. 23. 25. 28. —hoz levelet kíván iratni Ferdinánd Izabella által 36. — követei a portán 36—43. —nak

adja a szultán Lugost és Karánsebest 44. 45., 48. 51. — állítólagos küldötte Izabella udvarában 57. —ról Izabella állítólagos nyilatkozata Castaldo előtt. 71. —nak írni kész a királyné a feltételek teljesítése után Ferdinánd érdekében 75. — miket tett Izabella érdekében 79. 80. 87. —előkészíti Izabella visszatérését Erdélybe 89. —nak 20,000 tallér évi jövedelmet ígér a francia király 90. —bevonul Erdélybe 91. 92. —Deésnél várja és üdvözlí a visszatérő királynét és királyfit 95.

**PÉTER** moldovai vajda 76.

**PIAST** hercegek birják Opepnt és Ratibort 1200—1532 — 3.

**PIOTRKOW** (Petricovia) városába tette át lakását Izabella 7. 11. —ban fogadja Izabella a bécsi követeket 16—18. 19. —ból eltávoznak a követek 20., 60. 61. —ba küldi a l. király Ferdinánd válaszat 65. —ban tartományi gyűlés 65. 66. —ból Izabella útra készül 67. —ba megy Castaldo Izabellához 70. 71. —ban nem akar maradni Izabella 77. —ba küldetik Castaldo a királynékhoz 81. 82. —ból útrakél Izabella 84. 86. 89.

**PLESS**, sziléziai határváros 79.

**PODIEBRAD** városában találja a lengyel követ(Kromer) Ferdinánd királyt 63. 87.

**POZSONY**, 23. —i országgyűlésen a lengyelországi követek 30. —i jelenet 95.

**PODOLIA** fővárosa Ilyvó (Lemberg) 94.

**POROSZORSZÁG** —hoz 1742. óta tartozik Oppeln és Ratibor 3.

POROSZ-SZILÉZIA, 2. 3.

PRÁGA, 59.

PRZEREMBSKI János, lengyel kir. vicekancellár, 10. 25. — a bécsi követtel értekezik 47. 48. 60. — ellenzi a l. senatusban Izabella Erdélybe visszatérését 68.

RADOM —i várnagy 31. — ban tartózkodik Izabella 79.

RADZIWIŁŁ herceg, vilnai vajda, osztrák-párti, 13. — leleplezése a bécsi követ előtt 47. 48. 49. 60. — ellenzi Izabella Erdélybe visszatérését a l. senatusban 68. — herceget segédkezésre szólítja fel Ferdinánd az Izabellával való kiegyezésnél 84.

RAJNA vidékén a német francia háború 66.

RATIBOR l. *Oppel*mel együtt.

RÁKÓCZI 94.

REDEBN Fridrik 78. 88.

ROHOSETZ (város Csehországban) 82. 87.

RUMELIAI bég 92.

RUSSIA (Kis-Oroszország), —i vajda 25. 29. —i palatin 38.

RUSTEM basa, a szultán veje, 37. 38.

SAMBOR 65.

SANOK, magyar határszéli lengyel város, a hová Izabella lakását áttenni készült 7. 8. — a lengyel király neki adta 12. 29. — —ba készül áttenni lakását Izabella 65. 67. 69. —ba való elutazástól Izabellát a lengyel király s Ferdinánd követe Castaldo viszatartja 73. 74. —ot miért adta a l. király Izabellának 80. — felé elindul Izabella 84. —ot elhagyja a királyné és fia 92.

SIRAKOWSKI János, a lengyel

királynak Izabellához küldött követe, 51.

SKAL (Csehországban) 82. 87. SÖBÖSTYÉN deák l. *Tinódi*.

STERZINIECKI Vilmos cseh lázadó ügye 64.

STRYJ 94.

SZAKOLCZA 30.

SZAMOS-UJVÁR ostroma 92. — alatt Izabella és kísérete elvonulása 95.

SZAMOS völgye 95.

SZATMÁR-NÉMETI alatt áll táborban az oláh és moldovai vajda serege Izabella bejüvetelekor 93.

SZÁSZ-SEBESI országgyűlés 92.

SZILÉZIA — hercegségei Oppeln és Ratibor — 2. 21. — rendei 35., 49. 61. 76. 79. 87. 88.

SZINÁN basa 38. 39.

A SZULTÁN követeli, hogy Erdély Izabellának és fiának adásék vissza 6. —nál Izabella fondorlatai 10. 12. 13. 14. 16. 17. 18. 22. 26. — ráparancsolt a moldovai vajdára, hogy vigye vissza a királyfit Erdélybe 29. — Galilaeában fogadja az erdélyi vajdák követét (Vég Jánost) 41. — rendeletet ad ki, hogy János Zsigmondot Erdélybe visszavigyék 42. 44. — Petrovichnak adja Lugost és Karánsebest 45. — követe Izabellánál 66. 67. — háborúval fenyegeti Lengyelországot, ha Izabellát és fiát az Erdélybe visszatérésben gátolná 68. —hoz követet küldeni igéri Izabella, ha kielégíti Ferdinánd 74. 75. — Izabella érdekében 79. 80. 83. — követe az Erdélybe visszatérésre buzdítja Izabellát 89. — visszaadni igéri Budát 90. — fermánja 92. — követe Lembergben Izabella előtt 93. 95.

**TARNOW**, 84.

**TARNOWIC**, 32.

**TARNOWSKI**, 29.

**TEMESVÁR** elfoglalása a török által 6. — 44. 92.

**TINÓDI SEBESTYÉN** mint szemtanú, hogy írja le Izabella és János Zsigmond Kassáról való kivonulását (1552.) — 4. 5.

**TISZA** vidéki nemesség Izabella mellett rokonszenvez 7. —

**TISZÁNTÚLI RÉSZEK**, Zápolyának és utódainak biztosítatnak a váradai békében (1538.) — 1. 22.

**TORDÁN** tartott országgyűlés 92.

**TOST**(azokmányokban Tossegg, Tossek) vára, az oppelni hercegségben; zálogba volt adva Brandenburgi Györgynek 5. 6. 14. 22. 23., 32. 36. 46. 82.

**TÖKÉS** Gáspár küldetése Erdélyből Izabellához 92.

**TÖRÖK** követek Izabellánál 6. biztatják az Erdélybe visszatérésre Izabellát 66. — Buda visszaadásával kecsgetetik János Zsigmondot 67. 75. — csasz, Mahmud elbeszélése Izabella fondorlatairól a törökökkel 78—80. 89. 90. 93.

**TYKOCZIN**, litván város, 10.

**VÁRAD** —i béke (1538), 1. 37. —i püspök 7.

**VARSÓ**. Izabella ott tartózkodott egy ideig 5. —ből Izabella Piotrkowba teszi át lakását 7. —ba érkezése a bécsi követeknek 9. 10. —ban audientiajok Bona királynénál 13. 14. 15. —ből Piotrkowba mennek a követek 16., 19. —ba térnek vissza a királynék 32. —ban Haidenreich követsége Bona királynénál 46. 47. 49. 51. —ban merénylet János Zsigmond ellen 57—62. —ban Cas-

taldo Bona királynénál 69. 70. —ba küldetik Castaldo 81. 82. 84., 85. —ban Haidenreich 86.

**VERANCICS**, Ferdinánd portai követe 91.

**VERECZKEI** szoroson át jö be Izabella 94.

**WENGROW** nagylengyelországi (masowiai) város, 19. —ba érkeznek a bécsi követek 20.

**WERNER** György, eperjesi főkapitány, 8. —jelentése Ferdinándnak 8. l. (jegyzetben).

**VÉG JÁNOS**, az erdélyi vajdák követe a portán s a szultánnál Galileában, szembesítettése Izabella követeivel, szidalmaztatása Rustem, Szinán és más basák s a nagyvezér által; jelentéstétele mind erről személyesen Bécsben Ferdinándnál 36—45.

**WIELUN** várába zárták a merénylettel gyanúsított magyar foglyot, 61. 62.

**WIEPRZ**, folyó Nagy-Lengyelországban, 20.

**VILNA**, Litvánia fővárosában fogadja a lengyel király Ferdinánd követét Haidenreichot 46. —ba küldi Izabella udvarmestert 47. —ből eltávozik a bécsi követ 49. —ban találja a lengyel királyt Haidenreich második követsége alkalmával is 61., 63. —ban Haidenreich mindent elkövet Izabella visszatartására 69. 72. —ban négy hóig a bécsi követ 73. —ből visszaindúl 77. 78. —ban Haidenreich harmadik követsége alkalmával 85. 86.

**WISLICA** —i custos (Kromer) 31. 63.

**WISZNIC** várába teszi át lakását Izabella 84. 89. —ből eltávozik 92.

**ZAREMBA**, a lengyel király tanácsosa 79.

**ZATOR** —i kapitány 31.

**ZAY**, Ferdinánd portai követe 91.

**ZÁPOLYA**, erdélyi vajda, magyar király, a nemzeti eszme képviselője, 1. 2. — rokona Petrovich Péter, 3. 12. 37. — t a török Péter moldovai vajda által ki akarja üzetni Erdélyből 76. — öröksége 78. 90. 92.

**I. ZSIGMOND**, lengyel király 11. 19.

**ZSIGMOND ÁGOST**, lengyel király, Izabella testvére, 5. — Izabellának adta Sanokot 7. — veje Ferdinándnak 9. — a bécsi követeket fogadja Litvániában 10. — védelmezi nővérét s közbenjár a kiegyezés ügyében 11. 12. 13. — követei Bona királynénál 14.

15. — összejön a királynékkal Kockón 19—24. — a lublini országgyűlésen 29. — követküldése Bécsbe Izabella érdekében 31. — utasításuk 32. 33. — követei mily válaszzsal térnek vissza 34. — hoz követet küld Ferdinánd 45. — Vilnában fogadja a bécsi követet 46. — válasza 48. — nak Izabella felelete 51. 52. — elküldi Ferdinánd feleletét Izabellának 65. — nak Izabella izenete elutazásáról 67. — hoz Ferdinánd újabb követséget küld (Haidenreichot) 69. — titkárát küldi Izabellához, hogy Erdélybe visszatérésétől visszatartsa 73. 74. — kijelenti, hogy Izabellát erőszakkal vissza nem tarthatja 76. — része az erdélyi és török mozgalmakban Izabella érdekében 79.

**ZSOLTAI** Benedek 95.

